

Op deze uitgave is de CC-BY-NC-licentie van toepassing.

Het is toegestaan om deze uitgave te kopiëren, distribueren, vertonen en op te voeren, en om afgeleid materiaal te maken dat op dit werk gebaseerd is zolang dit geen commerciële doeleinden heeft en uitsluitend als de auteur vermeld wordt als maker: W.J. van Gent/Theologische Universiteit Apeldoorn

“Als kort goed is, is lang verkeerd!”

Een onderzoek naar de mogelijkheid
van een effectievere appelprocedure
op basis van de grondbeginselen
van het gereformeerde kerkrecht

<i>Vak:</i>	Masterscriptie Kerkrecht
<i>Begeleider:</i>	prof. dr. H.J. Selderhuis
<i>Student:</i>	W.J. van Gent (<i>studentnummer 1057</i>)
<i>Datum:</i>	10-01-2019

De titel betreft een zin die mijn stagebegeleider, ds. L.C. Buijs, mij meegaf, toen ik hem vroeg hoe lang een pastoraal bezoek ongeveer moest duren. Graag neem ik deze uitspraak over, als prikkelende stelling bij mijn onderzoek naar de lengte van de appelprocedure.

Inhoudsopgave

Gebruikte afkortingen	5
1. Inleiding	9
1.1 <i>Aanleiding en relevantie</i>	9
1.1.1 Een eigen rechtsgang	9
1.1.2 Enkele casussen	11
1.1.3 Ervaren knelpunten	12
1.2 <i>Onderzoeksvraag</i>	14
1.3 <i>Methode van onderzoek</i>	15
1.3.1 Toelichting deelvraag 1	15
1.3.2 Toelichting deelvraag 2	15
1.3.3 Toelichting deelvraag 3	16
1.3.4 Algemeen	16
2. De grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht	17
2.1 <i>Kerkrecht en ecclesiologie</i>	17
2.1.1 De visie op de kerk in de Reformatie	19
2.1.2 De visie op de kerk in de gereformeerde belijdenisgeschriften	20
2.2 <i>Gedachten over kerkrecht bij enkele reformatoren</i>	23
2.2.1 Luther	23
2.2.2 Zwingli en Bullinger	24
2.2.3 Calvijn	24
2.3 <i>Calvijn en 1 Korinthe 14</i>	27
2.4 <i>Het presbyteriale-synodale stelsel</i>	29
2.5 <i>De Dordtse Kerkorde</i>	33
2.5.1 Kerkordes in de zestiende eeuw	33
2.5.2 De Nationale Synode te Dordrecht 1618-1619	37
2.5.3 Vigerende kerkordes gebaseerd op de Dordtse Kerkorde	39
<i>Excurs</i>	39
2.5.4 Inrichting en structuur van een kerkverband volgens de Dordtse Kerkorde	43
2.5.5 Binding aan kerkelijke besluiten volgens de Dordtse Kerkorde	47
2.6 <i>Deelconclusie</i>	49
3. Naar een andere appelprocedure	51
3.1 <i>Het appelrecht in het gereformeerde kerkrecht</i>	51
3.1.1 Artikel 31 DKO	51
3.1.2 De autonomie van de plaatselijke kerk en het gezag van de meerdere vergadering	54
3.1.3 De appelprocedure in de CGK	55
3.1.3.1 <i>Casus appellanten Vijgenboom tegen de kerkenraad van Dijkerveld</i>	55
3.1.3.2 <i>Knelpunten in de appelprocedure</i>	62
3.2 <i>Minder beroepsmogelijkheden</i>	64

3.2.1	Beroepsmogelijkheden in het burgerlijk recht	64
3.2.2	Een vergelijking tussen de burgerlijke en de kerkelijke rechtsprocedure	66
3.2.3	Maximaal één hoger beroep in combinatie met marginale toetsing	68
3.3	<i>Een kort geding</i>	73
3.3.1	Kort geding in het burgerlijk recht	73
3.3.2	Een kerkelijk kort geding	74
3.3.3	Een spoedprocedure binnen het presbyteriale-synodale stelsel	78
3.4	<i>Deelconclusie</i>	80
4.	Leren van andere kerkverbanden	83
4.1	<i>Elementen uit de appelprocedure binnen de PKN</i>	83
4.2	<i>Elementen uit de appelprocedure binnen de HHK</i>	84
4.3	<i>Elementen uit de appelprocedure binnen de GKV</i>	85
4.4	<i>Elementen uit de appelprocedure binnen de voormalige GKN</i>	87
4.5	<i>Deelconclusie</i>	88
5.	Conclusies en aanbevelingen	90
5.1	<i>Samenvatting deelconclusies</i>	90
5.2	<i>Beantwoording hoofdvraag</i>	94
5.3	<i>Aanbevelingen</i>	96
Bijlagen		
Bijlage 1	<i>Samenvatting</i>	99
Bijlage 2	<i>De vigerende appelprocedure in de GG</i>	100
Bijlage 3	<i>De vigerende appelprocedure in de CGK</i>	101
Bijlage 4	<i>Mogelijke nieuwe kerkelijke structuur CGK</i>	112
Bijlage 5	<i>Overzicht huidige kerkelijke structuur CGK</i>	114
Bijlage 6	<i>Overzicht huidige kerkelijke structuur GKV</i>	115
Bijlage 7	<i>Overzicht huidige kerkelijke structuur GG</i>	117
Bijlage 8	<i>Overzicht huidige kerkelijke structuur GGiN</i>	118
Bijlage 9	<i>Overzicht huidige kerkelijke structuur OGGN</i>	119
Literatuuropgave		120

Gebruikte afkortingen

AC	Ambtelijk Contact – studieblad ten dienste van ouderlingen en diakenen van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland
AR	Algemeen Reglement voor het Bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden (1816)
BW	Burgerlijk Wetboek
CBP	Commissie van Beroep in Predikantszaken GKV
CGK	Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland
CKO	Kerkorde van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland (2011)
DOE	Deputaten Overleg Eenheid CGK, GKV, NGK
DKO	Dordtse Kerkorde, vastgesteld op de Nationale Synode te Dordrecht 1618-1619
DL	Dordtse Leerregels (1619)
DWS	De Wachter Sions
GCB	Generaal College voor de Behandeling van Bezwaren en Geschillen PKN
GCBS	Generale Commissie voor de Behandeling van Bezwaren en Geschillen HHK
GG	Gereformeerde Gemeenten
GGiN	Gereformeerde Gemeenten in Nederland
GKN	Gereformeerde Kerken in Nederland (in 2004 opgegaan in de PKN)
GKO	Kerkorde van de voormalige GKN
GKV	Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)
GRKR	Generale Regeling voor de kerkelijke rechtspraak GKV
GRRP	Generale regeling voor de rechtspraak in predikantszaken GKV
GS	Generale Synode
HC	Heidelbergse Catechismus (1563)
HHK	Hersteld Hervormde Kerk
IRA	Integrale Regeling voor de Appelprocedure binnen de CGK
NGB	Nederlandse Geloofsbelijdenis (1561)
NGK	Nederlands Gereformeerde Kerken
NHK	Nederlandse Hervormde Kerk (in 2004 opgegaan in de PKN)
OGGN	Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland
PCBS	Provinciale Commissie voor de Behandeling van Bezwaren en Geschillen HHK
PKN	Protestantse Kerk in Nederland
PS	Particuliere Synode
RCB	Regionaal College voor de Behandeling van Bezwaren en Geschillen PKN
RCGPS	Regeling voor een commissie geschiloplossing per particuliere synode CGK
RD	Reformatorisch Dagblad
RKK	Rooms-Katholieke Kerk
VGKN	Voortgezette Gereformeerde Kerken Nederland

*“Soo yemant hem beclaeght
deur de uytspraecke der minder Vergaderinghe veronghelijckt te zijne
die selve sal hem tot een meerder Kerckelijcke vergaderinghe beroepen
moghen:
ende ’tghene door de meeste stemmen goet ghevonden is
sal voor vast ende bondigh ghehouden werden.
Ten sy dattet bewesen worde te strijden teghen het Woort Gods
ofte teghen de Artijckulen in desen Generalen Synodo besloten
soo langhe als de selve door geen ander Generale Synode verandert zijn.”¹*

¹ Artikel 31 van de Kercken-orderinge, gestelt indê Nationalen Synode der Ghereformeerde Kercken binnen Dordrecht, inden Iare 1618 ende 1619.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en relevantie

Al langere tijd dringt zich op meerdere niveaus binnen het kerkelijk leven de vraag op of de vigerende appelprocedure niet sneller kan. In het gereformeerde kerkrecht kennen we naast de kerkenraad drie meerdere vergaderingen die allemaal een rol hebben in de appelprocedure. Dit betekent dat een kerkelijk besluit en een appel daarop over minstens vier schijven kan gaan, die alle vier tot inhoudelijke behandeling kan leiden. Een procedure kan zomaar jaren in beslag nemen.² Als bezwaar gemaakt wordt tegen zakelijke beslissingen is een lange procedure niet gewenst.³ Klemmender wordt het echter, wanneer appel wordt aangetekend tegen beslissingen die het leven van de appellant raken of de leer van de kerk, of wanneer het gaat om openbare zonden. Rond dergelijke langdurige appelzaken wordt in de wandelgangen soms vernomen dat de kerkelijke weg niet eens gegaan wordt, omdat men die bij voorbaat te lang vindt duren.⁴ Boersma noemt in dit verband de lengte van de kerkelijke beroepsprocedure een drempel. ‘Dit leidt ertoe dat eerder in onrecht wordt berust dan dat deze weg wordt gekozen, dit lijkt misschien juist (1 Cor. 6:7) maar heeft wel tot gevolg dat onrecht blijft bestaan met risico’s voor de onrechtvaardige (vers 9)’⁵

1.1.1 Een eigen rechtsgang

Het kerkrecht is recht dat geldt binnen de kerk; dat geldt ook voor de appelprocedure. In de Nederlandse rechtsstaat heeft de wetgever aan beroepsgroepen, organisaties en kerken de mogelijkheid gegeven om eigen, intern recht te hanteren. Onder juristen wordt onderscheid gemaakt tussen ‘gewone regelgeving’ die afkomstig is van de formele en materiële wetgever(s); daarnaast is er sprake van ‘alternatieve regelgeving’, een verzamelterm voor regels, afspraken, protocollen, richtlijnen, codes, branchevoorwaarden, convenanten, etc., die in groeps- en

² Een klemmend voorbeeld is te lezen bij De Graaf, ‘Ouderling Inbreker’, in: *De Reformatie*, 30-04-1994.

³ Mededeling dr. A. Versluis, predikant CGK Ede, per e-mail 30-10-2018. Hij noemde een voorbeeld uit de PS van het Westen van enkele jaren terug. Een appelschrift tegen een classisbesluit werd ingediend op de dag van vergaderen van de PS van het Westen. Dit appelschrift is pas een vol jaar later behandeld. Eerder noemde A.H. Santing-Wubs in een interview dit punt hét manco van het procesrecht binnen de kerk. (Zie: Van der Zwaag, ‘Machteloosheid’, RD 19-12-2002.)

⁴ Pel spreekt in dit verband over ‘een lijdensweg’. (Zie: Pel, ‘Geding’, *De Reformatie* 30-04-1994.

⁵ Boersma, ‘Schaamte’, *De Reformatie* 30-04-1994.

organisatieverband ontstaan, functioneren en een collectief karakter hebben.⁶ Het gebruik van alternatieve regelgeving – waar dus ook het kerkrecht onder valt – neemt toe; het gaat om maatschappelijke rechtsvorming.⁷ Zo kent de bouwwereld bouwarbitrage en heeft de orde van medisch specialisten een eigen juridisch kader met bijbehorende beroepsmogelijkheden.⁸ Ook kerken hebben op grond van BW 2:2⁹ de vrijheid om eigen kerkrecht te ontwikkelen.¹⁰ De rechter zal in beginsel niet ingrijpen in kerkrechtelijke procedures of beslissingen die intern genomen worden. Als zaken toch aan de burgerlijke rechter worden voorgelegd, zal deze zich of niet-ontvankelijk verklaren, of slechts marginaal toetsen aan het kerkrecht van klager.¹¹ Dat komt voort uit het beginsel dat degene die ervoor kiest om deel uit te maken van een kerkgenootschap, ook geacht wordt de regels en de orde van dat kerkgenootschap te aanvaarden. Uiteraard met de kanttekening dat kerkelijke regels nooit kunnen worden afgedwongen, als die in strijd zijn met dwingend recht.¹²

Toch komt het voor dat de burgerlijke rechter wél ingrijpt in het kerkrecht, bijvoorbeeld omdat een kerkverband geen spoedprocedure kent, terwijl het spoedeisende karakter van een zaak daar wel om vraagt.¹³ In het burgerlijk recht bestaat in dergelijke gevallen de mogelijkheid om een kort geding in te stellen, waarbij eiser en gedaagde via een korte en snelle procedure spoedig weten waar ze aan toe zijn. De rechter kan een voorlopige voorziening treffen die bindende kracht heeft. De vraag is of een dergelijke kort-geding-procedure ook in de kerkelijke appelprocedure opgenomen kan en moet worden, of dat er andere mogelijkheden zijn om de appelprocedure te versnellen, bijvoorbeeld door er een beroepslaag tussenuit te halen.

⁶ I. Giesen definieert als volgt: *‘Het begrip ‘alternatieve regelgeving’ ziet op ‘regels van zeer diverse aard die dienen tot vervanging of nadere invulling van rechtsregels of die strekken tot een bepaalde wijze van gedrag in een beroep of tot een bepaalde wijze van praktijkvoering of andere professionele handelingen. (...) (gedrags)codes, protocollen, convenanten, algemene voorwaarden, alimentatienormen, kantonrechtformule, etc.’* (Giesen, *Alternatieve*, 1)

⁷ Pel, *Geestelijken*, 149. Hij verwijst hierbij naar I. Giesen, ‘Alternatieve regelgeving in privaatrechtelijke verhoudingen’, in: W.J. Witteveen e.a., *Alternatieve regelgeving*, (Deventer: Kluwer, 2007).

⁸ Zie voor meer voorbeelden: Giesen, *Alternatieve*, 17-34.

⁹ Artikel 2:2 uit het Burgerlijk Wetboek luidt: *‘1. Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, bezitten rechtspersoonlijkheid. 2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet. Met uitzondering van artikel 5 gelden de volgende artikelen van deze titel niet voor hen; overeenkomstige toepassing daarvan is geoorloofd, voor zover deze is te verenigen met hun statuut en met de aard der onderlinge verhoudingen.’* (BW 2:5 betreft de gelijkheid van rechtspersonen en natuurlijke personen in het vermogensrecht; WJG.) Overigens gaf de Wet op de kerkgenootschappen (1853) al de ruimte om eigen kerkelijk recht te ontwikkelen. De eerste volzin van artikel 1 uit deze wet luidde: *“Aan alle kerkgenootschappen is en blijft de volkomen vrijheid verzekerd alles wat hunne godsdienst en de uitoefening daarvan in hunnen eigen boezem betreft, te regelen.”* Deze wet is in 1983 ingetrokken en vervangen door de Wet openbare manifestaties. (Voor een uitgebreide toelichting van BW 2:2 t.o.v. het kerkrecht, zie: Koffeman, *Goed recht*, 300-302.)

¹⁰ Pel, *Geestelijken*, 33-34, 48.

¹¹ Koffeman, *Goed recht*, 304-305. Zie ook: Santing-Wubs, *Geding*, 91-104; en: Van Kooten, *Kerkgenootschap*, 174-177.

¹² Van Kooten, *Kerkgenootschap*, 199. Hij verwijst daarbij naar B.P. Vermeulen, ‘Artikel 6’, in: A.K. Koekoek, *De Grondwet – een systematisch en artikelsgewijs commentaar*, (Deventer: Tjeenk Willink, 2000).

¹³ Van Drimmelen e.a., *Kerk en recht*, 322 (voetnoot 10 op die pagina).

1.1.2 Enkele casussen

De vraag naar de mogelijkheid daarvan werd actueel toen de burgerlijke rechter de afgelopen jaren enkele keren ingreep in een lopende kerkelijke rechtsgang, onder andere met de argumentatie dat het niet redelijk en billijk zou zijn om van appellanten te vragen, eerst de gehele kerkelijke appelprocedure te doorlopen. Als recent voorbeeld kan dienen wat inmiddels de ‘zaak Kruiningen’ is gaan heten. De rechtbank Zeeland-West-Brabant wees op 2 mei 2017 vonnis in een zaak van een oud-diaken tegen de GG Kruiningen. Een belangrijk argument van de rechter om zich ontvankelijk te verklaren, was gelegen in het feit dat het spoedeisende karakter van de zaak die oud-diaken Janssen voorlegde, geen langlopende, kerkelijke appelprocedure verdroeg. Bovendien constateerde de rechtbank dat in het kerkrecht van de GG een soort ‘kort-geding-instantie’ ontbreekt.¹⁴ Daarin staan de (Oud) Gereformeerde Gemeenten (in Nederland) niet alleen; ook binnen de CGK ontbreekt een spoedprocedure. In appelprocedures is het niet zelden van belang dat er een snelle en houdbare beslissing wordt genomen. A.H. Santing-Wubs sprak in haar dissertatie (2002) overigens de verwachting uit dat een dergelijk ingrijpen door de burgerlijke rechter zich in de toekomst minder vaak zou voordoen, omdat diverse kerkgenootschappen zich op dat moment al bezighielden met het inrichten van een spoedprocedure.¹⁵ Dat is echter nog niet voor alle kerkgenootschappen het geval, ook niet voor de CGK.¹⁶

Soms is de kerkelijke rechtsgang wél helemaal doorlopen, maar meent de appellant dat hem geen recht is gedaan en gaat hij vervolgens alsnog naar de burgerlijke rechter. Als voorbeeld hiervan kan de ‘zaak Gort’ dienen. De voormalige nederlands gereformeerde predikant P.R. Gort werd in 2008 losgemaakt van de NGK Hattem. Hij stapte enige tijd later naar de rechter. Uiteindelijk stelde het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden hem tien jaar later in het gelijk en oordeelde hij dat de kerkelijke appelprocedure lacunes kent en niet op alle punten zorgvuldig was doorlopen.¹⁷ Dat ingrijpen in het kerkrecht gevoelig ligt, verwoordde P.T. Pel in een opiniebijdrage in het Reformatorisch Dagblad naar aanleiding van dit vonnis. Hij stelde dat het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden hiermee inbreuk maakte op het kerkrecht. Daarom sprak hij de hoop uit dat de NGK Hattem tegen dit vonnis in cassatie zou gaan bij de Hoge Raad, omdat naar het oordeel van Pel het ingrijpen door het Gerechtshof in het kerkrecht verregaande consequenties zou hebben voor alle kerken in Nederland.¹⁸

¹⁴ Arrest Rechtbank Zeeland-West-Brabant C/02/328775 [uitspraken.rechtspraak.nl, 20-12-2018], par. 4.2 juncto 4.4.

¹⁵ Santing-Wubs, *Geding*, 101.

¹⁶ Den Boef, ‘Cultuuromslag’, RD 27-12-2018.

¹⁷ Arrest Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 200.124.042, [uitspraken.rechtspraak.nl, 20-12-2018], par. 5.7.

¹⁸ Pel, ‘Inbreuk’, RD 01-02-2018.

1.1.3 Ervaren knelpunten

De roep om een snellere appelprocedure komt echter niet alleen voort uit zaken die aan de burgerlijke rechter worden voorgelegd terwijl de interne appelprocedure nog niet is afgerond. Kerkelijke besluitvorming is vaak stroperig vanwege het feit dat commissies die ingesteld zijn door kerkelijke vergaderingen om een appelzaak te onderzoeken, vaak zijn samengesteld uit ambtsdragers die toch al krap in hun tijd zitten.¹⁹ Daardoor duren appelzaken soms dermate lang, dat van de appellanten veel geduld gevraagd wordt. Omdat emoties een grote rol kunnen gaan spelen, is een langdurige procedure niet redelijk en niet in het (geestelijke) belang, van zowel de appellant als de kerk.²⁰ H. de Hek stelde in het algemeen: ‘Als het tot een appelprocedure komt, zijn er eigenlijk alleen maar verliezers, hoe het appelbesluit ook uitpakt.’²¹

Als de appelprocedure een losmaking, schorsing of afzetting van een predikant betreft, klemmt dat nog meer. In dergelijke zaken komen veel emoties los, niet alleen bij de predikant, maar ook bij de gemeenteleden. Een predikant is vaak jarenlang degene geweest die wekelijks het Woord van God aan het hart van de gemeente heeft gelegd; hij is vertrouwenspersoon geweest en heeft als pastor mee mogen leven op vreugdevolle en moeilijke momenten in het wel en wee van gemeenteleden. Losmaking, schorsing of afzetting van een predikant is daarom nooit alleen een kerkordelijke beslissing, maar gaat gepaard met diepe emoties en roept bij gemeenteleden niet altijd het goede naar boven. Een dergelijke zaak kan zomaar tot verlies van leden²² of tot scheuren in de plaatselijke

¹⁹ De Graaf, ‘Ouderling Inbreker’, De Reformatie, 30-04-1994.

²⁰ Als voorbeeld kan hier dienen de schorsing en afzetting van L.W. van der Meij, voormalig predikant van de CGK Driebergen. In ‘Ons Gemeentebled’, de kerkbode van de CGK Driebergen, wordt uitgebreid stilgestaan bij de stand van zaken m.b.t. het appel dat Van der Meij heeft ingediend bij de PS van het Oosten tegen zijn afzetting door de classis Utrecht. Onder de mededelingen door de kerkenraad staat: *‘De kerkenraad begrijpt de moeite binnen de gemeente, dat de uitspraak van de PS zo lang op zich laat wachten. Ondanks geruchten heeft dit niets te maken met de moeilijkheid van de zaak en ook zijn er in de afgelopen tijd geen vergaderingen van de PS geweest. De PS stelt zich op het standpunt dat zorgvuldigheid vóór alles gaat. De kerkenraad respecteert dit standpunt, doch is van mening dat zorgvuldigheid niet ten koste van alles mag gaan. Onze gemeente verkeert in verwarring en heeft behoefte aan afsluiting van de kwestie. Zowel de classis als de kerkenraad zijn echter afhankelijk van het beleid van de PS en we vragen u geduld te blijven houden, (...)’* De kerkenraad geeft vervolgens aan, dat er na de uitspraak van de PS ook een informatieavond voor de gemeente. Ter toelichting schrijft de kerkenraad: *‘Reeds vanaf het begin van het proces lag de prioriteit van de kerkenraad bij het informeren van u als gemeente. Tot nu toe moest u het doen met summiere informatie. Op zich voldoende om te begrijpen wat er gaande is, maar in de praktijk waren er toch vragen waarop geen antwoord gegeven kon worden gegeven. Ongeduld, geruchten, verkeerde voorstelling van zaken, e.d. hebben mede geleid tot verwarring en zelfs wantrouwen. De kerkenraad betreurt dit maar was om allerlei redenen met handen en voeten gebonden. (...)’* (Ons Gemeentebled, 25-10-2018)

²¹ De Hek, ‘Appelprocedure (2)’, AC 01-11-2015.

²² Een indicatieve bevestiging van de stelling van De Hek, dat een appelprocedure alleen maar verliezers kent, blijkt uit de ledenaantallen van gemeenten die met een appelprocedure door of in relatie tot hun predikant te maken kregen. Enkele voorbeelden: De losmaking van ds. J.P. Boiten van de CGK Sliedrecht (Bethel) in 2012 [[rd.nl/1.258504](https://www.ergeminfo.nl/gemeenten/nederland/ridderkerk/ridderkerk), 20-12-2018] heeft in de periode daaraan voorafgaand en in de jaren erna geleid tot een substantiële vermindering van het totaal aantal leden: van 1850 in 2010 naar 1382 in 2015. (Zie: Quant e.a., *Jaarboek 2010*, 152; en: Quant e.a., *Jaarboek 2015*, 144.) In de GG Ridderkerk heeft een langdurige appelprocedure tegen (oud-)predikant ds. G. Pater geleid tot ledenverlies: van 1435 in 2010 naar 1086 rond losmaking en vertrek naar Ouddorp. (Zie: <https://www.ergeminfo.nl/gemeenten/nederland/ridderkerk/ridderkerk>, [20-12-2018]).

kerk leiden.²³ Dit onderstreept het belang van een snelle, effectieve en tegelijk zorgvuldige appelprocedure. Sneller betekent dusdanig korter dat de schade voor de appellant en de plaatselijke gemeente zo beperkt mogelijk blijft.²⁴ Een snellere appelprocedure doet in dergelijke gevallen ook recht aan het geestelijke karakter van de kerk.

Het is inherent aan de vigerende appelprocedures binnen kerken die zich baseren op de DKO dat het onmogelijk is om steeds spoedig bij elkaar te komen en in korte tijd grondig onderzoek te doen.²⁵ In een klein kerkverband als de CGK geldt bovendien dat voor de nodige kerkrechtelijke expertise vaak een beroep gedaan wordt op een beperkte groep kerkrecht deskundigen. Er bestaat echter geen instrument om partijdigheid en onderlinge loyaliteit aan de orde te stellen, of objectief te laten beoordelen.²⁶ Een belangrijke voorvraag is echter, of een bovenplaatselijke kort-geding-instantie wel past binnen de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Ook is de vraag of de appelprocedure op nog andere manieren sneller en effectiever ingericht kan worden. Uiteraard met inachtneming van de nodige onpartijdigheid, onafhankelijkheid en zorgvuldigheid.

²³ In de genoemde 'zaak Kruiningen' is de GG Kruiningen gescheurd. Ds. G. Bredeweg heeft zijn ambt binnen de GG neergelegd en heeft in Kruiningen een lokale Vrije Gereformeerde Gemeente gesticht. (Zie: Wisse, 'Kerkrel', PZC 14-11-2017). Voordat ds. Bredeweg zijn ambt binnen de GG neerlegde, was er tijdens de lopende appelprocedure al sprake van hoog oplopende emoties binnen de gemeente. (Zie: Paardekam, 'Surveillances', PZC 27-07-2017). De scheuring leidde tot substantieel ledenverlies: van 1124 in 2015 naar 970 in 2018. (Zie: <https://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/goes/kruiningen> [20-12-2018])

²⁴ Zolang dergelijke zaken binnen de kerkelijke appelprocedure worden behandeld, zijn het comitészaken die onder het ambtsgeheim vallen. Voor de inhoud van schorsings- of afzettingsprocedures kan niet verwezen worden naar openbare bronnen. Alleen officiële beslissingen worden gecommuniceerd; aan zulke beslissingen zijn doorgaans al diverse deelbeslissingen voorafgegaan.

Te denken valt in alfabetische volgorde aan (1) de losmaking van ds. J.P. Boiten van de CGK Slidrecht (Bethel) per 6 juni 2012 [[rd.nl/1.258504](https://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/slidrecht/bethel), 20-12-2018] en zijn emeritering wegens ziekte per 1 april 2015 [[rd.nl/1.462183](https://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/slidrecht/bethel), 20-12-2018]; (2) aan de thans nog lopende procedure inzake de schorsing per 04-09-2017 van ds. L.W. van der Meij als predikant van de CGK Driebergen [[rd.nl/1.1426687](https://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/driebergen), 20-12-2018] en diens afzetting per 21-12-2017 [[rd.nl/1.1457310](https://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/driebergen), 20-12-2018]; (3) aan de schorsing [[rd.nl/1.296409](https://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/amsterdam), 20-12-2018] en afzetting [[rd.nl/1.336993](https://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/amsterdam), 20-12-2018] van dr. S.J. Wierda als predikant van de CGK Amsterdam (De Bron).

²⁵ Boersma, 'Schaamte en recht', De Reformatie 20-04-1994. Hij noemt in dit verband onder andere dat er in een kerkelijke procedure vaak geen zekerheid is te geven over de duur van de procedure, terwijl er ook geen onpartijdige instantie is die de termijnen in de gaten houdt. Bovendien worden meerdere vergaderingen niet samengesteld op basis van deskundigheid in het beslechten van geschillen. *'Er is geen waarborg voor hun kwaliteiten wanneer geschillen op specifieke terreinen worden voorgelegd.'*

²⁶ Den Boef, 'Cultuuruomslag', RD 27-12-2018. Als recent voorbeeld waarin mogelijk sprake kan zijn van een loyaliteitsconflict, kan de brief genoemd worden die 18 december 2018 verstuurd is door Deputaten Overleg Eenheid (DOE) aan alle samenwerkingsgemeenten en samenwerkende gemeenten CGK, GKV en NGK. Deze brief is ondertekend door de voorzitter van dit overleg. In de brief staat onder andere dit: *'De verschillende DOE-documenten die door de jaren heen ontwikkeld zijn, blijken niet naadloos op elkaar te passen. Naast de regel hoe te werk te gaan bij conflicterende kerkorden is er ook een regel over kandidaat-ambtsdragers. Als DOE hadden wij op 24 maart dit niet scherp, maar in de discussies van de afgelopen weken kwam dit boven.'* (...) *'Naast het voorbereiden van duidelijke regelgeving, blijven ook wij bij de landelijke vergaderingen aandacht vragen voor de voorbeeldfunctie die samenwerkingsgemeentes mogen vervullen. U laat zien dat het werkelijk kan om vanuit verschillende kerkverbanden samen de eenheid in Christus te beleven. En dan niet alleen eenheid in de 'oecumene van het hart', maar werkelijk de eenheid van één zichtbare gemeente.'* (<http://kerkelykeenheid.nl/wp-content/uploads/2013/10/Brief-aan-samenwerkingsgemeentes-december-2018.pdf>) De voorzitter van DOE is echter ook voorzitter van het CGK-deputaatschap Kerkrecht en Kerkorde, dat de classis Arnhem heeft geadviseerd over de vraag van de CGK/NGK Arnhem of vrouwen volgenms de documenten van DOE in het ambt bevestigd mogen worden. (Zie: Brief deputaten Kerkrecht en Kerkorde d.d. 23 oktober 2018 aan de CGK-classis Apeldoorn, kenmerk: 2017-19.7/207)

1.2 Onderzoeksvraag

In deze studie worden de mogelijkheden onderzocht om te komen tot een snellere en effectievere appelprocedure binnen de CGK. Specifiek richt zich dat op de vraag of een kort-geding-instantie aan de appelprocedure kan worden toegevoegd en de appelprocedure als geheel ingekort kan worden. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt daarom als volgt:

Is het mogelijk om ten behoeve van een snellere en effectievere kerkelijke rechtsgang, via doordenking van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht, enerzijds aanpassingen te doen in de structuur van meerdere kerkelijke vergaderingen, of anderzijds een kort-geding-instantie aan die rechtsgang toe te voegen, die ook doorzettingsmacht heeft om bindende, voorlopige voorzieningen te treffen, alvorens de gehele appelprocedure is gevolgd, terwijl tegelijk de vereiste zorgvuldigheid gewaarborgd blijft?

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, zullen eerst deelaspecten worden onderzocht. De deelconclusies vormen samen de opmaat naar een antwoord op de hoofdvraag. De deelvragen zijn:

1. *Wat zijn de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht; hoe is daarin de kerkelijke structuur georganiseerd, en welke rol hebben de meerdere vergaderingen in de kerkelijke appelprocedure?*
2. *Is het mogelijk om de inrichting van de appelprocedure binnen de CGK zodanig te wijzigen, dat deze enerzijds sneller en effectiever wordt, terwijl anderzijds de vereiste zorgvuldigheid gewaarborgd blijft?*
 - a. *Kan in het licht van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht de structuur van meerdere kerkelijke vergaderingen zodanig worden aangepast, dat de appelprocedure met één beroepslaag verminderd wordt in combinatie met de invoering van marginale toetsing?*
 - b. *Kan in het licht van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht aan de appelprocedure een kort-geding-instantie worden toegevoegd die ook doorzettingsmacht heeft om bindende, voorlopige voorzieningen te treffen, alvorens de gehele appelprocedure is gevolgd?*
3. *Welke elementen van de appelprocedure binnen het kerkrecht van andere kerken kunnen worden overgenomen ten behoeve van een snellere en effectievere kerkelijke rechtsgang binnen de CGK?*

In het vervolg van dit inleidende hoofdstuk geef ik een beknopte uitwerking van de methode van onderzoek aan de hand van de drie deelvragen.

1.3 Methode van onderzoek

1.3.1 Toelichting deelvraag 1

In hoofdstuk 2 worden de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht onderzocht. Eerst volgt een beschrijving van de gereformeerde ecclesiologie en wordt de samenhang tussen het gereformeerde kerkrecht en de ecclesiologie duidelijk gemaakt. Dit hoofdstuk is vooral historisch en beschrijvend van aard; de gedachten van Calvijn en het stelsel van kerkregering dat hij voorstaat, krijgen daarin veel aandacht. De weerslag daarvan is onder andere te vinden in de kerkorde van Emden 1571 en de Dordtse Kerkorde van 1619. Enkele grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht kunnen uit deze kerkordes worden afgeleid. Omdat de hoofdvraag zich richt op de appelprocedure in het gereformeerde kerkrecht, wordt in dit hoofdstuk de kerkelijke structuur besproken die voortvloeit uit de DKO en de kerkordes die nadien op de DKO zijn gebaseerd. Daarna wordt de vraag beantwoord, in hoeverre besluiten van meerdere vergaderingen bindend zijn voor mindere vergaderingen. Aan het einde van dit hoofdstuk wordt een antwoord gegeven op de eerste deelvraag. De gevonden grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht worden kort opgesomd en vormen het toetsingskader voor de beantwoording van de tweede deelvraag die in hoofdstuk 3 besproken wordt.

1.3.2 Toelichting deelvraag 2

In hoofdstuk 3 wordt eerst nader ingegaan op de knelpunten die eerder in deze inleiding kort zijn geschetst. Daarna zal worden onderzocht of het op basis van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht mogelijk is, de appelprocedure binnen de CGK zodanig te wijzigen dat deze sneller en effectiever wordt. Uiteraard mag daarbij de vereiste zorgvuldigheid op geen enkele wijze in het gedrang komen. Het onderzoek richt zich op twee mogelijke wijzigingen binnen de appelprocedure. Enerzijds gaat het om de vraag of het mogelijk is het aantal beroepsmogelijkheden van een appellant naar beneden bij te stellen en een marginale toetsing aan het kerkrecht toe te voegen. Anderzijds wordt de mogelijkheid onderzocht, of een kort-geding-instantie aan de appelprocedure kan worden toegevoegd, zonder afbreuk te doen aan de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Daarvoor zullen ook de voor- en nadelen van deze mogelijkheden gewogen worden door een vergelijking te maken met het kort geding naar civiel recht. Ook zal de vraag onder ogen worden gezien of vanwege de mogelijke toevoeging van een kerkelijk kort geding, de gehele kerkelijke organisatie opnieuw zal moeten worden ingericht.

1.3.3 Toelichting deelvraag 3

In hoofdstuk 4 wordt ingezoomd op de appelprocedure binnen drie kerken waarmee de CGK contact onderhouden, de PKN, de HHK en de GKV. Daarnaast wordt de appelprocedure van de voormalige GKN onderzocht. In de hervormde traditie is de kerkelijke structuur sinds de invoering van het Algemeen Reglement van 1816 afwijkend van het kerkrecht dat gebaseerd is op de DKO. Onderzocht wordt of desondanks elementen uit het hervormde appelrecht overgenomen kunnen worden. In de GKV is in 2015 een geheel nieuwe kerkorde van kracht. Hoe kan de appelprocedure binnen dit kerkverband dat ook in kerkordelijke zin gereformeerd wil zijn, als voorbeeld dienen voor een snellere en effectievere kerkelijke rechtsgang binnen de CGK?

1.3.4 Algemeen

Aan het slot van ieder hoofdstuk volgt een evaluerende paragraaf, waarin een antwoord wordt gegeven op de deelvraag die in dat hoofdstuk aan de orde is. In hoofdstuk 5 worden de evaluaties samengevat en wordt ten slotte een antwoord op de hoofdvraag geformuleerd. In de slotparagraaf van hoofdstuk 5 worden enkele aanbevelingen gedaan voor de kerkelijke praktijk. Een samenvatting, bijlagen en een literatuuropgave zijn achterin toegevoegd.

De kerkorde is geworteld in de ecclesiologie²⁷, die geheel samenhangt met de ambtsleer. De ambtsleer is echter geen onderwerp van onderzoek en wordt in deze scriptie voorondersteld. Binnen het gereformeerde kerkrecht is sprake van predikanten, ouderlingen en diakenen. De DKO spreekt bovendien van doctoren. In deze scriptie ga ik uit van deze ambten, zonder daarvoor uitvoerig Bijbelse grondslagen aan te reiken en de kerkelijke traditie daarin volledig te bespreken.²⁸

Als ik in deze scriptie een Bijbelvers citeer, doe ik dat uit de Herziene Statenvertaling, tenzij de Bijbeltekst deel uitmaakt van een groter citaat; in dat geval citeer ik in de vertaling die in de oorspronkelijke bron staat vermeld.

²⁷ Zie paragraaf 2.1.

²⁸ Zie voor de doordenking van de ambtsleer o.a.: Bouwman, *Kerkrecht 1*, 485-505, 522-612; Louis Goumaz, *Het ambt bij Calvijn – een samenvatting naar zijn commentaren op het Nieuwe Testament (vertaald en ingeleid door K. Deddens)*, (Franeker: T. Wever, 1964); W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, (Kampen: Kok, 1970); A.F.N. Lekkerkerker, *Oorsprong en functie van het ambt*, (Den Haag: Boekencentrum, 1971); C. Trimp, *Ministerium – een introductie in de reformatorische leer van het ambt*, (Groningen: De Vuurbaak, 1982); J. van Genderen en W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, (Kampen: Kok, 1992), par. 47; J. van Bruggen, *Ambten in de apostolische kerk*, (Utrecht: VBK Media, 1995); C. Graafland, *Gedachten over het ambt*, (Zoetermeer: Boekencentrum, 1999); Koffeman, *Goed recht*, 137-160.

2. De grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht

In dit hoofdstuk worden de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht weergegeven. Het gaat dan om de principia waarvan binnen het gereformeerde kerkrecht wordt uitgegaan. Dat geeft direct ook de beperking van dit hoofdstuk aan. Er zal hier geen uitvoerige, systematisch-theologische bespreking volgen van de wijze waarop in de Bijbel gesproken wordt over ‘de kerk’ en haar instelling door Christus. Na de bespreking van het verband tussen kerkorde en ecclesiologie volgt in paragraaf 1 eerst hoe verschillende reformatoren over de kerk hebben gesproken en hoe dat in de gereformeerde belijdenisgeschriften is verwoord. Dat belijden vormt namelijk de basis voor de inhoud van het gereformeerde kerkrecht. Daarna volgt in paragraaf 2 een bespreking van wat de reformatoren over kerkrecht hebben gezegd. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar de positie van Calvijn, omdat hij als geen ander gezien kan worden als de reformator die aan de basis van het gereformeerde kerkrecht heeft gestaan. Daarom worden Calvijns gedachten over kerkrecht op twee punten nader uitgewerkt. Allereerst gaat het dan om zijn uitleg van enkele verzen uit 1 Korinthe 14; in de tweede plaats volgt een bespreking van het presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering.

In paragraaf 4 staat de Dordtse Kerkorde centraal. Eerst worden kerkordes besproken die bepalend zijn geweest voor de inhoud van de DKO; daarna volgt bij wijze van excurs een overzicht van kerken waarvoor de DKO tot op de dag van vandaag de basis is voor het kerkelijk leven. Vanuit die bespreking wordt ook gezocht naar grondbeginselen van gereformeerd kerkrecht. Als opmaat naar hoofdstuk 3 komt de vraag aan de orde, welke kerkelijke structuur de DKO aanreikt, en wat deze structuur betekent voor de binding aan kerkelijke besluiten van meerdere vergaderingen, omdat die binding ook van belang is voor de inrichting van de appelprocedure.

2.1 Kerkrecht en ecclesiologie

Kerk en kerkrecht zijn nauw met elkaar verbonden. Kerkrecht komt immers binnen de kerk tot stand. Daarmee is kerkrecht vooral een theologische wetenschap, ook wanneer het directe verband met de visie op de kerk wordt ontkend of niet besproken.²⁹ In het canonieke recht binnen de

²⁹ Koffeman, *Goed recht*, 10.

Rooms-Katholieke Kerk (RKK) is dat verband wel heel helder. Wie de *Codex Iuris Canonici* van de RKK openslaat, ziet alleen al in de hoofdstuktitels verschillende theologisch geladen begrippen als ‘Volk Gods’ en ‘Christengelovigen’. De hiërarchische structuur van de RKK aan deze begrippen te herkennen.³⁰

Kerkrecht deskundige H. Bouwman begint zijn magnum opus ‘Gereformeerd Kerkrecht’ met een bespreking van het kerkelijke karakter van het kerkrecht, en wil daarna aantonen dat kerkrecht een voluit theologische wetenschap is. Dit in tegenstelling tot de stelling van de lutherse historicus en rechtsgeleerde Rudolph Sohm (1841-1917). Hij stelde: ‘Das Wesen des Rechts steht mit dem Wesen der Kirche in Widerspruch.’ Sohm beriep zich voor zijn stelling op de reformator Maarten Luther (1483-1546), die sterke nadruk legde op de onzichtbare kerk en met de banbul ook het canonieke recht aan de vlammen heeft overgegeven.³¹ Volgens Sohm is het kerkrecht niet af te leiden uit het wezen van de kerk; het is volgens hem slechts een menselijke constructie. Bouwman wijst dit stellig af, omdat de kerk door Christus, de Koning van de kerk, is ingesteld en de roeping heeft om het Woord van de Drie-enige God te verkondigen.³² De grondbeginselen van het kerkrecht moeten daarom gezocht worden in het Woord van de Koning. Bouwman benadrukt dat de visie op de kerk directe gevolgen heeft voor de visie op het kerkrecht.³³

Koffeman zegt het omgekeerde, namelijk dat het vigerende kerkrecht in een bepaalde kerk haar theologische positie weerspiegelt.³⁴ Ecclesiologie is binnen het brede veld van de systematische theologie echter niet los verkrijgbaar en is verbonden met de soteriologie, de christologie, de pneumatologie, en ook met de triniteitsleer.³⁵

Het is in het kader van dit onderzoek uiteraard niet mogelijk een complete schets te geven van alle systematisch-theologische lijnen die met de ecclesiologie verbonden zijn. Wel is duidelijk dat

³⁰ Koffeman, *Goed recht*, 11.

³¹ Selderhuis, *Luther*, 142-143. Later ziet Luther de noodzaak van orde in de kerk wel in. Voor Luther blijft het kerkbegrip gebonden aan zijn rechtvaardigingsleer en ziet hij ruimte voor de overheid binnen de praktische kant van het kerkrecht. Zie voor het kerkbegrip van Luther: Danz, *Einführung*, 109-119.

³² Bouwman, *Kerkrecht 1*, 1-2.

³³ Bouwman, *Kerkrecht 1*, 3 en 5. In het vervolg van zijn inleiding verwerpt Bouwman de stelling van Sohm, want deze ‘steunt niet op de H. Schrift en is ook niet af te leiden uit het wezen van de kerk’. Bouwman geeft daarvoor de volgende argumenten: (a) Sohm heeft een verkeerd kerkbegrip, omdat er in het Nieuwe Testament al aanwijzingen zijn voor de organisatie van de kerk; (b) hij geeft een verkeerde voorstelling van de verhouding tussen kerk en recht, die is bij Sohm dopers van karakter; (c) Sohm heeft een verkeerde beschouwing van het recht, want ook het recht is uit God en sluit de liefde niet uit. (Zie: Bouwman, *Kerkrecht 1*, 6-8; zie ook: Plomp, ‘Kerk en recht’, in: Van ’t Spijker, *Inleiding*, 33-37.)

³⁴ Koffeman, *Goed recht*, 12. Tijdens de dispatatie over het proefschrift van A. van Harten-Tip op 20 november 2018 te Apeldoorn stelde prof. dr. M.J. Kater de vraag of een andere kerkvisie ook een andere kerkorde oplevert. Koffeman geeft hier feitelijk een bevestigend antwoord op.

³⁵ Koffeman, *Goed recht*, 13.

kerkrecht in de ecclesiologie en daarmee in de theologie is geworteld.³⁶ Daarom is kerkrecht van een andere orde dan wet- en regelgeving, waartoe na een politiek debat door de wetgever wordt besloten. Tegelijkertijd kan niet aan elke kerkordelijke keuze een zwaar, theologisch gewicht gehangen worden. Er is verschil tussen de kerkordelijke bepalingen. De bepaling dat de doop, die bediend is in een ander kerkverband, onder bepaalde voorwaarden wordt erkend, raakt het genadewerk van de Drie-enige God. Dat kan bijvoorbeeld niet gezegd worden over de bepaling waarin is vastgelegd hoe vaak een classis bijeen dient te komen.³⁷

In de hoofdvraag van dit onderzoek wordt het kerkrecht nader getypeerd als ‘gereformeerd’. Als kerkrecht een theologische discipline is, die wortelt in de ecclesiologie, is het nodig om eerst de visie op de kerk te bespreken, zoals die in de Reformatie (16^e eeuw) naar voren kwam. Daarbij valt de nadruk op de visie van Johannes Calvijn, omdat deze theoloog als geen ander van invloed is geweest op de inhoud van de gereformeerde ecclesiologie en daarmee ook een basis heeft gelegd voor het gereformeerde kerkrecht.

2.1.1 De visie op de kerk in de Reformatie

De reformatoren leren dat de kerk dáár is waar Christus is. De gelovigen zijn in Hem ook met elkaar verbonden. Waar het Woord van God verkondigd en geloofd wordt, is Christus bezig Zijn kerk te vergaderen.³⁸ In de Bijbel staat de kerk in een bijzondere relatie tot de Drie-enige God. Zij is het volk van God de Vader, lichaam van Christus en tempel van de Heilige Geest. Die drie aanduidingen geven ook direct het wezen van de kerk aan: de Vader verkiest de gemeente, de Zoon vergadert haar en de Heilige Geest heiligt haar.³⁹

Met name de reformator Johannes Calvijn (1509-1564) maakt een onderscheid tussen de zichtbare en de onzichtbare kerk. Hij maakt deze onderscheiding, omdat alleen God weet wie de Zijnen zijn, en daarom kunnen mensen geen zuivere scheiding maken tussen ware gelovigen en hypocrieten. Het geloof is een zaak van het hart, maar om het geloof te werken en te voeden gebruikt God onder andere de prediking en de sacramenten die in de kerk bediend worden.⁴⁰ De kerk en haar bediening

³⁶ Bakker, ‘Kerkrecht’, in: Van ’t Spijker, *Inleiding*, 13.

³⁷ Koffeman, *Goed recht*, 17.

³⁸ Van Genderen/Velema, *BGD*, 624-625.

³⁹ Van Genderen/Velema, *BGD*, 639.

⁴⁰ In het denken van Calvijn over de kerk is wel ontwikkeling aan te wijzen. In de eerste uitgave van de *Institutie* (1536) zag hij de kerk vooral in het licht van de uitverkiezing. In de latere edities van de *Institutie* heeft hij meer aandacht voor de zichtbare kerk en gaat hij onderscheid maken tussen de kerk coram Deo en de kerk respectu hominum. (Zie: Van Genderen/Velema, *BGD*, 625.) Van ’t Spijker oordeelt dat deze ontwikkeling bij Calvijn niet gezien moet worden als een principieel andere opstelling; wel noemt hij Calvijns spreken

heeft voor Calvijn dan ook grote betekenis. God is onze Vader, maar Hij heeft ons aan de kerk toevertrouwd als onze ‘moeder’, aldus Calvijn.⁴¹ Hij rekent de kerk bij de ‘uiterlijke hulpmiddelen door welke God ons tot de gemeenschap met Christus nodigt en haar houdt’.⁴² De ware kerk is volgens Calvijn te herkennen aan twee belangrijke kenmerken: de zuivere verkondiging van Gods Woord en de bediening van de sacramenten.⁴³ De zichtbare kerk is nog onvolmaakt en dat moet verdragen worden, aldus Calvijn. God heeft de kerk namelijk omwille van ons, zwakke en zondige mensen, ingesteld en het Evangelie aan haar toevertrouwd.⁴⁴

Het onderscheid dat Calvijn maakte tussen de zichtbare en de onzichtbare kerk, is volgens Van Genderen en Velema Bijbels en bruikbaar, hoewel zij eraan toevoegen dat er wel een onderscheid, maar geen scheiding tussen beide is. Er zijn niet twee kerken. Tegelijk is de kerk méér dan wij van haar zien. Niet alles wat wij zien, is ook wezenlijk voor de kerk. God ziet immers het geloof van de gelovigen, maar wij zien slechts hun belijdenis en leven. In de kerk waar de Drie-enige God beleden wordt, zijn ook huichelaars.⁴⁵ Calvijn zegt in dat verband: ‘Wanneer wij slechts een in alle opzichten volmaakte kerk willen toelaten, zouden wij geen enkele kerk overhouden.’ De kerk moet worden wat zij is; het uitzicht op de volmaakte heiligheid is voor de kerk een belangrijk motief om heilig te leven voor de Heere.⁴⁶

2.1.2 De visie op de kerk in de gereformeerde belijdenisgeschriften

De Nederlandse Geloofsbelijdenis (NGB) zet in artikel 27 in met de belijdenis van de enige katholieke of algemene kerk, die een vergadering is van ware gelovigen in Christus. Deze gelovigen worden nader getypeerd als ‘al hun zaligheid verwachtende in Jezus Christus, gewassen zijnde door Zijn bloed, geheiligd en verzegeld door de Heilige Geest’. Christus staat hierin centraal; zonder Hem is er geen kerk. De eenheid van de kerk ligt dan ook principieel in Christus, het Hoofd van de kerk.⁴⁷

over de kerk in 1536 ‘onbevangener’ in het verbinden van kerk en verkiezing, terwijl hij in latere edities van de *Institutie* de begrippen ‘nauwkeuriger’ inkleurde. (Zie: Van ’t Spijker e.a., *De kerk*, 145.)

⁴¹ Calvijn, *Institutie* 2, 217. Zie ook: Selderhuis, *Calvijn*, 102.

⁴² Silfhout, *Kort bestek*, 17. Calvijn bespreekt de kerk in het vierde boek van zijn *Institutie*, dat de titel draagt: ‘De uiterlijke hulpmiddelen waarmee God ons tot de gemeenschap met Christus nodigt en daarin behoudt.’ (Calvijn, *Institutie* 2, 213)

⁴³ Van Genderen/Velema, *BGD*, 659.

⁴⁴ Dankbaar, *Calvijn*, 193-194.

⁴⁵ Van Genderen/Velema, *BGD*, 640-641.

⁴⁶ Van Genderen/Velema, *BGD*, 650.

⁴⁷ Velema, *Klem en knoop*, 39.

Dat de kerk door Guido de Brès, de opsteller van de NGB, ook katholiek genoemd wordt, wijst op het universele aspect van de kerk: uit alle volken verzameld.⁴⁸ De kerk is ook katholiek, omdat ze van alle tijden is; zij is niet uit te roeien of weg te vagen. Vanwege beide aspecten is het onjuist de kerk te fixeren op één plaats en in één tijd.⁴⁹

Naar NGB 28 worden de gelovigen geroepen zich bij de ware kerk te voegen. Deze kenmerkt zich volgens de NGB door: (1) de zuivere prediking van het Evangelie; (2) de zuivere bediening van de sacramenten; (3) de Bijbelse uitoefening van de kerkelijke tucht. Christus is het Hoofd van Zijn lichaam, de gemeente en Hij regeert haar door Zijn Woord. De valse kerk is dan het tegendeel van de ware kerk. Zij schrijft aan zichzelf en haar verordeningen meer gezag toe dan aan Gods Woord. Ook bedient zij de sacramenten niet zoals Christus dat bevolen heeft en zij vervolgt hen die heilig leven naar Gods Woord.

Voor de gereformeerde visie op de kerk is bepalend of het Woord van God er zuiver verkondigd wordt. In de verkondiging gaat het om het Evangelie van Jezus Christus en het geloof in Hem als Zaligmaker. In NGB 29 wordt daarom benadrukt dat de band aan Jezus Christus, het enige Hoofd van de kerk, doorslaggevend is voor het kerk-zijn. Dat houdt tevens een binding aan Zijn Woord in. Het onderwijs van de apostelen geeft richting aan de kerk. Dát is de zuivere verkondiging en het fundament van de kerk (Efeze 2: 20); het gaat dan om de 'leer van Christus' (2 Johannes: 9).⁵⁰

In NGB 29 wordt niet alleen over de kerk gesproken, maar ook over de kenmerken van de ware gelovigen, zij die een geloofsband met Christus hebben. Een kerk waar de levende Christus niet centraal staat, niet verkondigd wordt en waarin Zijn gestalte niet meer zichtbaar kan zijn, kan derhalve geen ware kerk zijn.⁵¹ Het is overigens niet zo dat de kenmerken van de ware gelovigen in NGB 29 bedoeld zijn als een vierde kenmerk van de ware kerk.⁵² De kenmerken van de kerk zijn niet afhankelijk van de kenmerken van de christenen. NGB 29 spreekt over de kerk zoals ook Calvijn dat doet: naast levende leden kent de ware kerk ook hypocrieten, mondbelijders, die 'in de Kerk onder de goeden vermengd zijn, en intussen van de Kerk niet zijn, hoewel zij naar het lichaam in haar zijn'.⁵³ In artikel 30 NGB wordt gesproken over de regering van de kerk; daarmee is de kerkorde in de confessie opgenomen.⁵⁴

⁴⁸ Van Genderen/Velema, *BGD*, 652.

⁴⁹ Velema, *Klem en knoop*, 40.

⁵⁰ Van 't Spijker e.a., *De kerk*, 288-289.

⁵¹ Velema, *Klem en knoop*, 43.

⁵² Van 't Spijker e.a., *De kerk*, 291.

⁵³ Baars, *Belijden*, 354.

⁵⁴ Koffeman, *Goed recht*, 22; (zie ook voetnoot 25 op die pagina).

De Heidelbergse Catechismus (HC) ruimt één vraag in voor een belijdenis over de kerk. In Zondag 21, vraag en antwoord 54, wordt benadrukt dat het niet genoeg is om uiterlijk lid te zijn van de ware kerk; het is belangrijker om een levend lid van de kerk te zijn. Men mag de ware kerk en de ware gelovige niet van elkaar scheiden. Kerkisme ligt op de loer wanneer men alleen aandacht heeft voor het ware instituut, terwijl subjectivisme en gemeentetheologie de gevolgen kunnen zijn van een eenzijdige nadruk op de ware gelovigen. Dan verdwijnt de gemeenschap van de kerk uit het oog en uit het hart. In de HC wordt het woord ‘algemeen’ gebruikt voor het katholieke karakter van de kerk. Ook hierbij gaat het om het universele karakter van de kerk. In de gereformeerde kerkvisie is de katholiciteit zowel gave als opdracht voor de kerk. Christus vergadert zijn kerk uit de gehele mensheid in de eenheid van het ware geloof. Men name dat laatste aspect komt naar voren in Zondag 21.⁵⁵

In de Dordtse Leerregels komt de kerk niet thematisch aan de orde. Wel wordt zij in verschillende artikelen verondersteld. In de aanspraak gaat het dan om de gelovigen binnen de ware kerk. In de voorrede wordt beleden dat Christus altijd ‘bij Zijn Kerk tegenwoordig is’, terwijl dat zonder argumentatie overgaat in de stelling dat ‘de getrouwe Zaligmaker Zijn genadige tegenwoordigheid aan de Kerk van Nederland (...) bewezen heeft’.⁵⁶ In hoofdstuk 1 wordt vooral ingezoomd op de prediking van het Evangelie in relatie tot verkiezing en verwerping. In hoofdstuk 2, artikel 9, wordt het woord ‘Kerk’ gebruikt om alle gelovigen van het begin tot het einde van de wereld aan te duiden.⁵⁷ De opstellers van de Dordtse Leerregels lijken overigens wel mee te gaan in het onderscheid tussen de ware gelovigen en de onbekeerden binnen de uiterlijke gestalte van de kerk. In hoofdstuk 5, artikel 9, belijden ze dat de uitverkorenen ‘altijd zijn en blijven zullen ware en levende leden der Kerk’.⁵⁸ In het Besluit van de Dordtse Leerregels spreekt men over Kerken of Gereformeerde Kerken, maar het wordt daarin niet duidelijk hoe de opstellers die zien ten opzichte van de Kerk waarover in de voorrede gesproken wordt.⁵⁹ In elk geval is duidelijk dat de Dordtse Leerregels de gereformeerde ecclesiologie uit de NGB en de HC niet weerspreken, maar ook niet thematisch opnieuw op formule brengen. Nadrukkelijker dan in de HC en de NGB wordt in de DL het samengaan van Woord, sacramenten en tucht beleden, en de onmogelijkheid dat Gods uitverkorenen uit Zijn hand vallen.⁶⁰

⁵⁵ Van Genderen/Velema, *BGD*, 659.

⁵⁶ Baars, *Belijden*, 434-435.

⁵⁷ Baars, *Belijden*, 253.

⁵⁸ Baars, *Belijden*, 258 en 265.

⁵⁹ Baars, *Belijden*, 127-128.

⁶⁰ Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 132.

Kortom: in de gereformeerde belijdenisgeschriften is de kerk verbonden aan Christus en Zijn Woord, het fundament van de apostelen en de profeten. Met name Calvijn heeft erop gewezen dat in de kerk het Woord van God alleenheerschappij heeft. Deze gedachte is in de gereformeerde belijdenisgeschriften verankerd. Deze alleenheerschappij van de Schrift is ook van belang ten aanzien van de regering van en de orde in de kerk, omdat het in de kerk gaat om de soevereiniteit van God en de glorie van Christus.⁶¹

De opstellers van de belijdenisgeschriften hebben het evenwicht willen bewaren tussen enerzijds de praktijk in de RKK, waar de kerk uiteindelijk boven de Schrift staat, en anderzijds de conventikelgedachte waar de kerk vrijwel uit beeld is en alleen de ware gelovige centraal staat. Donatisten, dopersen en labadisten hebben elk om verschillende redenen gepoogd om de kerk te zuiveren van leden die geen geestelijke band met Christus hebben. In de gereformeerde visie op de kerk, zoals verwoord in de drie Formulieren van Enigheid, is die weg altijd als onbegaanbaar en niet naar de Schrift afgewezen.⁶² In de gereformeerde ecclesiologie gaat het om de glorie van Christus als Koning, en in de belijdenis van het koningschap van Christus over Zijn werk klopt het hart van de kerk.⁶³ Gereformeerd kerkrecht komt op uit de gereformeerde ecclesiologie, die in de gereformeerde confessie wordt beleden.⁶⁴

2.2 Gedachten over kerkrecht bij enkele reformatoren

In paragraaf 2.1 is het verband duidelijk gemaakt tussen de gereformeerde ecclesiologie en het gereformeerde kerkrecht. Nu is de vraag welke gedachten er bij enkele reformatoren leefden over kerkrecht. Daarbij zal uitgebreid ingegaan worden op de gedachten van Calvijn, onder andere vanuit zijn uitleg van 1 Korinthe 14.

2.2.1 Luther

Voor Luther is de kerk een geestelijke gemeenschap waar Woord en sacrament worden bediend. Zijn sterke nadruk op de leer van de rechtvaardiging door het geloof alleen leidde tot de overtuiging dat er geen scheiding tussen geestelijken en leken mocht voortbestaan. Dit priesterschap van alle gelovigen leidde bij Luther tot de opvatting dat de kerk een verborgen grootheid is. Hij erkende

⁶¹ Hovius, *Verband*, 6-7.

⁶² Van Genderen/Velema, *BGD*, 650.

⁶³ Hovius, *Verband*, 25.

⁶⁴ De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 21.

weliswaar dat er in de gemeente van gedoopten zowel rechtvaardigen als onrechtvaardigen zijn, maar alleen de rechtvaardigen vormen de geestelijke kerk als deel van het rijk van Christus. Deze verborgen kerk kan volgens Luther niet door uiterlijk recht worden gestructureerd. Luthers kerkbegrip heeft ertoe geleid dat hij een ambivalente houding ten opzichte van kerkrecht heeft gehouden. Hij erkende op den duur wel dat er enige ordening nodig was, maar schakelde daarbij ook graag de overheid in; kerkrecht was voor hem een bijkomstige en aardse zaak.⁶⁵

2.2.2 *Zwingli en Bullinger*

De Zwitserse reformator Huldreich Zwingli (1484-1531) sloot zich aan bij de situatie, zoals hij die in Zürich aantrof. Voor Zwingli is de kerk een gemeenschap van heiligen en ware gelovigen, die hij later in de strijd met de dopersen ‘uitverkorenen’ noemde. Deze kerk is onzichtbaar en bevat alle heiligen. Kerkordelijk betekende dat voor Zwingli dat niet elke vergadering van afzonderlijke gelovigen, maar alleen de openbaar georganiseerde gemeentevergadering een met gezag beklede kerkvergadering kon zijn. Kerkelijke macht is volgens Zwingli de regering van de kerk op grond van het goddelijke Woord; die macht strekt zich uit over de eigen plaatselijke kerk. De uitoefening van kerkelijke macht is niet hetzelfde als de sleutelmacht, want dat is de prediking en de tuchtuitoefening. Bij Zwingli oefent de gemeente overigens zelf geen tucht, maar zij laat dat over aan de overheid. Hoewel de overheid de Reformatie goed gezind was en Zwingli haar adviseerde, was de kerk zo feitelijk wel overgeleverd aan de staat.⁶⁶

De opvolger van Zwingli was Heinrich Bullinger (1504-1575); hij sloot kerkrechtelijk nauw bij zijn voorganger aan. In zijn denken over de christelijke staat vormen de burgers zowel de kerk als de staat.⁶⁷ Een zelfstandige ontwikkeling van het kerkrecht is in de zwingliaanse traditie niet tot bloei gekomen. Wel werden er een soort reformatorische rechtbanken opgericht. Van die rechtbanken is vooral het ‘Ehegericht’ bekend geworden, een kerkelijke rechtbank voor huwelijkszaken.⁶⁸

2.2.3 *Calvijn*

Voor Calvijn is veel meer dan voor Luther de kerk niet alleen de gemeenschap rond Woord en sacrament, maar ook een christelijke levensgemeenschap. Bij Calvijn staat de absolute

⁶⁵ Silfhout, *Kort bestek*, 41.

⁶⁶ Bouwman, *Kerkrecht 1*, 225-229.

⁶⁷ Bouwman, *Kerkrecht 1*, 230.

⁶⁸ Silfhout, *Kort bestek*, 44.

soevereiniteit Gods centraal. De verkiezing heeft voor hem niet alleen betrekking op de eeuwige staat van mensen, maar ook op de middelen en wegen die leiden tot de eeuwige bestemming, waaronder de kerk. In dat kader schrijft Calvijn over de kerkregering, waarbij hij zich concentreert op het avondmaal en de tucht. Volgens Calvijn heeft God Zelf de ordeningen voor de kerk bepaald. Dat hangt voor hem helemaal samen met het feit dat de kerk ook een christelijke leefgemeenschap is. Daarbinnen functioneren niet alleen ambtsdragers, maar bijvoorbeeld ook verzorgers van armen. Zowel het 'instituut kerk', als de 'kerk als gemeenschap' zijn begrepen in de verkiezing.⁶⁹

Calvijn legde net als Martin Bucer (1491-1551) sterke nadruk op de zelfstandige plaats van de kerk tegenover de staat en de samenleving. Voor Bucer stond vast dat alleen Jezus Christus in de kerk regeert; Hij doet dat door middel van de ambtsdragers. Dat betekende voor hem dat de staat geen zeggenschap kan hebben in de kerk, en de kerk geen zwaarmacht in de staat. Samen met de Zwitserse reformator Johannes Oecolampadius (1482-1531) ontwierp Bucer in 1531 een kerkorde, waarin de kerk werd gezien als een belijdende gemeenschap, die zich vrijwillig stelt onder de heerschappij van Christus. Bucer onderscheidde de gemeente als geloofsgemeenschap, liefdesgemeenschap en tuchtgemeenschap. Twee keer per jaar moest er een synode gehouden worden waarin predikanten en wijkopzieners van enkele kerken bij elkaar zouden komen om de gezamenlijke belangen te behartigen. In Bucers denken over kerkorde had de kerkelijke tucht een belangrijke plaats. Voor het welzijn van de kerk is het onontbeerlijk dat de tucht goed functioneert. Van Oecolampadius leerde hij dat daarvoor de instelling van het ouderlingenambt als kerkelijk instituut noodzakelijk was. Oecolampadius doelde op het herinvoeren van de nieuwtestamentische presbyter.⁷⁰

Calvijn heeft veel gedachten van Bucer overgenomen en verwerkt in de kerkelijke structuur die hij ontwierp. Calvijns ontwerp heeft het kerkrecht van het gereformeerd protestantisme diepgaand beïnvloed.⁷¹ Er kan volgens hem geen kerk zijn, tenzij er in een bepaalde vorm een bestuur wordt ingesteld. De regering van de kerk moet naar Gods Woord worden ingericht, en hij was ervan overtuigd dat zijn model de toets van de Schrift kon doorstaan.⁷²

⁶⁹ Bouwman, *Kerkrecht 1*, 233-240.

⁷⁰ Van 't Spijker e.a., *Calvijn*, 119-120.

⁷¹ Silfhout, *Kort bestek*, 44-45. Calvijn beoogde dat ook. Toen hij de stadsraad van Genève toesprak bij de presentatie van de definitieve vorm van de Geneefse kerkorde in 1561, uitte hij de wens dat deze kerkorde zou zijn als een licht 'verlichtende alle kerken die op de weg van de christelijke reformatie gebracht zijn.' Hij hoopte dat deze kerkelijke wetten niet alleen zouden dienen tot voorbeeld voor de zusterkerken, maar ook als een getuigenis 'voor hen die tegenover onze orde en religie wantrouwend staan.' (Geciteerd door H.A. Speelman, in: Chandieu, *Verdediging*, 14.)

⁷² Calvijn, *Institutie 2*, 266.

Calvijn onderscheidt tussen het ‘ius sacra’, het recht van de kerk om intern naar kerkelijk recht te handelen, en het ‘ius circa sacra’, het recht van de staat rondom de kerk. Wel benadrukt Calvijn de wederzijdse roeping van kerk en staat tegenover elkaar. De onderscheiding die hij hierin aanbrengt, is een grondbeginsel van gereformeerd kerkrecht geworden. Overigens hebben de kerken van de Reformatie dit ideaal nooit helemaal verwezenlijkt. De overheid had in de meeste gevallen nog een behoorlijke zeggenschap binnen de kerk.⁷³ In veel gevallen namen de gereformeerde stadsbesturen de leidinggevende positie van de bisschoppen in de stadskerken over.⁷⁴

In 1541 verscheen de ‘Ordonnances ecclésiastiques de l’Eglise de Genève’, een kerkorde voor de stad Genève.⁷⁵ Calvijn bouwde hierin voort op de ‘Articles concernant l’organisation de l’eglise et du culte’ die hij in 1536 samen met Willem Farél (1489-1565) opstelde.⁷⁶ De kerkordelijke bepalingen die Calvijn formuleerde, bestonden voor het grootste deel uit ambt- en tuchtrecht. Hij onderscheidde in zijn ambtsleer vier ambten: herders, leraars (doctoren), ouderlingen en diakenen. Met name de ouderlingen moesten opzicht hebben over de levenswandel van de gemeente. Calvijn wilde de ambtsdragers door de gemeente laten kiezen, maar in Genève kreeg hij dat niet voor elkaar. Ouderlingen werden benoemd door de raad. Hij achtte de tucht van het grootste belang in de gemeente, maar wel vanuit de gezindheid van Christus. Het moet gaan om broederlijke vermaning met als doel: Gods eer, het heil van de gemeente en het behoud van de zondaar. De tucht stond voor Calvijn in het kader van de heiligheid van de sacramenten.⁷⁷ H.A. Speelman trekt de conclusie dat de kerkorde die Calvijn in 1541 opstelde als een semi-kerkelijk boete- en biechtsysteem, gericht was op de dagelijkse bekering onder leiding van de kerk en gericht op de kerk als avondmaalsgemeenschap.⁷⁸

De kerk die Calvijn voor ogen staat is monarchaal van karakter wat haar geestelijke regering betreft: Christus is Koning. Maar de kerk is tegelijk democratisch van karakter, omdat er binnen de kerk geen sprake mag zijn van heerschappij door mensen. Daarom verwierpt Calvijn het hiërarchisch kerkmodel van de RKK. Elk ambt in de gemeente komt op uit de vergadering van gelovigen en geeft in de naam van Christus leiding aan de gemeente. Ambtsdragers zijn dienaren die de gemeente leiden overeenkomstig het Woord van Christus. Deze kerkelijke structuur is in meerdere

⁷³ De Gier, *Geschiedenis en kenmerken*, 52-53.

⁷⁴ Chandieu, *Verdediging*, 279.

⁷⁵ Bouwman, *Kerkrecht 1*, 244. Bouwman citeert een bron, die hij niet verantwoordt in een voetnoot: Het ontwerp van deze kerkorde werd ‘in naam van den almachtigen God afgekondigd, opdat het geestelijk regiment, zooals de Heere in Zijn Woord ingesteld heeft, in een goeden vorm gebracht, onder ons ingevoerd en gehandhaafd worde.’

⁷⁶ Van ’t Spijker e.a., *De kerk*, 154; zie ook: Van ’t Spijker e.a., *Calvijn*, 96.

⁷⁷ Bouwman, *Kerkrecht 1*, 241-245.

⁷⁸ Chandieu, *Verdediging*, 280-281.

of mindere mate doorgevoerd in de gereformeerde kerken van Frankrijk, Engeland, Schotland, Duitsland, Hongarije en Nederland.⁷⁹

Omdat Calvijn in de Schrift slechts algemene aanwijzingen zag, vond hij dat de kerkorde van tijd tot tijd gewijzigd zou moeten worden, al naar gelang de omstandigheden daarom vroegen. Een kerkorde kan niet ‘perpetua lex’, van alle tijden en voor alle volken zijn. Wijzigingen moeten niet lichtvaardig worden aangebracht, maar de kerk is wel verplicht om bepalingen die in een bepaalde tijd goed gewerkt hebben, maar in een andere tijd schadelijk zijn, te wijzigen of te verwijderen. Een kerkorde is voor Calvijn enerzijds veranderbaar, maar anderzijds ook noodzakelijk om alles in de kerk tot opbouw en in goede orde te laten verlopen, en heeft daarom vooral een dienende functie.⁸⁰

De titel boven boek 4 van Calvijns Institutie geeft een indicatie van waar het Calvijn om te doen is bij gereformeerd kerkrecht. De kerk en het kerkrecht horen bij hem tot de uiterlijke hulpmiddelen, waarmee God ons tot de gemeenschap met Christus nodigt en daartoe behoudt.⁸¹ Dat wil zeggen: het kerkrecht heeft als doel de weg tussen Christus en de zondaar vrij en zuiver te houden.⁸² In calvinistische beschouwingen over het kerkrecht speelt 1 Korinthe 14 een belangrijke rol.⁸³ Daarom volgt nu eerst een bespreking van enkele kenmerkende verzen uit 1 Korinthe 14, en de uitleg die Calvijn daarbij gaf.

2.3 Calvijn en 1 Korinthe 14

Paulus sluit zijn betoog over de orde in de gemeente in 1 Korinthe 14 af met de woorden: ‘Laat alle dingen op een gepaste wijze en in goede orde gebeuren’ (1 Kor. 14: 40). In de gemeente van Korinthe waren er gemeenteleden die de bijzondere gaven van de Heilige Geest overschatten. Het gevaar dreigde dat de uitingen van deze bijzondere charismata de orde in de samenkomst van de gemeente voortdurend zouden verstoren. Paulus waarschuwt voor wanorde en schrijft dan: ‘God is geen God van wanorde, maar van vrede’ (1 Kor. 14: 33).⁸⁴ Paulus geeft de gemeente de ruimte zichzelf regels te stellen, maar stelt ze zelf ook. Een beroep op de vrijheid van de Geest, om daarmee geen regels te hoeven stellen, is misplaatst. Paulus heeft de charismata begrensd door het gezond verstand, de liefde, de zede en het kruis van Christus. Daarmee stelt hij de charismata onder de

⁷⁹ Bouwman, *Kerkrecht 1*, 252.

⁸⁰ Plomp, *Beginselen*, 16-17.

⁸¹ Calvijn, *Institutie 2*, 213.

⁸² Van 't Spijker e.a., *De kerk*, 338.

⁸³ Koffeman, *Goed recht*, 15.

⁸⁴ Deputaatschap, *In goede orde*, 23.

vrijheid en de tucht van Christus en van de Geest. Dat vormt het fundament en de kracht van een geordende kerk.⁸⁵

Het is opmerkelijk dat Paulus hier spreekt van εἰρήνη⁸⁶ (vrede) als tegenover van ἀκαταστασία⁸⁷ (wanorde), hoewel hij later in het al geciteerde vers 40 wel de orde benadrukt. Vrede en orde staan voor Paulus op één lijn; bovendien verbindt hij dat aan Wie God is. Vrede ligt vast in het karakter van God Zelf.⁸⁸ Paulus zegt daarmee dat de vrede in de christelijke gemeente centraal dient te staan. In 1 Korinthe 14:40 verbindt hij dat met de woorden εὐσχημόνως⁸⁹ (op een gepaste wijze) en τάξις⁹⁰ (orde).

Calvijn benadrukt in zijn verklaring van 1 Korinthe 14:33 dat God niet gediend wordt waar tweedracht en wanorde in de gemeente te vinden is. Hij legt een directe relatie tussen het dienen van God en het ‘begeren en liefhebben’ van de vrede. Dat moet dan wel vrede zijn die verbonden is aan Gods waarheid en aan God Zelf. Calvijn bedoelt daarmee nadrukkelijk niet te zeggen dat elke vorm van vrede in de kerk een vrede is die overeenkomstig Gods wil is. Als de waarheid van Gods Woord in het geding is, moet er een geestelijke strijd gestreden worden. Als dan de strijd nagelaten wordt, noemt hij dat een ‘vervloekte vrede’.⁹¹ Bij 1 Korinthe 14:40 tekent hij aan, dat Paulus hier een algemene regel geeft ‘waarnaar alle dingen, die de uitwendige inrichting aangaan, behoren gevoegd te worden.’ Het gaat Calvijn om kerkordelijke betamelijkheid en het weren van verwarring. Calvijn ziet daarom deze uitspraak van Paulus als het uitgangspunt voor alle ordeningen in de gemeente; op dat doel gericht moeten de kerkordelijke bepalingen worden opgesteld. Ja, er is vrijheid van handelen voor de kerk, aldus Calvijn, maar die is niet onbeperkt. De Heere heeft die begrenzing zó ingericht dat de kerk allereerst naar Gods Woord moet luisteren,

⁸⁵ Ridderbos, *Paulus*, 522-523.

⁸⁶ Het zelfstandig naamwoord εἰρήνη betekent: ‘vrede’. Dat kan de afwezigheid van oorlog inhouden, maar in het Nieuwe Testament komt het vaker voor in de betekenis die nauw aansluit bij het Hebreeuwse שָׁלוֹם, dat in de eerste plaats een ‘volledige of gave toestand’ aangeeft, en pas in tweede, afgeleide instantie ‘vrede (tegenover oorlog)’. Kernteksten voor het begrijpen van het woord εἰρήνη zijn Joh. 14:27, waar Jezus zegt dat de vrede die Hij geeft niet is zoals de wereld die geeft, en Filipp. 4:7, waar Paulus schrijft over de vrede van God (namelijk de vrede die bij Hem hoort en van Hem komt) die alle verstand te boven gaat. Daarom heet God ook ‘de God van de vrede (1 Thess. 5: 23) en wordt de Heere Jezus ‘onze Vrede’ genoemd in Ef. 2:14. Deze vrede is een kenmerk is van het Koninkrijk van God en sluit volgens Paulus in 1 Korinthe 14 wanorde uit. (Courtz e.a., *SBNT 12*, 225-226.)

⁸⁷ Het zelfstandig naamwoord ἀκαταστασία betekent ‘wanorde’, ‘zonder stabiliteit’, ‘ongeregeldheid’. De wanorde kan betrekking hebben op ongeregelde rondte de orde in de gemeente, zoals in 1 Korinthe 14. Het kan ook gaan om wanorde op maatschappelijk gebied buiten de gemeente; dan gaat het meer om ‘oproer’ of ‘onlust’, bijvoorbeeld in Lukas 21:9. (Courtz e.a., *SBNT 11*, 106-107.)

⁸⁸ Bette e.a., *SBNT 7b*, 387.

⁸⁹ Het bijwoord εὐσχημόνως betekent ‘welgevoegelijk’, ‘fatsoenlijk’, ‘waardig’, ‘eerbaar’, of ‘aanzienlijk’. Dit is voor de ander ook te zien in houding en gedrag (Courtz e.a., *SBNT 12*, 570-571).

⁹⁰ Het zelfstandig naamwoord τάξις betekent: ‘ordening’, ‘opstelling’, ‘(goede) orde’, of ‘rangorde’, ‘positie’. Het is afgeleid van het werkwoord τάσσω, dat ‘ordenen’ betekent. In 1 Korinthe 14 gebruikt Paulus het woord meer in afgeleide zin, namelijk met betrekking tot de ‘(goede) orde’ in het gemeenteleven. (Een ander voorbeeld is te vinden in Kol. 2:5). (Bette e.a., *SBNT 15*, 246-247).

⁹¹ Calvijn, *Verklaring 1 Korinthe*, 244.

alvorens een kerkordelijke bepaling te formuleren. Hij ziet in die beperkte vrijheid het grote verschil met het canonieke recht in de RKK. Kerkrechtelijke bepalingen die echter al luisterend naar Gods Woord tot stand komen, ziet Calvijn als ‘godzalige wetten der gemeente, waarin de discipline en orde wordt samengevat’.⁹²

De woordstudies bij 1 Korinthe 14 en de verklaring van Calvijn bij de genoemde teksten wijzen erop dat het niet alleen gaat om de orde in de gemeente, maar ook om de juiste wijze van handelen. Omdat Paulus deze woorden verbindt aan God Zelf, wil hij daarmee ook zeggen dat al het kerkelijke handelen in overeenstemming moet zijn met Wie de Koning van de kerk is. Dat vraagt van kerkelijke vergaderingen een ordelijke, weloverwogen en correcte wijze van handelen en besluiten.⁹³ Daarmee komt vanuit deze paragraaf een eerste en belangrijk grondbeginsel van gereformeerd kerkrecht naar voren: besluiten en bepalingen moeten altijd dienstbaar zijn aan de εἰρήνη (vrede), tot stand komen via εὐσχημόνως (op een gepaste wijze) en de τάξις (orde) in de gemeente dienen.⁹⁴

Maar er is nog meer te zeggen. Calvijns gedachten over kerkrecht en kerkorde zijn geconcretiseerd in het presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering. Daarom volgt nu eerst een bespreking van dit stelsel om te bezien, of daaruit nog andere grondbeginselen van gereformeerd kerkrecht zijn af te leiden.

2.4 Het presbyteriale-synodale stelsel

De hoofdlijnen van de gereformeerde ecclesiologie zijn te vinden in de gereformeerde belijdenisgeschriften. De kerkordelijke besluiten op de Nationale Synode te Dordrecht 1618-1619, waar de Dordtse Kerkorde werd vastgesteld, zijn helemaal congruent met de gereformeerde confessie.⁹⁵ Uitvoerige passages worden in de Acta toegelicht om duidelijk te maken hoe de kerk dient te worden ingericht. Ook Gisbertus Voetius (1589-1676) benadrukte een nauwe verbinding tussen het gereformeerde kerkrecht en de gereformeerde visie op de kerk. Kerkrecht behandelde hij op colleges daarom als onderdeel van de systematische theologie bij de bespreking van de NGB

⁹² Calvijn, *Verklaring 1 Korinthe*, 248. Vgl. de exegetische studie van Smit: Smit, *God se orde*, 6-19.

⁹³ Deputaatschap, *In goede orde*, 24. Pel wijst erop dat het gereformeerde kerkrecht via 1 Korinthe 14:40 de stelling van Sohm principieel afwijst. (Pel, *Geestelijken*, 164)

⁹⁴ Te Velde, ‘Hoger beroep’, in: *De Reformatie*, 30-04-1994. Zie ook: Den Boef, ‘Cultuuromslag’, RD 27-12-2018.

⁹⁵ Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 213. Zie voor een systematische vergelijking tussen de gereformeerde belijdenisgeschriften en de DKO: Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 318-320 (bijlage 7).

en de HC.⁹⁶ De gereformeerde ecclesiologie werd concreet uitgewerkt in een kerkelijke structuur, waarin plaatselijke gemeenten zich met elkaar verbonden op classicaal en synodaal niveau. Er was eenheid in geloof (belijdenis) en daarom kon er eenheid in organisatie (kerkorde) zijn. Deze vorm van kerkregering wordt het ‘presbyteriale-synodale stelsel’ genoemd. De kerkordelijke bepalingen in kerkordes die uitgaan van het presbyteriale-synodale stelsel, borduren voort op de gedachten van Calvijn, die daarmee ook wel als de grondlegger van dit stelsel wordt gezien.⁹⁷ Omdat de inrichting van dit stelsel in belangrijke mate de structuur van kerkordes in gereformeerde kerken in Nederland heeft bepaald, volgt daarvan nu eerst een bespreking.⁹⁸

De verantwoordelijkheid om leiding te geven aan de kerk ligt bij de kerkelijke vergaderingen. Aan de basis van het presbyteriale-synodale stelsel staat de kerkenraad, of ook ‘presbyterium’ van de plaatselijke gemeente. Het synodale aspect van de naam wijst op de meerdere vergadering die tot stand komt door ambtelijke afvaardiging van gemeenten die geografisch dicht bij elkaar liggen.⁹⁹ Daarmee heeft dit stelsel twee typerende kenmerken. Het eerste is de centrale plaats van de ouderling, en het tweede de belangrijke rol van de vergadering. Daarmee is er een lijn naar de christologie, waarbinnen de ambtsleer functioneert en naar de pneumatologie, omdat in de vergadering verschillende gaven naar voren komen. Daarom is het ook een principieel uitgangspunt binnen het presbyteriale-synodale stelsel, dat de drie kerkelijke ambten zich op geen enkele manier hiërarchisch ten opzichte van elkaar verhouden. De theologische gedachte achter dit stelsel is die van de collegiale ambtsuitoefening. Het accent rust tegelijk op ‘ambt’ en ‘collegiaal’. De drie ambten zijn samen verantwoordelijk voor de leiding van de plaatselijke gemeente en van de meerdere vergaderingen.¹⁰⁰

Naast de twee hierboven genoemde hoofdkenmerken zijn er enkele onderliggende kenmerken van het presbyteriale-synodale stelsel te noemen. In afwijking van bijvoorbeeld het lutherse territoriale stelsel of het katholieke episcopale stelsel heeft in het presbyteriale-synodale stelsel de plaatselijke gemeente het primaat. Samen met andere kerken organiseren gemeenten zich in een gezamenlijk

⁹⁶ Bakker, ‘Wetenschap’, in: Van ’t Spijker e.a., *Inleiding*, 25.

⁹⁷ Bakker, ‘Wetenschap’, in: Van ’t Spijker e.a., *Inleiding*, 24. Zie ook: Chandieu, *Verdediging*, 284-285.

⁹⁸ Van ’t Spijker e.a., *De kerk*, 326; en: Koffeman, *Goed recht*, 71. Koffeman definieert ook de kerkordes van de PKN, en de voormalige NHK als ‘presbyteriaal-synodaal’. In zijn bespreking van het hervormde kerkrecht redeneert hij inderdaad van ‘beneden’ naar ‘boven’, van de kerkenraad naar de generale synode. Toch is er een verschil met de presbyteriale-synodale inrichting van de afgescheiden kerken, waar de DKO nog steeds in meerdere of mindere mate leidend is. In de hervormde traditie, gestempeld door het AR 1816 en de herziening ervan in 1852, wordt de landelijke kerk gezien als de complete kerk, terwijl de plaatselijke gemeente slechts een deel van de kerk is, en niet een volledige openbaring van de kerk op plaatselijk niveau. Met andere woorden: het primaat ligt niet bij de plaatselijke, maar bij de landelijke kerk. (Zie: Van den Broeke, ‘Regionale (re)organisatie: classicaal bestuur en provinciaal kerkbestuur rond 1816’, in: Van Lieburg e.a., *Ramp of redding*, 55-76. Zie ook de excurs over het hervormde kerkrecht in paragraaf 2.5.3.)

⁹⁹ Koffeman, *Goed recht*, 71.

¹⁰⁰ Koffeman, *Goed recht*, 72.

verband in vrijheid ten opzichte van de staat.¹⁰¹ De gezamenlijke ambtsdragers van de plaatselijke gemeente vormen de kerkenraad, die ambtelijk leiding geeft aan de plaatselijke gemeente, waarin alle kenmerken van de kerk aanwezig zijn.¹⁰² Calvin spreekt in dat verband over een ‘geestelijk bestuur zoals de kerk dit, geheiligd door de mond van de Heere zelf, aangenomen heeft’.¹⁰³ Christus oefent gezag uit door Woord en Geest in de gemeenschap van de plaatselijke kerk, waar ook het geloof beoefend wordt. Binnen de gemeente wordt de sleutelmacht bediend om het koninkrijk van God te ontsluiten en toe te sluiten. Dat gebeurt niet alleen via de prediking, maar ook via de tucht. Een kerk zonder tucht is als een koninkrijk zonder rechtspraak en wetten. Bucer verbindt de sleutelmacht aan het pastoraat, dat overigens is voorbehouden aan hen die daartoe geautoriseerd zijn. Het verlenen van de sleutelmacht gebeurt door de kerk, die dienaren van Christus aanwijst om via hun ambt de regering van Christus’ kerk op zich te nemen.¹⁰⁴ De instelling van een ‘presbyterium’ hing voor Calvin samen met de gedachte dat het heil in Christus middellijkerwijs via het werk van ambtsdragers bij de gemeente komt.¹⁰⁵

Naast Calvin kan ook Oecolampadius gezien worden als een van de grondleggers van het presbyteriale-synodale stelsel. Hij pleitte in 1530 al voor een herinvoering van de kerkelijke tucht, en dacht in de richting van de oprichting van een kerkelijke rechtbank, die overigens wel anders zou moeten functioneren dan een wereldlijke rechtbank. Oecolampadius wil hiermee voorkomen dat de tuchttoefening eenzijdig bij de predikanten kwam te liggen. Daarom draagt hij haar op aan het ‘presbyterium’.¹⁰⁶

De instelling van een presbyterium binnen het presbyteriale-synodale stelsel maakte het mogelijk om de gemeente een eigen structuur te geven. Voor Calvin was die structuur een gegeven met de gereformeerde ecclesiologie: ‘Als namelijk ieder voor zich aan zichzelf genoeg zou hebben en de hulp van iemand anders niet nodig zou hebben, dan zou iedereen – wat de hoogmoed van de menselijke natuur is – de anderen verachten en zelf door anderen veracht worden.’¹⁰⁷ Calvin citeert in dat verband Efeze 4: 4-16, waar Paulus spreekt over de dienaren in Gods Koninkrijk en schrijft vervolgens: ‘Met deze woorden toont de apostel aan dat de dienst van mensen, die God gebruikt

¹⁰¹ Van ’t Spijker e.a., *De kerk*, 326

¹⁰² Nauta, ‘Typen structuur’, in: Van ’t Spijker e.a., *Inleiding*, 156. Chandieu verdedigt aan de hand van de Franse kerkorde van 1559 de stelling dat de algehele leiding van de kerk niet toebehoort aan het kerkvolk, maar aan de kerkenraad, bestaande uit predikanten, ouderlingen en diaken. Zie: Chandieu, *Verdediging*, 132-137.

¹⁰³ Calvin, *Institutie 2*, 289.

¹⁰⁴ Van ’t Spijker e.a., *De kerk*, 330.

¹⁰⁵ Van ’t Spijker e.a., *De kerk*, 332.

¹⁰⁶ Van ’t Spijker e.a., *De kerk*, 331.

¹⁰⁷ Calvin, *Institutie 2*, 253.

om de kerk te besturen, de belangrijkste zenuw is waarmee de gelovigen in één lichaam samengehouden kunnen worden.¹⁰⁸ Omdat Christus Zelf de ambten heeft ingesteld en deze ambten in elke plaatselijke gemeente aanwezig moeten zijn, is voor Calvijn iedere plaatselijke kerk een complete kerk met eigen gezag en handelingsbevoegdheid. Deze autonomie gaat voor Calvijn overigens helemaal samen met de opdracht om als plaatselijke kerken elkaar te zoeken in classicaal en synodaal verband. Dat plaatselijke gemeenten zich loyaal onderwerpen aan besluiten van meerdere vergaderingen is daaraan onlosmakelijk verbonden.¹⁰⁹

In het presbyteriale-synodale stelsel worden verschillende terugkerende vergaderingen verondersteld; Calvijn heeft echter altijd kerkelijke vergaderingen voor ogen gehad, waarin op een kerkelijke wijze met elkaar wordt omgegaan. Over kerkelijke zaken dient met elkaar gesproken te worden in het besef dat Christus de Koning is van de kerk. De kerkelijke vergaderingen zijn via het 'ius sacra' bevoegd om de geloofsbelijdenis vast te stellen, de ordening in de erediensten te regelen, de bestuurswijze van de kerk te bepalen, de vormgeving van verkiezing en bevestiging van ambtsdragers te bepalen, de opleiding en examinering van aanstaande predikanten op zich te nemen, de tucht te oefenen en de kerkelijke goederen zelfstandig te beheren.¹¹⁰

Voor een vruchtbare samenwerking tussen kerken binnen classicaal en synodaal verband is onderling vertrouwen van wezenlijk belang. Dat vertrouwen komt tot uitdrukking in de gezamenlijke aanvaarding van dezelfde belijdenis op grond van Gods Woord. Dat gaat verder dan alleen een federatief verband, omdat daarmee het gevaar aanwezig is dat het bovenplaatselijke verband alleen formeel en administratief wordt ingevuld en beleefd. Dan wordt miskend dat de grondslag voor samenwerking op bovenplaatselijk verband tussen kerken ligt in het verbond van genade waarin de Drie-enige God de kerk opzoekt. Alleen zó kan een kerkverband met haar kerkelijke vergaderingen een zaak van geloof zijn, waarin de liefde het fundament is.¹¹¹

Dat betekent overigens niet dat er geen verschillen mogelijk zijn tussen plaatselijke kerken. Er is wel eenheid, maar geen eenvormigheid. Binnen het presbyteriale-synodale stelsel wordt de eenheid gezocht en gevonden in deze volgende zaken, die tevens grondbeginselen zijn van dit stelsel:

- (1) het gezag van en beroep op de Schrift;
- (2) het primaat van de plaatselijke kerk;
- (3) de noodzaak van de kerkelijke ambten, waarin de ouderling een centrale plaats inneemt;

¹⁰⁸ Calvijn, *Institutie* 2, 254.

¹⁰⁹ Silfhout, *Kort bestek*, 46-47.

¹¹⁰ De Gier, *Geschiedenis en kenmerken*, 54.

¹¹¹ Van 't Spijker e.a., *De kerk*, 335.

- (4) het gezag van de meerdere kerkelijke vergaderingen naast het presbyterium;
- (5) de vrijheid van de kerk in haar verhouding met de staat.¹¹²

Omdat het presbyteriale-synodale stelsel een concretisering is van het gereformeerde kerkrecht dat wortelt in de gereformeerde ecclesiologie¹¹³, zijn bovenstaande punten daarmee ook grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht, waarnaar we in dit hoofdstuk op zoek zijn.

2.5 De Dordtse Kerkorde

In paragraaf 2.3 is vanuit 1 Korinthe 14 een belangrijk grondbeginsel van gereformeerd kerkrecht genoemd. In paragraaf 2.4 zijn daaraan vanuit de bespreking van het presbyteriale-synodale stelsel vijf andere kenmerken toegevoegd. De Dordtse Kerkorde (DKO) van 1619 is een kerkorde, waarin het presbyteriale-synodale stelsel is uitgewerkt. Dat gebeurde echter al eerder in de kerkordes die aan de DKO voorafgingen.¹¹⁴ Tot op de dag van vandaag zijn er bovendien verschillende kerkverbanden, waarin de DKO al dan niet in gewijzigde vorm de vigerende kerkorde is. In deze paragraaf wordt daarom niet alleen de DKO besproken, maar ook een schets gegeven van de kerkordes die aan de DKO voorafgingen en vigerende kerkordes die teruggaan op de DKO. Aan het slot van deze paragraaf wordt vanuit de bespreking van de DKO op twee punten een diepteboring gedaan, namelijk de structuur van een kerkverband dat volgens de DKO is ingericht en de binding aan kerkelijke besluiten die door meerdere kerkelijke vergaderingen zijn genomen.

2.5.1 Kerkordes in de zestiende eeuw

In de NGB wordt in de artikelen 30, 31 en 32 beleden wat men geloofde ten aanzien van de kerkregering, de ambten en de tucht.¹¹⁵ De opbouw van het de gereformeerde kerk in de Nederlanden vond plaats aan de hand van deze confessie. Al in 1564, drie jaar na de opstelling van de NGB, kwamen de gereformeerde kerken bovenplaatselijk bijeen in Antwerpen en stelden een kerkorde op. Deze sloot nauw aan bij de Franse 'Discipline ecclésiastique' die in 1559 door de Franse kerken was vastgesteld. In deze kerkorde van 1564 ontbreekt elke bepaling ten aanzien van

¹¹² Van 't Spijker e.a., *De kerk*, 337.

¹¹³ Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 131-132.

¹¹⁴ Zie voor een uitgebreid overzicht van de kerkordes in de zestiende eeuw: Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 49-76 (hfd. 3).

¹¹⁵ Zie paragraaf 2.1.2.

een meerdere vergadering; wel is de anti-hiërarchische grondregel uit de ‘Discipline ecclésiastique’ overgenomen.¹¹⁶

Men verwachtte dat spoedig een vrij, kerkelijk leven in de Nederlanden mogelijk zou zijn; daarom ontstonden nadere plannen voor de structuur van de nieuwe Gereformeerde Kerk in de Nederlanden. Vanwege de moeilijke situatie in de Nederlanden, vonden de eerste Nationale Synodes in het buitenland plaats. In de Duitse stad Wesel wordt in 1568 de eerste vergadering gehouden ter voorbereiding op een gereformeerd kerkverband in de Nederlanden.¹¹⁷ Deze vergadering is het ‘Convent van Wesel’ genoemd; het was namelijk geen officiële vergadering van kerken (een synode), maar een samenkomst van kerkelijke en politieke personen.¹¹⁸ Op dit convent werden kerkordelijke regelingen vastgesteld die moesten leiden tot een kerkorde op de eerste officiële synode. Voor deze regelingen werd nauw aangesloten bij de Geneefse kerkorde die door Calvijn was opgesteld.¹¹⁹ Ook werd op het Convent van Wesel een voorlopige indeling in classes en particuliere synodes gemaakt die konden gaan functioneren, zodra er vrijheid was in de Nederlanden. Daarnaast werden bepalingen opgesteld met betrekking tot de ambten, het huwelijk, de bediening van de sacramenten en de tucht. Hoewel het Convent van Wesel geen synode was, kunnen de daar opgestelde artikelen wel gezien worden als een vrijwel complete kerkorde, die teruggaat op Calvijns visie op de kerk en het ambt.¹²⁰

In 1571 kwam de eerste nationale synode van de gereformeerde kerken in de Nederlanden samen in Emden. Op deze synode werd in feite de Gereformeerde Kerk in de Nederlanden gesticht. De gemeenten die toen in synodaal verband samenkwamen, functioneerden plaatselijk al op basis van de gereformeerde belijdenis. Deze plaatselijke kerken sloten zich aaneen in een landelijk kerkverband.¹²¹ De kerken vonden elkaar in de erkenning van de HC en de NGB als gemeenschappelijke basis. Met name door de aanvaarding van de NGB stond de principiële

¹¹⁶ Van 't Spijker e.a., *Inleiding*, 110. Een uitgebreide toelichting op de totstandkoming van de ‘Discipline ecclésiastique’ 1559 is vinden in: Chandieu, *verdediging*, 127 v.v.

¹¹⁷ De historiciteit van dit convent is bestreden door dr. Jesse Spohnholz in zijn recente studie *The Convent of Wesel, The Event that Never was and the Invention of Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2017). Spohnholz stelt dat de artikelen die in november 1568 in Wesel zijn opgesteld niet de uitkomst vormen van een vergadering, maar waarschijnlijk van de hand van Petrus Datheen zijn. Zie: [rd.nl/1.1468794 en rd.nl/1.1468792, 20-12-2018] Omdat het al dan niet bestaan van het Convent van Wesel niet relevant is voor de beantwoording van de hoofd- en deelvragen van dit hoofdstuk, laat ik de vraag naar de historiciteit van dit convent rusten. Van belang is de inhoud en historische betekenis van de artikelen die onder naam van dit convent zijn uitgebracht.

¹¹⁸ Selderhuis, ‘Onderweg’, in: Raven e.a., *Kennis en passie*, 119. Zie over het Convent van Wesel en de vastgestelde artikelen: Van Grieken, *Beginselen 1*, hfd. 1.

¹¹⁹ Silfhout, *Kort bestek*, 59-60. Zie voor de tekst van de Artikelen van het Convent van Wesel: Rutgers, *Acta*, 1-41. Zie ook: Van Grieken, *Beginselen 1*, 31-77; en: Kersten, *Handboekje*, 9-39.

¹²⁰ Selderhuis, ‘Onderweg’, in: Raven e.a., *Kennis en passie*, 120.

¹²¹ De Vos, *Hervormd en gereformeerd*, 46.

beslissing voor een kerkregering feitelijk vast. Men had kunnen kiezen voor het episcopale-hiërarchische stelsel van de RKK, de Anglicaanse en de Lutherse kerken, of voor het independentistische stelsel van een deel van de gereformeerde kerken in Engeland. Door de aanvaarding van de NGB koos men echter voor het presbyteriale-synodale stelsel dat ook in de gereformeerde kerken in Frankrijk functioneerde. In de NGB worden hiërarchie en independentisme afgewezen. Daarmee vond men in Emden de grondpatronen voor de kerkorde in de aanvaarde confessie. De synode moest dit nog wel nader uitwerken. Daarvoor was echter de op Geneefse leest geschoeide ‘Discipline Ecclésiastique’ van de Franse kerken als voorbeeld beschikbaar.¹²²

Twee artikelen uit de kerkorde van Emden vragen voor een antwoord op de deelvraag van dit hoofdstuk nader de aandacht. Het betreft de artikelen 1 en 53, omdat daarin grondbeginselen van gereformeerd kerkrecht worden geformuleerd die in volgende kerkordes steeds zijn opgenomen. Artikel 1 luidt:

“Gheen Kercke sal over een ander Kercke, gheen Dienaer des Woorts, gheen Ouderlinck, noch Diaken sal d’een over d’ander heerschappie voeren, maar een yghelijck sal hen voor alle suspicien, ende aenlockinge om te heerschappen wachten.”

Dit artikel is wel de hoeksteen van het gereformeerd kerkrecht genoemd.¹²³ Met dit artikel werd in Emden de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente als uitgangspunt genomen.¹²⁴ Elke vorm van hiërarchische structuur werd hiermee uitgesloten. De eenheid vond men in de leer, zoals vervat in de confessie, en op basis daarvan vormen plaatselijke gemeenten een kerkverband, met als doel onderlinge hulp en dienst. Dat was vooral gericht op de verplichting om elkaar te helpen bij de gereformeerde leer te blijven.¹²⁵ De synode heeft met dit artikel uiting gegeven aan haar diepe overtuiging dat de plaatselijke kerk voluit kerk is, maar dat die tegelijkertijd niet haar eigen gang mag gaan, omdat er één Heere en één kerk is.¹²⁶

¹²² Hovius, *Notities*, 10-11. Zie voor de tekst van de kerkorde Emden 1571: Rutgers, *Acta*, 42-119.

¹²³ Hovius, *Notities*, 13.

¹²⁴ De synode van Emden bouwde hiermee bijna letterlijk voort op de Franse ‘Discipline ecclésiastique’ uit 1559. Artikel 1 van deze Franse kerkorde luidt: ‘Aucune Eglise ne pourra pretendre primauté, ni domination, sur l’autre: ni pareillement les Ministres d’une Eglise les uns sur les autres, ni les Anciens, ou Diacres, les uns sur les autres.’ Zie: Plomp, *De synode*, 15.

¹²⁵ Selderhuis, ‘Onderweg’, in: Raven e.a., *Kennis en passie*, 121.

¹²⁶ Van Harten-Tip, *Dordse Kerkorde*, 52.

Minstens even fundamenteel is artikel 53 van de kerkorde van Emden. In dit laatste artikel staat niet alleen dat deze kerkorde ‘met gemeen akkoord’ is aanvaard; ook wordt elke vorm van independentisme afgewezen.¹²⁷

“Deze Articulen de Wetterlijcke ende behoorlijcke ordre der Kercken betreffende, zijn alsoo met ghemeyn accoord ghestelt, datse, soo de nutticheydt der Kercken vereyschet, verandert, vermeerdert, ende vermindert moghen ende behooren te worden. Nochtans sal ’t gheen besondere Kercke vry staen sulcx te doen: maer alle Kercken sullen arbeiden dese te onderhouden, tot dat in een Synodale vergaderinghe anders besloten wort.”

De synode bepaalde dat de kerkorde gewijzigd mag worden, maar daarin heeft de plaatselijke kerk niet de vrije hand. Wijzigingen moeten geheel in lijn met het presbyteriale-synodale stelsel door de synode worden besloten, omdat de oorspronkelijke tekst ook in die breedste kerkelijke vergadering is vastgesteld. De plaatselijke vrijheid en de bovenplaatselijke gebondenheid worden in deze slotbepaling evenwichtig naast elkaar gezet.¹²⁸

Verdere kenmerkende bepalingen in de kerkorde van Emden zijn: het recht om ambtsdragers te verkiezen komt bij de gemeente te liggen; de zittingsperiode voor ouderlingen en diakenen wordt beperkt, en de kerkenraad kan ouderlingen en diakenen, die in een openbare zonde vallen, afzetten; predikanten kunnen alleen geschorst worden en door de classis worden afgezet.¹²⁹

De kerkorde van Emden is van grote betekenis geweest voor latere kerkordes; de bovengenoemde kernbepalingen en grondbeginselen zijn onverkort in latere kerkordes verwerkt. Daarbij valt te denken aan de kerkorde van Dordrecht 1574, waarin men voortbouwde op ‘Emden 1571’. De bepalingen van ‘Dordrecht 1574’ kunnen volgens Van Harten-Tip overigens beter ‘uitvoeringsbepalingen’ genoemd worden, in plaats van een totale kerkorde.¹³⁰

In 1578 (Dordrecht) en 1581 (Middelburg) werden opnieuw wijzigingen in de kerkorde van Emden aangebracht. Met name de rol van de overheid werd groter. De nationale synode die in 1586 te Den Haag samenkwam, stelde een kerkorde op, die voortborduurde op ‘Emden 1571’ en een strikt calvinistisch karakter droeg. De rol van de overheid werd weer behoorlijk ingeperkt.¹³¹ Dit heeft mede bijgedragen aan het conflict dat leidde tot de Nationale Synode te Dordrecht in 1618-1619.

¹²⁷ Van ’t Spijker e.a., *Inleiding*, 112.

¹²⁸ Selderhuis, ‘Onderweg’, in: Raven e.a., *Kennis en passie*, 121. Zie ook: Hovius, *Notities*, 34.

¹²⁹ Hovius, *Notities*, 18-20.

¹³⁰ Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 55.

¹³¹ Selderhuis, ‘Onderweg’, in: Raven e.a., *Kennis en passie*, 123. Zie ook: Hovius, *Verband*, 15-16.

De remonstranten steunden de grotere, politieke rol van de staat in de kerk. De contra-remonstranten benadrukten tegenover de remonstranten dat de enige overheid in de kerk Jezus Christus is, Die Zijn kerk regeert door Zijn Woord.¹³²

In de jaren 1570-1619 zijn nog meer bepalingen gewijzigd; die zijn voor dit onderzoek echter niet relevant. Dat geldt wel voor de inhoud van de Dordtse Kerkorde die in 1619 werd vastgesteld op de Nationale Synode te Dordrecht.

2.5.2 *De nationale Synode te Dordrecht 1618-1619*

Tijdens de Nationale Synode te Dordrecht die van 13 november 1618 tot en met 29 mei 1619 gehouden werd, kwam de ontwikkeling van het gereformeerde kerkrecht in Nederland tot een afronding.¹³³ Vanwege de vele buitenlandse afgevaardigden kan ook gesteld worden dat het ging om een internationale synode, waarop de Dordtse Leerregels werden vastgesteld, en besluiten werden genomen over de zondagsrust, het onderwijs uit de Heidelbergse Catechismus en de theologische opleiding. Ook werd besloten dat de Bijbel opnieuw vanuit de grondtalen zou worden vertaald. In 1637 verscheen deze zogenoemde ‘Statenvertaling’ voor het eerst. Wat het gereformeerde kerkrecht betreft, ging het wel om een nationale synode. De Dordtse Kerkorde werd namelijk pas bediscussieerd en vastgesteld, nadat de buitenlandse afgevaardigden vertrokken waren.¹³⁴ De vaststelling van de DKO was in feite de vaststelling een herziening van de kerkorde die de synode Den Haag in 1586 vaststelde. Deze kerkorde ging weer terug op de kerkorde van ‘Emden 1571’. De fundamentele beslissingen voor de inrichting van de kerk en de kerkorde waren, zoals reeds gezegd, in 1571 feitelijk al genomen.¹³⁵ De DKO heeft de structuur van het kerkelijke leven in Nederland en daarbuiten eeuwenlang bepaald, en is tot op vandaag leidend in

¹³² Selderhuis e.a., *Handboek*, 417; zie ook: Van 't Spijker e.a., *Inleiding*, 114-116.

¹³³ De acta van de Nationale Synode te Dordrecht 1618-1619 zijn in het Nederlands voor de laatste keer uitgegeven in 1987. Zie: Acta of Handelingen der Nationale Synode in de naam van onze Heere Jezus Christus gehouden door autoriteit der Hoogmogende Heren Staten-generaal der Verenigde Nederlanden te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619, naar de oorspronkelijke Nederduitse uitgave onder toezicht van J.H. Donner en S.A. van den Hoorn, voorzien van een voorwoord door dr. W. van 't Spijker, (Houten: Den Hertog, 1987). Op dit moment zijn twee delen verschenen in de wetenschappelijke serie Acta et Documenta Synodi Nationalis Dordrechtanae (1618-1619). De volledige editie verschijnt in ongeveer 12 delen bij Vandenhoeck & Ruprecht GmbH te Göttingen (D) en is een project van de Johannes a Lasco Bibliotheek in Emden (D) in samenwerking met het Huygens Instituut/NIG, het Institut für Schweizerische Reformationsgeschichte in Zürich, de Remonstrantse Broederschap, de Theologische Universiteit Apeldoorn, de stad Dordrecht, de Vrije Universiteit en de Protestantse Kerk Nederland. (<https://www.vandenhoeck-ruprecht-verlage.com/themen-entdecken/theologie-und-religion/kirchengeschichte/57/acta-et-documenta-synodi-nationalis-dordrechtanae-1618-1619-adsnd>, 20-12-2018)

¹³⁴ Van 't Spijker e.a., *De Synode*, 116.

¹³⁵ Pel, *Geestelijken*, 164-165.

verschillende kerkverbanden.¹³⁶ De twee belangrijke artikelen uit de Emden kerkorde van 1571 zijn ook in de DKO terug te vinden. Niet als eerste en laatste artikel, maar als artikel 84 en 86. Deze luiden als volgt:¹³⁷

84. Geen kerk zal over andere kerken, geen dienaar over andere dienaren, geen ouderling of diaken over andere ouderlingen of diakenen enige heerschappij voeren.

86. Deze artikelen, de wettelijke ordening der kerken aangaande, zijn alzo gesteld en aangenomen met algemeen akkoord, dat ze (zo het profijt der kerken anders vereist) veranderd, vermeerderd of verminderd mogen en behoren te worden. Het zal nochtans geen bijzondere gemeente, classis of synode vrijstaan zulks te doen, maar ze zullen naarstigheid doen om die te onderhouden, totdat anders van de generale of nationale synode verordend wordt.

Beide artikelen bevestigen de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht die al in ‘Emden 1571’ het uitgangspunt waren. Ook in de DKO is het presbyteriale-synodale stelsel het uitgangspunt, met de grondbeginselen die daarbij horen.¹³⁸ Nadrukkelijk wordt uitgesproken dat in de kerk een beroep op de Schrift uitgaat boven een beroep op de confessie of de kerkorde. Ten opzichte van de kerkorde ‘Den Haag 1586’ werd de invloed van de overheid in de DKO overigens groter.¹³⁹ De reden daarvoor was de wens dat de overheid de nieuwe kerkorde ook zou approberen. Dat gebeurde echter niet. De Staten van de provincies beslisten verschillend. Overijssel approbeerde zonder voorbehoud, Gelderland en Utrecht deden dat met enige reserves. De Staten van Holland reageerden weer anders: zij wilden niet approberen, maar ook geen overheidskerkorde aan de kerken opdringen. Zeeland hield vast aan de kerkorde die was vastgesteld op de Provinciale Synode van 1591 te Middelburg.¹⁴⁰ In de andere provincies hield men vast aan een eigen kerkorde, of aan de kerkorde van ‘Den Haag 1586’.¹⁴¹

Omdat de Staten-Generaal geen toestemming gaven voor een volgende Nationale Synode, bleef de DKO twee eeuwen lang min of meer de officiële kerkorde. Door de verschillende omgang met de DKO op provinciaal niveau was er twee eeuwen later sprake van allerlei provinciale en classicale

¹³⁶ Selderhuis, ‘Onderweg’, in: Raven e.a., *Kennis en passie*, 123.

¹³⁷ Geciteerd in De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 413 en 418.

¹³⁸ Zie daarvoor paragraaf 2.4.

¹³⁹ Zo kreeg het patronaatsrecht een plaats in artikel 5 de DKO; ook kon een predikant niet beroepen worden dan alleen nadat daarover gecorrespondeerd was met de christelijke overheid. Hierin moet verdisconteerd worden dat de scheiding tussen kerk en staat, zoals we die anno 2019 kennen, in de Nederlanden van de 17^e eeuw nog onbekend was. Zie: Silfhout, *Kort bestek*, 130.

¹⁴⁰ Zie voor deze provinciale kerkorde ‘Middelburg 1591’: Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 65-66.

¹⁴¹ Silfhout, *Kort bestek*, 62.

kerkordelijke regelingen, die weliswaar op de DKO waren gebaseerd, maar die tegelijk niet helemaal op elkaar aansloten.¹⁴² In feite is er sprake van een samenstel van provinciale kerken met verschillende kerkordes en allerlei klassicale wetboeken.¹⁴³ Na de breuk in de Nederlandse Hervormde Kerk in 1834 (de Afscheiding) en 1886 (de Doleantie), waarbij de afschaffing van de DKO een rol speelde¹⁴⁴, werd de DKO nieuw leven ingeblazen in de afgescheiden en dolerende kerken.¹⁴⁵

2.5.3 Vigerende kerkordes gebaseerd op de Dordtse Kerkorde

Tot op de dag van vandaag zijn er verschillende Nederlandse kerkverbanden waar de DKO min of meer nog leidend is. In deze paragraaf een overzicht en korte typering van de kerkordes waarin ook in de 21^e eeuw de structuur en bepalingen DKO nog steeds terug te lezen zijn. De Vos stelt terecht dat alleen die kerkordes in de lijn van de DKO staan, die functioneren binnen een kerkverband dat het presbyteriale-synodale stelsel als model voor kerkregering hanteert.¹⁴⁶ Zijn visie op het verschil tussen hervormd en gereformeerd kerkrecht is echter aanvechtbaar. Daarom volgt nu eerst een excurs over het hervormde kerkrecht.

Is het presbyteriale-synodale stelsel ook het uitgangspunt in het hervormde kerkrecht?

De vraag is of de Nederlandse Hervormde Kerk met de invoering van de kerkorde van 1951 ter vervanging van het AR weer de kerkstructuur aannam die in de DKO als uitgangspunt geldt: het presbyteriale-synodale stelsel. Dat is in verschillende beschouwingen eenvoudigweg aangenomen.¹⁴⁷ De Vos stelt in zijn lijvige studie, waarin hij het hervormde en gereformeerde kerkrecht met elkaar vergelijkt, dat de hervormde kerkorde van 1951 een gereformeerde kerkorde is, omdat het presbyteriale-synodale stelsel het uitgangspunt is. Dat staat evenwel op gespannen voet met artikel 1 van die kerkorde, dat luidde: *‘De Nederlandse Hervormde Kerk, overeenkomstig haar belijdenis openbaring van de ene heilige katholieke of algemene Christelijke Kerk, bestaat uit al de Hervormde gemeenten, waartoe mede worden gerekend de Waalse, Presbyteriaans-Engelse en Schotse gemeenten in Nederland, alsmede de in haar verband opgenomen Nederlandse Hervormde gemeenten buiten Nederland.’* Het is duidelijk dat de landelijke kerk het primaat heeft, ondanks het woord ‘verband’ in de laatste bijzin. De formulering van dit openingsartikel en de praktijk van 1951-2004 tonen aan dat de plaatselijke

¹⁴² Bouwman, *Kerkrecht 1*, 311.

¹⁴³ Van den Broeke, ‘Regionale (re)organisatie: classicaal bestuur en provinciaal kerkbestuur rond 1816’, in: Van Lieburg e.a., *Ramp of redding*, 61. Koning Willem I beschouwt het als zijn taak om de inrichting van de kerkgenootschappen in rapport te brengen met de nieuwe orde in het staatsbestel. Daarom kondigt hij in 1816 het ‘Algemeen Reglement’ voor de Nederlandse Hervormde Kerk af. Zie verder mijn hoofdstuk ‘Kerkrecht in de 19^e eeuw’ in het in 2019 te verschijnen Handboek Gereformeerd Kerkrecht (red. H.J. Selderhuis).

¹⁴⁴ Zie mijn bachelorscriptie 2016: *Bij die Kerk wensen wij te blijven tot in eeuwigheid...*, paragraaf 3.3 en 4.3.

¹⁴⁵ Selderhuis, ‘Onderweg’, in: Raven e.a., *Kennis en passie*, 124.

¹⁴⁶ De Vos, *Hervormd en gereformeerd*, 574-575.

¹⁴⁷ Zie bijvoorbeeld Koffeman, *Goed recht*, 71-72. Andere voorbeelden zijn te vinden bij De Vos, *Hervormd of gereformeerd*, 321-345, en dan met name de voetnoten op die pagina’s.

gemeente slechts een onderdeel was van de landelijke kerk, en geen volledige kerk op plaatselijk niveau. Op deze wijze heeft de burgerlijke rechter ook steeds geoordeeld in de beheerskwestie. De Vos wil echter toch een verschil zien tussen enerzijds de (kerkorde van) de NHK en de HHK en anderzijds de (kerkorde van de) PKN. Vele paragrafen lang probeert hij aan te tonen dat de kerkorde van 1951 wél, en de kerkorde van de PKN géén opvolger is van de DKO. Naar zijn inzicht wortelt de kerkorde van 1951 in de confessie en is het presbyteriale-synodale stelsel als uitgangspunt genomen. De enorme hoeveelheid ‘bewijsmateriaal’ die hij daarvoor aandraagt, blijken in de staart van zijn studie vooral de stelling te moeten bewijzen dat de HHK geheel in de lijn van de synode van Dordrecht 1618-1619 staat, omdat zij de kerkorde van 1951 handhaaft, en de PKN die lijn verlaten heeft. Binnen de PKN geldt zijns inziens het hiërarchische-synodale systeem, dat volgens hem afwijkt van het presbyteriale-synodale stelsel dat als enige de naam ‘gereformeerd’ mag dragen. Daarmee heeft hij mijns inziens vooral zijn eigen kerkkeuze (voor de HHK) willen rechtvaardigen, en niet een objectieve beschrijving van de feitelijkheid van het hervormd kerkrecht voor ogen gehad. De conclusies van De Vos op 504, 514-516 zijn meer het product van een doelredenering dan van objectief, wetenschappelijk onderzoek.¹⁴⁸

In dit debat volg ik ook Koffeman niet, die stelt dat het presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering thans is te vinden in de PKN, (en eerder in de voormalige NHK), CGK, GKV, GG en de afsplitsingen.¹⁴⁹ Hij baseert deze stelling ten aanzien van de PKN, de voormalige NHK en de huidige HHK op het feit dat binnen deze kerkgenootschappen dezelfde kerkelijke vergaderingen bestaan als in het presbyteriale-synodale stelsel: de kerkenraad en de meerdere vergaderingen. Daarmee gaat hij echter voorbij aan het feit dat binnen de PKN en de hervormde traditie de classis en de GS altijd een permanent karakter dragen, vanuit de gedachte dat de gehele kerk alleen zichtbaar is in de landelijke kerk; de plaatselijke kerk is daarvan een onderdeel, maar vormt niet als zodanig een complete kerk.

In de kerkorde van de PKN is deze kerkvisie verwoord in artikel I.1, het openingsartikel: *‘De Protestantse Kerk in Nederland is, overeenkomstig haar belijden, gestalte van de ene heilige apostolische en katholieke of algemene christelijke Kerk, die zich, delend in de aan Israël geschonken verwachting, uitstrekt naar de komst van het Koninkrijk van God.’* De plaatselijke gemeente komt pas in artikel II.2 aan bod: *‘De Protestantse Kerk in Nederland bestaat uit al de gemeenten, te weten de protestantse gemeenten, de hervormde gemeenten, de gereformeerde kerken en de evangelisch-lutherse gemeenten.’* Het gebruik van de woorden ‘bestaat uit’ geeft nadrukkelijk aan dat de kerkstructuur top-down is georganiseerd, en daarmee per definitie niet presbyteriaal-synodaal is vormgegeven. Dit in tegenstelling tot de uitleg van P. van den Heuvel.¹⁵⁰ Het hiërarchische-synodale uitgangspunt wordt ook verwoord in artikel III.2: *‘Tot een gemeente – en daarmee tot de Protestantse Kerk in Nederland – behoren zij van wie de inlijving in de gemeenschap van de Kerk is bekrachtigd door de heilige doop en die als zodanig zijn ingeschreven als lid van de gemeente.’* In de uitleg van dit artikel stelt Van den Heuvel dat men door de doop tot de gemeente en daarmee tot de PKN behoort en ingeschreven wordt in een register. Over dit register schrijft hij: *‘Omdat de kerk geen verband van losse gemeenten*

¹⁴⁸ Zie: De Vos, *Hervormd en gereformeerd*, 300-575 (hfd. 6, 7 en 8).

¹⁴⁹ Koffeman, *Goed recht*, 71.

¹⁵⁰ Van den Heuvel e.a., *Toelichting*, o.a. 29, 35, 42.

*is, wordt er van de leden van alle gemeenten een register bijgehouden. Voor de Gereformeerde Kerken in Nederland is dit nieuw, maar wel van belang met het oog op het vervallen van het attestatiesysteem.*¹⁵¹ Deze uitleg strookt niet met de stelling dat de PKN in de presbyteriale-synodale traditie staat.¹⁵²

Bouwman stelt in zijn historische beschouwing dat de gereformeerde kerk van Hongarije ook het presbyteriale-synodale stelsel kent, terwijl er toch sprake is van superintendenten of bisschoppen, en de GS bovendien slechts een uitvoerend orgaan is. Mijns inziens is daarmee geen sprake meer van een presbyteriaal-synodaal stelsel van kerkregering.¹⁵³

De DKO wordt op dit moment in de meest oorspronkelijke vorm gehanteerd binnen de Gereformeerde Gemeenten, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland (GGiN) en de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland (OGGN). De tekst van de in 1619 vastgestelde kerkorde is weliswaar gereviseerd en aan de moderne spelling aangepast, maar verder geldt de DKO onverkort.¹⁵⁴ De revisie betreft enkele artikelen die (deels) niet meer relevant zijn. Deze artikelen of delen van artikelen zijn daarom tussen haken zijn geplaatst.¹⁵⁵ Daarnaast heeft de GG vanwege gewijzigde omstandigheden in het burgerlijk bij enkele artikelen een aantekening toegevoegd en vastgesteld.¹⁵⁶ In de GGiN heeft op de synodevergadering van 10 juni 2015 het vernieuwde kerkelijk statuut vastgesteld. Volgens dit statuut worden de Gereformeerde Gemeenten in Nederland geregeerd door de DKO, waarbij met nadruk wordt gesteld dat het gaat om de DKO, zoals vastgesteld op 28 mei 1619 in de Nationale Synode van Dordrecht, en door de uitspraken van de meerdere vergaderingen. Eén en ander met inachtneming van de nadere uitwerking hiervan in het statuut.¹⁵⁷ De synode van 12 juni 2017 van de GGiN stelde vast dat een beschrijving van het interne procesrecht ontbreekt, maar dat daarin spoedig moet worden voorzien.¹⁵⁸ Het statuut van de

¹⁵¹ Van den Heuvel e.a., *Toelichting*, 31.

¹⁵² Van den Heuvel e.a., *Toelichting*, 35.

¹⁵³ Bouwman, *Kerkrecht* 1, 307-308.

¹⁵⁴ Het betreft de DKO, die na enige aanpassing van de taalvorm, is geautoriseerd door de Generale Synode 2007 van de Gereformeerde Gemeenten en op 31 januari 2008 ondertekend door het moderamen. Samen met de publicatie *In goede orde*, vormt de DKO het statuut van de GG. Zie: Deputaatschap, *In goede orde*, 121-144.

¹⁵⁵ Geheel buiten werking: de artikelen 51, 52; deels buiten werking: de artikelen 4, 5, 10, 37, 50, 64; zie: Deputaatschap, *In goede orde*, 122-124, 130, 134-135, 137.

¹⁵⁶ Het betreft aantekeningen bij de artikelen 4 (rechtsverhouding predikant-kerkenraad), 29 (rechtspersoonlijkheid en vertegenwoordiging kerkelijke vergaderingen), 49 (bevoegdheden deputaten) en 70 (huwelijk); zie: Deputaatschap, *In goede orde*, 122-123, 128-129, 133-134, 139.

¹⁵⁷ <https://gergeminned.nl/documents/beleidsplan/Beleidsplan2018tm2022.pdf> [20-12-2018]

¹⁵⁸ Meijering, 'Verkort verslag (4)', DWS 20-07-2017. In het verslag stond onder andere: *“De recente uitspraak van de Rechtbank Middelburg in de zaak-gereformeerde gemeente Kruiningen, geeft ook ons kerkelijk leven huiswerk mee. Afgaande op de berichten in de pers, heeft de rechter getoetst of de kerkenraad zich aan de eigen kerkorde heeft gehouden en of de gevolgde procedure voldoet aan fundamentele beginselen van procesrecht. De kwestie-Kruiningen onderstreept de noodzaak om niet alleen goede procedureregels te hebben, maar ook om daarnaar te handelen. Binnen ons kerkverband wordt soms wel gebruik gemaakt van het boekje ‘In goede orde’ van de Gereformeerde Gemeenten, maar het is niet breed aanvaard. In ieder geval heeft het voor ons kerkelijk leven geen formele*

OGGN is opgenomen in het vigerende beleidsplan, dat is vastgesteld op de synode van 3 juni 2015. Daarin is vermeld dat bij het ontstaan in 1948 van de OGGN men als bestuursvorm de DKO koos. Dit statuut werd geaccordeerd door de synode van 2009. Daarbij werd de gereviseerde tekst van de DKO, alsook de handleiding voor de inrichting en het bestuur vastgesteld.¹⁵⁹

Binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland is de structuur van de DKO in de vigerende kerkorde nog steeds terug te zien. Wel is deze kerkorde taalkundig grondiger gereviseerd, en meer aangepast en aangevuld dan binnen de GG, GGiN en OGGN. Bij de jongste uitgave van de kerkorde van de CGK schreef ds. D. Quant een voorwoord. Daarin verwoordde hij expliciet de band tussen de CGK-kerkorde en de DKO. 'De kerken blijven met dit alles in het spoor van de oorspronkelijke Dordtse Kerkorde van 1619, en willen de principes daarvan in de 21e eeuw op een geestelijke én doeltreffende wijze vormgeven.'¹⁶⁰ Ten opzichte van de kerkordes van de GG, GGiN en OGGN valt op dat de kerkorde van de CGK vele malen uitgebreider is en 71 bijlagen en modellen bevat. Ook is bij elk oorspronkelijk artikel aangegeven welke synode een aanpassing heeft gedaan in welk jaar. De meeste artikelen volgen inhoudelijk de artikelen in de DKO, maar dan geheel aangepast op de situatie van de kerk in de 21e eeuw. Artikelen die niet meer relevant waren, zijn vervangen door een andere inhoud, om de telling van de artikelen zoals in de DKO is vastgesteld, niet te doorbreken.¹⁶¹ Bovendien telt de kerkorde van de CGK één artikel méér dan de oorspronkelijke DKO.

rechtskracht. Het deputaatschap heeft zich over een en ander beraden is van mening dat ook binnen ons kerkelijk leven aanvullende procedureregels noodzakelijk zijn ter waarborging van een zorgvuldige kerkelijke rechtsgang. Vandaar het voorstel aan de synode om het deputaatschap Algemene Kerkelijke Zaken te verzoeken zich nader te beraden waaraan kerkelijke procedures dienen te voldoen. De synode ging met dit voorstel unaniem akkoord. Deze procedureregels dienen te worden ingebed in het kerkelijk statuut, zoals dat in 2015 is vastgesteld. Tevens werd ermee ingestemd om daarbij de vraag te betrekken in hoeverre het wenselijk kan zijn kerkverband-overstijgend tot overeenkomstige richtlijnen te komen op dit vlak. Daarnaast is het van belang om aan te geven welke (delen van) artikelen van de Dordtse Kerkorde geen toepassing meer vinden door verandering van (tijds)omstandigheden. Ten slotte onderschreef de synode de aanbeveling aan de kerkenraden om de procedureregels uit de publicatie 'In goede orde' van de Gereformeerde Gemeenten alvast als leidraad te hanteren voor wat betreft de daarin opgenomen uitgangspunten van zorgvuldig onderzoek, hoor- en wederhoor, toegankelijkheid van stukken en objectiviteit. Het betreft de pagina's 50 tot en met 83 van dat boekje.'

¹⁵⁹ <https://oudgereformeerdegemeenteninnederland.nl/system/files/57d25e24376923ec755500264cbe3f94.pdf> [20-12-2018]

¹⁶⁰ Deputaten, Kerkorde CGK, 3.

¹⁶¹ Het betreft de volgende artikelen: 20 (DKO: proponeren van studenten, CGK: de onderhouding van een Theologische Universiteit), 21 (DKO: kerkelijke zorg voor goed onderwijs; CGK: zending, evangelisatie, Israël; de zorg voor goed onderwijs is ondergebracht bij art. 54), 34 en 35 (DKO: moderamen in 34 en preses in 35; CGK: preses in 34 en scriba in 35), 51 (DKO: eigen vergadering van de Duitse en Waalse kerken; CGK: volledige en beperkte correspondentie met buitenlandse kerken), 52 (DKO: elke maand correspondentie tussen Nederlandstalige en Waalse ambtsdragers; CGK: ondertekening belijdenis door predikanten en hoogleraren), 53 (DKO: ondertekening belijdenis door ambtsdragers; CGK: ondertekening belijdenis door ouderlingen en diakenen), 64 (DKO: avondgebeden op zondagavond; CGK: twee erediensten op zondag), 84 (DKO: geen heerschappij voeren; CGK: rechtszekerheid en rechtspersoonlijkheid), 85-87 (DKO: 84-86).

De Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) (GKV) hebben in 2015 een geheel nieuwe kerkorde in gebruik genomen.¹⁶² De kerkorde die daarvoor binnen de GKV gold (1978-2015), volgde in grote lijnen de structuur van de DKO. De huidige kerkorde heeft een geheel nieuwe opzet, waarin de structuur van de DKO niet meer te ontdekken is.¹⁶³ Wel heeft de GKV het presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering gehandhaafd¹⁶⁴, zij het dat de nadruk veel meer dan in de DKO op de plaatselijke kerk ligt.

Hoewel er in de hierboven besproken kerkverbanden in meerdere of mindere mate wijzigingen zijn vastgesteld op de DKO, is de inrichting en structuur van de kerkverbanden geheel in overeenstemming met de DKO.

2.5.4 Inrichting en structuur van een kerkverband volgens de Dordtse Kerkorde

De DKO kent vier verschillende kerkelijke vergaderingen: de kerkenraad, de classis, de particuliere synode (PS) en de nationale of generale synode (GS). In de DKO is dit verwoord in artikel 29, waar staat:

*“Vierderlei kerkelijke samenkomsten zullen onderhouden worden: de kerkenraad, de classicale vergaderingen, de particuliere synode en de generale of nationale.”*¹⁶⁵

De kerkenraad is de enige vergadering die permanent blijft bestaan; hij heeft de leiding over de plaatselijke kerk.¹⁶⁶ De andere kerkelijke vergaderingen staan in hiërarchie niet boven de kerkenraad en worden daarom geen hogere, maar meerdere vergaderingen genoemd. Voordat in de DKO wordt geformuleerd wat de taken van de meerdere vergaderingen zijn, wordt in artikel 36 gestipuleerd hoe de gezagsverhouding ligt tussen de verschillende, kerkelijke vergaderingen. Ondanks het grondbeginsel van het primaat van de plaatselijke gemeente en haar kerkenraad, spreekt artikel 36 van gezag:

¹⁶² Zie voor de tekst van deze kerkorde: Deputaatschap, *Kerkorde GKV*; digitaal: <https://www.gkv.nl/wp-content/uploads/2018/05/Kerkorde-van-de-Gereformeerde-Kerken-in-Nederland-na-wijziging-GS-2017.pdf> [20-12-2018]

¹⁶³ Voor een uitgebreide bespreking van deze kerkorde zie: De Vos, *Hervormd en Gereformeerd*, 596-600.

¹⁶⁴ Zie hoofdstuk E, in het bijzonder de artikelen E62.1, 2 en 5. (Deputaatschap, *Kerkorde GKV*, 15)

¹⁶⁵ Deputaatschap, *In goede orde*, 128. In de CGK-kerkorde luidt artikel 29: ‘*Er zijn vier onderscheiden kerkelijke vergaderingen: die van de kerkenraad, van de classis, van de particuliere synode en van de generale synode.*’ (Deputaten, *Kerkorde CGK*, 33)

¹⁶⁶ Bouwman benadrukt dat elke plaatselijke kerk een kerkenraad moet hebben, omdat (1) Christus Zelf de regering van Zijn kerk heeft ingesteld; (2) de kerk zich plaatselijk openbaart als volledige kerk; (3) dat de regering van de kerk niet bij één persoon behoort te zijn. (Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht* 2, 99-100.)

*“Hetzelfde zeggen heeft de classis over de kerkenraad, hetwelk de particuliere synode heeft over de classis en de generale synode over de particuliere.”*¹⁶⁷

Het gezag dat hier wordt benoemd, is geen heerschappij. Dat wordt immers nadrukkelijk gesteld in artikel 84 DKO¹⁶⁸; wel gaat het om de binding aan kerkelijke besluiten die door een meerdere vergadering zijn genomen, zoals verwoord in artikel 31 DKO, waarop in het volgende hoofdstuk nader wordt ingegaan.

Een classis wordt gevormd door plaatselijke kerken binnen een bepaald geografisch gebied.¹⁶⁹ Vanuit elke kerkenraad worden twee ambtsdragers afgevaardigd die wettig zijn vertegenwoordigd via een lastbrief. Bij de afvaardiging wordt geen onderscheid gemaakt tussen grote en kleine gemeenten, omdat elke plaatselijke gemeente een complete kerk is en daarom aan zustergemeenten gelijk is. Aan het einde van de vergadering wordt de datum van de volgende vergadering bepaald. De uitvoering ervan wordt in handen gelegd van de roepende kerk, één van de gemeenten uit de classis. Op de classisvergadering mogen alleen zaken besproken worden die via één van de kerkenraden wettig op tafel zijn gekomen. Ook bezwaarschriften tegen een kerkenraadsbesluit van één van de classisgemeenten worden behandeld op de classis.¹⁷⁰ De samenstelling van de classes wordt door de PS bepaald.

De PS is een vergadering van enkele genabuurde classes door middel van afgevaardigden uit die classes. Het gaat om getrapte vertegenwoordiging van alle gemeenten, hoewel niet vanuit elke gemeente afgevaardigden zitting hebben in de PS. In de ongedeelde Gereformeerde Kerk in de Nederlanden betrof het veelal synodi die per provincie waren georganiseerd.¹⁷¹ Op de PS worden alleen die zaken in behandeling genomen die door de classes zijn doorgezonden. Daarnaast worden

¹⁶⁷ Deputaatschap, *In goede orde*, 130. In de CGK-kerkorde luidt artikel 36: *‘De classis heeft over de kerkenraad hetzelfde gezag als de particuliere synode over de classis en de generale synode over de particuliere.’* (Deputaten, *Kerkorde CGK*, 37)

¹⁶⁸ Artikel 84 DKO luidt: *‘Geen kerk zal over andere kerken, geen dienaar over andere dienaren, geen ouderling noch diaken over andere ouderlingen of diakenen enige heerschappij voeren.’* (Deputaatschap, *In goede orde*, 142) In de CGK-kerkorde betreft dit artikel 85: *‘Geen kerk zal over andere kerken, geen ambtsdrager over andere ambtsdragers, op welke wijze ook, heersen.’* (Deputaten, *Kerkorde CGK*, 64)

¹⁶⁹ Een overzicht van de classisindelingen binnen de kerken met het presbyteriale-synodale kerkstelsel is in de bijlagen 5, 6, 7, 8 en 9 opgenomen.

¹⁷⁰ Silfhout, *Kort bestek*, 216-218. In de DKO handelen de artikelen 41-46 over de classis. (Zie: Deputaatschap, *In goede orde*, 131-133) In de kerkorde van de CGK betreft het ook de artikelen 41-46 (Zie: Deputaten, *Kerkorde CGK*, 39-42) In de nieuwe kerkorde van de GKV gaan de artikelen E63.1-5 over de classis. (Zie: Deputaatschap, *Kerkorde GKV*, 15) Over het ontstaan van classes: Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht 2*, 124-128.

¹⁷¹ Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht 2*, 191-196; Nauta, *Verklaring*, 207.

appelzaken behandeld tegen besluiten van één van de classes; dat kan dus ook gaan om een bezwaar over een beslissing ten aanzien van een bepaald appel die door een classis is genomen.¹⁷²

Vanuit de provinciale of particuliere synodes worden predikanten en ouderlingen afgevaardigd naar de nationale of generale synode. Omdat na de Nationale Synode te Dordrecht 1618-1619 door de Staten-Generaal geen toestemming meer werd gegeven om opnieuw een dergelijke synode bijeen te roepen, was tussen 1619 en 1815 de provinciale of particuliere synode de breedste kerkelijke vergadering.¹⁷³ Het is opvallend dat in verschillende verklaringen van de DKO wel wordt weergegeven hoe de PS is samengesteld en – heel summier – welke taken zij heeft, maar niet wordt uitgelegd wat het nut van de PS is. Historisch gezien is verklaarbaar dat in de Republiek classes op provinciaal niveau samenkwamen in synodaal verband. De Gier geeft bij zijn bespreking van het presbyteriale-synodale stelsel aan dat Calvijn als grondlegger van dit stelsel de noodzaak van meerdere vergaderingen onderbouwde met de plicht om eenheid op aarde te zoeken met andere plaatselijke gemeenten die Christus als Hoofd erkennen. Voor de bevestiging van de leer, voor de versterking van het geloof, de opscherping van elkaar in liefde is samenkomen in meerdere vergaderingen in classicaal en synodaal verband nodig.¹⁷⁴ Ook een blik in de kerkorde van ‘Emden 1571’ geeft geen duidelijkheid over het nut van een PS. Het is zelfs de vraag of deze kerkorde een PS kent. In artikel VII wordt gesproken over ‘classicale verzamelingen’ en in artikel IX over een ‘algemeene verzameling aller Nederlandsche kerken’. Daartussen staat artikel VIII dat luidt:

*“Daar benevens zullen jaarlijkse verzamelingen aller verstrooide kerken in Duitschland en Oost-Friesland bijzonder, aller Engelse kerken bijzonder, en aller kerken onder ’t kruis bijzonder, gehouden worden.”*¹⁷⁵

Deze bepaling staat naast artikel VII en lijkt te duiden op een soort buitengewone classis van alle kerken die niet op gewone classicale wijze bijeen kunnen komen. Met de ‘kerken onder ’t kruis’ kunnen niet alle andere kerken buiten de Duitse, Oost-Friese, of Engelse kerken bedoeld zijn. De ‘kerken onder ’t kruis’ moet een specifieke groep kerken aanduiden, omdat artikel IX luidt:

*“Voorts zal men alle twee jaren eens, een algemeene verzameling aller Nederlandsche kerken houden.”*¹⁷⁶

¹⁷² De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 240

¹⁷³ De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 238-240.

¹⁷⁴ De Gier, *Geschiedenis en kenmerken*, 20.

¹⁷⁵ Kersten, *Handboekje*, 42.

¹⁷⁶ Kersten, *Handboekje*, 42. Van Harten heeft in haar dissertatie in de bijlage ‘Synopsis ordinum ecclesiarum 1571-1619’ artikel VII van de kerkorde van Emden 1571 als een bepaling voor de PS gelezen. (Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 339-340) Waarschijnlijk op

De genoemde deelbijeenkomsten naast de classes kunnen duiden op een voorloper van de PS, zoals die vanaf 1578 in de kerkorde van Dordrecht genoemd wordt. Tegelijk lijkt het ‘Aanhangsel der Synode van Embden 1571’ erop te duiden dat het bestaan van een PS niet tot de fundamenteën van het presbyteriale-synodale stelsel behoort, maar vooral een historische noodzaak was, omdat een nationale of generale synode vanwege de tijdsomstandigheden, de organisatie van de Republiek en de afstanden lang niet altijd mogelijk was. Dat verklaart ook het ontstaan van provinciale kerkordes, zoals in paragraaf 2.5.2 genoemd is.¹⁷⁷ In artikel 24 van het genoemde ‘Aanhangsel’ onder het kopje ‘Particuliere handelingen’ wordt de classis Paltz aangewezen om de ‘Generale Synode te beroepen.’ De formulering lijkt erop te duiden dat een directe lijn van classes naar GS mogelijk was.¹⁷⁸

De nationale of generale synode is de breedste kerkelijke vergadering. In artikel 50 van de DKO wordt gesteld dat de GS in de regel elke drie jaar samenkomt; er kunnen dus uitzonderingen zijn die het nodig maken dat de GS eerder samenkomt. Op het Convent van Wesel werd nog de gedachte vastgelegd dat de nationale synode elk jaar samen zou moeten komen; in Emden 1571 werd dit gewijzigd naar eenmaal per twee jaar. Hoewel de DKO een termijn van drie jaar vastlegde, is er – zoals eerder genoemd – door tegenwerking van de overheid tussen 1619 en 1815 geen nationale synode meer bijeengeweezen. Op de GS kunnen alleen die zaken behandeld worden die door een PS zijn doorgezonden. Verder komen rapporten en verslagen aan de orde van deputaatschappen of commissies die de voorgaande GS heeft ingesteld en gemandateerd. Ten slotte doet de GS definitief uitspraak in appelzaken die aan deze breedste kerkelijke vergadering worden voorgelegd.¹⁷⁹

Elk kerkverband dat is ingericht volgens het presbyteriale-synodale stelsel kent de hierboven uitgewerkte structuur die in de DKO wordt aangereikt. Omdat het gaat om een uitwerking van het

basis van het zogenoemde ‘Aanhangsel der Synode van Embden 1571’ dat in een in Den Briel gevonden handschrift van de kerkorde van Emden was toegevoegd. (Zie: Kersten, *Handboekje*, 54-56.) Daarmee blijft de vraag staan, of in artikel VIII in Emden 1571 wel sprake was van een PS, zoals in artikel 47 DKO. Van Harten lijkt ook een verschil te maken tussen de kerkorde van Emden en het ‘Aanhangsel’; zij betitelt die als ‘Acta’. (Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 91)

¹⁷⁷ Zie ook Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 91 en 95, die opmerkt dat er in de provinciale kerkorde van Zeeland van 1591 vrijwel geen aandacht wordt geschonken aan het ‘kerkelijke tussenniveau’, maar wel spreekt van een ‘Synode Provinciael’, die echter alleen bijeenkomt ‘wanneer eenen hooghdringenden noot voorvalt’. De conclusie van Van Harten is dan ook terecht dat deze kerkorde weliswaar de mogelijkheid van een nationale synode openhoudt, maar dat tegelijk de provinciale synode de taken en rechten van de nationale synode overneemt. In de provincie Utrecht nam een maandelijkse vergadering de taken over van de classisvergaderingen. Dat was evenwel geen provinciale synode, maar men hield wel de mogelijkheid open om zo’n provinciale synode bijeen te roepen. (Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 96)

¹⁷⁸ Kersten, *Handboekje*, 61.

¹⁷⁹ De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 249-253.

grondbeginsel dat de plaatselijke kerk het primaat heeft, kan deze structuur als een afgeleid grondbeginsel van gereformeerd kerkrecht gezien worden.

De structuur en inrichting van het kerkverband zoals hierboven besproken, heeft echter ook gevolgen voor de binding aan kerkelijke besluiten. Hoe verhouden het primaat van de plaatselijke kerk zich tot besluiten die worden genomen in bredere kerkelijke vergaderingen?

2.5.5 *Binding aan kerkelijke besluiten volgens de Dordtse Kerkorde*

In kerkelijke vergaderingen mogen ingevolge van artikel 30 van de DKO geen andere dan kerkelijke zaken worden behandeld. Dit artikel luidt:

*“In deze samenkomsten zullen geen andere dan kerkelijke zaken, en deze op kerkelijke wijze, behandeld worden. In meerdere vergaderingen zal men niet behandelen dan hetgeen dat in mindere niet heeft afgehandeld kunnen worden of dat tot de kerken der meerdere vergadering in het algemeen behoort.”*¹⁸⁰

De meerdere vergaderingen zijn geen hogere besturen; besluiten van een meerdere vergadering staan dan ook niet hiërarchisch boven een besluit van een mindere vergadering. Een meerdere vergadering is niet zozeer een vergadering van ambtsdragers, maar van plaatselijke kerken. Het gezag van een meerdere vergadering is niet groter of uitgebreider dan die van de plaatselijke kerk; eerder minder en beperkter. Een meerdere vergadering spreekt alleen over datgene wat door de mindere vergadering wordt aangedragen.¹⁸¹ Een besluit van een meerdere vergadering wordt geacht het besluit te zijn van de plaatselijke kerken gezamenlijk. Een meerdere vergadering heeft geen gezag in zichzelf, maar de mindere vergaderingen brengen hun bevoegdheid gezamenlijk op de meerdere vergadering. Het primaat van de plaatselijke gemeente wordt dan ook niet aangetast door het gezag van de meerdere vergadering.¹⁸² Daarom kan in artikel 31 DKO ook worden uitgesproken dat

“hetgeen door de meeste stemmen goedgevonden is, zal voor vast en bondig gehouden worden, tenzij dat het bewezen wordt te strijden tegen Gods Woord of tegen de artikelen

¹⁸⁰ Deputaatschap, *In goede orde*, 129. Artikel 30 uit de kerkorde van de CGK komt zakelijk geheel overeen met dit artikel in de DKO.

¹⁸¹ Bouwman, *Kerkrecht* 2, 19-23.

¹⁸² Howell, *Binding*, 56-146 (hfd. 3).

in deze generale synode besloten, zo lang als ze door geen andere generale synode veranderd zijn.”¹⁸³

Het is dan geheel naar de geest van de kerkorde dat binnen de CGK via het ondertekeningsformulier voor ambtsdragers niet alleen binding aan de gereformeerde belijdenis wordt uitgesproken, maar ook binding aan de kerkorde en de bepalingen en besluiten van de CGK.¹⁸⁴ Het deelnemen aan een kerkverband betekent dat wat op een meerdere vergadering wordt besloten, door de mindere vergadering ook d n loyaal wordt uitgevoerd als dat tegen de plaatselijke opvattingen ingaat.¹⁸⁵ De binding aan besluiten van een meerdere vergadering door een mindere vergadering is daarmee een grondbeginsel van het gereformeerde kerkrecht en het presbyteriale-synodale stelsel. Volgens Bouwman betekent dit dat een synode ook het recht heeft om een kerkenraad de uitoefening van het ambt te ontnemen in het geval dat een kerkenraad, of althans de meerderheid daarvan, zich tegen een beslissing van een meerdere vergadering verzet en weigert die te erkennen, terwijl hij tegelijk in het kerkverband wil blijven functioneren. De meerdere vergadering neemt niet alleen bindende besluiten, maar heeft ook de bevoegdheid om te zorgen dat de besluiten worden uitgevoerd. Volgens Bouwman volgt dit uit het karakter van een meerdere vergadering.¹⁸⁶

¹⁸³ Deputaatschap, *In goede orde*, 129. Dit artikel is in de CGK-kerkorde aanzienlijk uitgebreid, en voorzien van uitgebreide richtlijnen voor een appelprocedure. De eerste volzin die ten opzichte van DKO 31 is toegevoegd, luidt: “Wanneer iemand van mening is, dat hij door het besluit van een mindere vergadering bezwaard is, kan hij zich op een meerdere vergadering beroepen. Hij dient dan te bewijzen dat het bedoelde besluit in strijd is met de Heilige Schrift, de belijdenis van de kerk en/of de aanvaarde kerkorde.” (Deputaten, *Kerkorde*, 34)

¹⁸⁴ Ondertekeningsformulier voor dienaren des Woords: Deputaten, *Kerkorde*, 172-173; ondertekeningsformulier voor ouderlingen en diaken: Deputaten, *Kerkorde*, 173-174.

¹⁸⁵ In de acta van de GS van de CGK Nunspeet 2016/2017 wordt in het rapport van commissie 7 over het ondertekeningsformulier en de binding aan kerkelijke besluiten gezegd: *Die bepalingen en besluiten zijn tot stand gekomen in gemeen overleg van de kerken. Niet in hun hoogste, maar in hun breedste verband bijeen. Voor wie zich door enig besluit in geweten bezwaard voelt, is er het recht van appel of revisie. Wanneer de kerken zich naar aanleiding daarvan opnieuw over een zaak hebben uitgesproken, wordt de zaak vast en bondig verklaard. Ambtsdragers die zich dan nog bezwaard voelen, kunnen twee dingen doen: zich schikken – terwijl ze hun bezwaren in hun ambtelijke werk voor zich houden –, of hun ambt neerleggen. Dat klinkt cru, maar daarachter ligt de afspraak dat wij ons zullen houden aan wat bij meerderheid van stemmen is besloten. Deze houding past ook bij de gedachte dat wij aan elkaar gegeven zijn om samen de weg en wil van de Here te kennen, waarbij de een de ander uitnemender acht dan zichzelf.* (Acta 2016-2017, *Rapport 15 Commissie 7*, 145.) Digitaal: <https://cgk.nl/download/commissierapport-revisieverzoeken-m-b-t-synodebesluit-2013-over-homoseksualiteit-en-homoseksuele-relaties/> [20-12-2018]

¹⁸⁶ Bouwman, *Kerkrecht* 2, 27, 47 v.v.; zie ook: Rutgers, *Adviezen* 1, 260-264.

2.6 Deelconclusie

In dit hoofdstuk is deelvraag 1 onderzocht:

Wat zijn de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht; hoe is daarin de kerkelijke structuur georganiseerd, en welke rol hebben de meerdere vergaderingen in de kerkelijke appelprocedure?

De grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht wortelen in de gereformeerde confessie. Met name in de NGB worden de gedachten van Calvijn over de kerk verwoord. Calvijns commentaar op 1 Korinthe 14 en de woordstudies van de verzen 33 en 40 reikten het eerste grondbeginsel voor het kerkrecht, en daarmee ook voor het gereformeerde kerkrecht aan:

1. Gereformeerd kerkrecht is dienstbaar aan de vrede van God, komt tot stand op een gepaste wijze die hoort bij Gods gemeente en is er ten behoeve van de orde in Gods gemeente.

De gereformeerde ecclesiologie is in het gereformeerd kerkrecht concreet gemaakt via het presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering. Grondbeginselen van dit stelsel zijn daarmee ook grondbeginselen van gereformeerd kerkrecht:

2. Het gezag van en het beroep op de Schrift is doorslaggevend.
3. De plaatselijke kerk is volledig kerk en heeft het primaat binnen het kerkverband.
4. De kerk wordt geregeerd door Christus via de ambtsdragers; de ouderling heeft daarin de centrale plaats.
5. Het gezag van de meerdere vergaderingen is een verbreding van het gezag van de kerkenraad; kerkenraden brengen hun bevoegdheid gezamenlijk op de meerdere vergadering.

Het eerste en laatste artikel van de kerkorde van Emden 1571 is bepalend geweest voor latere kerkordes, onder andere voor die van Dordrecht 1619, die weer bepalend is geweest voor het kerkelijke leven in de eeuwen erna. Uit de formulering van deze artikelen uit de DKO zijn de volgende grondbeginselen te formuleren:

6. Er kan geen sprake zijn van een hiërarchische structuur.
7. Independentisme moet worden afgewezen; wat in een meerdere vergadering is besloten, geldt als het besluit van alle plaatselijke kerken gezamenlijk.

8. Een besluit tot wijziging van de kerkorde kan alleen in de breedste kerkelijke vergadering worden genomen.
9. Op kerkelijke vergaderingen mogen geen andere dan kerkelijke zaken aan de orde worden gesteld.

Een belangrijk element in verschillende kerkordes, is de verhouding tot de staat. Die moest in principe vrij zijn.¹⁸⁷

10. De kerk is vrij ten opzichte van de staat.

In het volgende hoofdstuk wordt onderzocht of wijzigingen in de appelprocedure mogelijk zijn binnen de hierboven genoemde grondbeginselen van gereformeerd kerkrecht.

¹⁸⁷ Bij de vaststelling van de kerkordes voorafgaand aan de DKO is de discussie voortdurend gegaan over de wijze waarop dit gerealiseerd kon worden. In de DKO is artikel 28 een poging om de DKO door de overheid geaprobeerd te krijgen. Daarmee is de DKO niet helemaal in lijn met het ideaal van een kerk die onafhankelijk van de overheid functioneert. (Zie: Van Harten-Tip, *Dordtse Kerkorde*, 87-88; zie ook paragraaf 2.5.2.)

3. Naar een andere appelprocedure

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal of de vigerende appelprocedure¹⁸⁸ zoals die in kerkverbanden met het presbyteriale-synodale stelsel functioneert, effectiever en sneller ingericht kan worden, zonder daarbij de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht¹⁸⁹ aan te tasten. Het recht van appel¹⁹⁰ is geregeld in artikel 31 van de DKO. Daarom wordt dit artikel eerst kort besproken. Vervolgens worden de huidige appelprocedures in enkele kerkverbanden kort toegelicht. Ik richt me met name op de CGK en de GG, omdat beide kerkverbanden de appelprocedure uitvoerig hebben gedocumenteerd. Vervolgens worden twee voorstellen voor een effectievere en snellere appelprocedure besproken en wordt getoetst of de invoering daarvan de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht zouden aantasten. In die paragraaf wordt ook een vergelijking gemaakt met de rechtsgang in het burgerlijke recht. Aan het slot van dit hoofdstuk worden beide voorstellen geconcretiseerd voor de CGK en geschetst welke gevolgen invoering ervan zou hebben voor de totale kerkelijke structuur.

3.1 Het appelrecht in het gereformeerde kerkrecht

3.1.1 Artikel 31 DKO

In 2018 en 2019 wordt veel aandacht besteed aan het feit dat 400 jaar geleden de Nationale Synode van Dordrecht in 1618 en 1619 een reeks belangrijke besluiten heeft genomen, die nog steeds bepalend zijn voor de kerk van vandaag. Het gaat dan onder andere over de vaststelling van de DKO. In een lezing vroeg P.T. Pel aandacht voor artikel 31 van de DKO, het artikel waarin het recht op appel is vastgelegd.¹⁹¹ Dit artikel luidt¹⁹²:

“Zo iemand zich beklagt door de uitspraak der mindere vergadering verongelijkt te zijn, zal deze zich op een meerdere kerkelijke vergadering beroepen mogen; en hetgeen door de meeste stemmen goedgevonden is, zal voor vast en bondig gehouden worden, tenzij dat

¹⁸⁸ Omwille van de leesbaarheid gebruik ik de begrippen ‘appelprocedure’ en ‘kerkelijke rechtsgang’ door elkaar; inhoudelijk bedoel ik hetzelfde.

¹⁸⁹ Zie de conclusie op de eerste deelvraag in par. 2.6.

¹⁹⁰ Omwille van de leesbaarheid gebruik ik de begrippen ‘appelrecht’, ‘het recht van appel’ en ‘(kerkelijk) beroepsrecht’ door elkaar; inhoudelijk bedoel ik hetzelfde.

¹⁹¹ Pel, ‘Artikel 31’, RD 17 november 2018.

¹⁹² Deputaatschap, *In goede orde*, 129. Het betreft hier artikel 31 DKO in de taalkundig gereviseerde versie door de GS van de GG 2008.

het bewezen wordt te strijden tegen het Woord Gods of tegen de artikelen in deze generale synode besloten, zo lang als ze door geen andere generale synode veranderd zijn.”

Pel stelt dat artikel 31 van de DKO het centrale artikel in het gereformeerde kerkrecht is, omdat verschillende grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht in gecomprimeerde vorm in dit artikel zijn terug te vinden. Hij noemt er vijf:

- (1) Artikel 31 laat zien dat de kerk feilbare beslissingen kan nemen. Het recht van appel is daarop een middel tot correctie. Bovendien geeft artikel 31 de mogelijkheid om meningsverschillen uit de weg te ruimen, persoonlijk onrecht te bestrijden, dwalingen tegen te gaan, kortom: om de goede orde en de vrede te bewaken. Daarbij verwijst Pel naar 1 Korinthe 14:40.
- (2) Artikel 31 laat zien dat de kerk autonoom is in haar interne zaken. Dat schept overigens wel de verplichting om de appelprocedure zorgvuldig uit te voeren en dat te doen met eerlijke rechtspraak en Bijbelse wijsheid.
- (3) Artikel 31 gaat uit van het bestaan van een kerkverband van plaatselijke gemeenten, die zich via meerdere vergaderingen met elkaar hebben verbonden.
- (4) In artikel 31 blijkt dat kerkelijke besluiten bindende kracht hebben. Kerkelijke vergaderingen zijn bevoegd om besluiten te nemen. Als iets bij meerderheid van stemmen is besloten, draagt een dergelijk besluit geen vrijblijvend karakter voor de plaatselijke kerken, maar moet dat voor vast en bondig gehouden worden.¹⁹³
- (5) In artikel 31 wordt Gods Woord als norm en beslissende instantie genoemd. Beslissingen en overwegingen die daarvan afwijken, moeten in de kerk geweerd worden. Want Christus is Koning in Zijn kerk.¹⁹⁴

Aan het appelrecht wordt grote waarde toegekend, juist vanwege het eerste punt dat Pel noemt: de feilbaarheid van de kerk. Kerkelijke vergaderingen en ambtsdragers kunnen fouten maken en verkeerde beslissingen nemen. Calvijn schrijft daarover in zijn Institutie: ‘Maar de rijkdom van de kerk blijft altijd zodanig dat ze nog veel tekort komt voor die opperste volkomenheid waarvan onze

¹⁹³ Een voorbeeld hiervan vond ik op de website van de CGK Oud-Beijerland, waarop de agenda was geplaatst van de vergadering van classis Rotterdam op 29-11-2018. Eén van de agendapunten betrof het spreken over de omgang met het GS-besluit inzake homoseksualiteit en homoseksuele relaties. Bij dit agendapunt werd gemeld: *‘Het gaat dus niet om informatie over/bezinning op/verdediging van het rapport ‘Homoseksualiteit en homoseksuele relaties’. Dergelijke avonden zijn regionaal gehouden na de synode van 2013. Toen zijn ook het totale rapport (inclusief de pastorale handreiking) en een handzame samenvatting aan alle kerkenraden toegezonden. De inhoud daarvan mag (in elk geval in hoofdzaken) bekend worden verondersteld. Revisieverzoeken met betrekking tot de uitspraak van 2013 zijn in 2016 afgewezen en dus is die uitspraak volgens art. 31 KO voor vast en bondig te houden.’* [<https://www.cgk-obl.nl/nieuws/agenda-classis-rotterdam-d-v-op-29-november-aanvang-19-30-uur.html>, 28-11-2018]

¹⁹⁴ Pel, ‘Artikel 31’, RD 17-11-2018.

tegenstanders de mond vol hebben.’ Calvijn weet dat de kerk heilig is in Christus, maar van die heiliging is hier op aarde slechts het begin te zien.¹⁹⁵ Bouwman concretiseert de gedachte van Calvijn en keert zich tegen de gedachte dat een kerkelijke vergadering in bepaalde zaken met onfeilbaar gezag zou kunnen spreken. Binnen het gereformeerde kerkrecht kan een synode nooit zeggen: ‘Roma locuta est, causa finita est’,¹⁹⁶ hoe aantrekkelijk dat in sommige gevallen ook zou zijn.

Volgens De Gier gelden er bij het instellen van een appel enkele algemene regels die altijd hebben bestaan binnen het gereformeerde kerkrecht, maar niet altijd op papier hebben gestaan.¹⁹⁷ Hij noemt:

- (1) Er is een onbeperkt appelrecht. Dat wil zeggen: als het appel tegen een kerkenraadsbesluit wordt afgewezen door de classis, mag de appellant zich beroepen op de PS, en uiteindelijk op de GS.
- (2) In de kerkelijke rechtsgang mag geen enkel stap worden overgeslagen. Volgens artikel 30 DKO wordt in een meerdere vergadering alleen datgene behandeld wat op een mindere vergadering niet kon worden afgedaan. Dat geldt ook voor appelschriften. Hoewel in de formulering van artikel 31 DKO enige ruimte lijkt te bestaan, is het in de praktijk altijd helder geweest dat dit altijd de ‘naastvolgende’¹⁹⁸ meerdere vergadering moet zijn. Als een lid bezwaar heeft tegen een kerkenraadsbesluit, en na overleg met de kerkenraad niet tot overeenstemming komt, kan de appellant zich niet rechtstreeks tot de PS of de GS wenden.¹⁹⁹
- (3) Bij het instellen van een appel zal een appellant altijd de redenen moeten noemen, waarom hij tegen een besluit appelleert. Hij zal zijn appel ook binnen een vooraf gestelde termijn moeten indienen.
- (4) Een zelfde kwestie kan slechts één keer bij een bepaalde kerkelijke vergadering aanhangig worden gemaakt. Men moet zich bij een beslissing van de kerkelijke vergadering neerleggen, of in beroep gaan bij de meerdere vergadering.

¹⁹⁵ Calvijn, *Institutie* 2, 350-351.

¹⁹⁶ Bouwman, *Kerkrecht* 2, 212.

¹⁹⁷ De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 174-175.

¹⁹⁸ Deze explicitering is toegevoegd door de Gereformeerde Kerken in Nederland; in de kerkorde die gold van 1959-2004 stond in artikel 31, lid 2 o.a. dit: ‘*Degenen, die enige uitspraak of handeling van een vergadering in strijd achten met de bepalingen van de kerkorde, of op andere wijze door zulk een uitspraak of handeling het welzijn der kerk geschaad achten, of menen dat hun daardoor onrecht aangedaan is, kunnen in appel gaan bij de naastvolgende meerdere vergadering.*’

¹⁹⁹ Nauta, *Verklaring*, 140.

3.1.2 De autonomie van de plaatselijke kerk en het gezag van de meerdere vergadering

In artikel 31 DKO is een balans gevonden tussen het handhaven van het recht en de vrijheid van de plaatselijke gemeente, én het gezag van de meerdere vergadering. Daarmee is het appelrecht enerzijds een waarborg voor leden en kerkenraden tegenover mogelijke heerschappij en willekeur van meerdere vergaderingen.²⁰⁰ Anderzijds zegt artikel 31 dat men in beginsel aan een beslissing van een meerdere vergadering gebonden is, zodat elke vorm van eigen richting of independentisme wordt uitgesloten.²⁰¹ Elke kerkelijke vergadering is feilbaar, maar wanneer plaatselijke kerken in een meerdere vergadering bijeenkomen, is de waarborg voor onpartijdigheid steviger.²⁰²

Artikel 31 DKO lijkt zich te richten op iemand die persoonlijk onrecht moet zijn aangedaan. In de praktijk is het recht van appel altijd breder toegepast. Een gemeentelid kan bijvoorbeeld ook tegen een besluit van de kerkenraad in beroep gaan, omdat hij meent dat de hele gemeente schade toegebracht wordt.²⁰³ Daarom zijn de woorden ‘Zo iemand zich beklagt door de uitspraak der mindere vergadering verongelijkt te zijn...’ altijd exemplatief en nooit limitatief geïnterpreteerd. Het recht van appel geldt voor alle besluiten van de mindere vergadering, die de appellant in strijd acht met de Schrift, de confessie of de kerkorde.²⁰⁴

Het is mogelijk dat in bepaalde gevallen een minderheid van een kerkelijke vergadering zich niet kan neerleggen bij een genomen besluit. Als dat middelmatige zaken betreft, is het verstandig om als kerkelijke vergadering geen besluit te nemen, het besluit vooralsnog niet uit te voeren, of de besluitvorming aan te houden. Een belangrijk argument daarvoor is het bewaren van de vrede en de onderlinge eendracht tussen de kerken. Maar het kan zijn dat een minderheid zich niet kan neerleggen bij een besluit dat niet tot de middelmatige zaken behoort, bijvoorbeeld omdat het de uitleg van de Schrift of het Schriftgezag raakt. In dat geval zijn er drie mogelijkheden:

- (1) het bezwaarde lid of de bezwaarde kerkenraad conformeert zich desondanks aan het besluit van de meerdere vergadering en houdt dat voor ‘vast en bondig’;
- (2) de meerdere kerkelijke vergadering verdraagt het verschil van inzicht en gedooft een afwijkende visie op voorwaarde dat deze niet actief wordt uitgedragen;²⁰⁵

²⁰⁰ De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 172.

²⁰¹ Santing-Wubs, *Geding*, 82.

²⁰² De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 173.

²⁰³ Bouwman, *Kerkrecht* 2, 41-42.

²⁰⁴ De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 173.

²⁰⁵ Een voorbeeld daarvan was de afwijkende visie van ds. A.M. Berkhoff (1885-1944) over Israël, het 1000-jarig rijk en de tweeërlei opstanding. In eerste instantie verwierp de GS van de CGK in 1931 zijn opvattingen, maar stond hem toe om die voor zichzelf te

- (3) de meerdere vergadering eist zowel aanvaarding als uitvoering van het genomen besluit. Dat houdt tevens in dat er tuchtmaatregelen genomen moeten worden, wanneer volharding in het afwijkende standpunt wordt geconstateerd. Voetius geeft aan dat het in dat geval beter is als een bezwaarde (een lid of een kerkenraad) uit het kerkverband treedt, wanneer hij omwille van het geweten een besluit niet kan aanvaarden.²⁰⁶

3.1.3 De appelprocedure in de CGK

In de paragrafen 1.1.1 en 1.1.2 zijn enkele casussen genoemd die duidelijk maken dat de vigerende appelprocedure vaak traag verloopt. In paragraaf 1.1.3 zijn knelpunten in de appelprocedure genoemd. Nu volgt geen opsomming van andere cases, maar een feitelijke beschrijving van de huidige appelprocedure in de CGK, die is vastgelegd in de door de GS van 2013/2014 vastgestelde Integrale Regeling voor de Appelprocedure (IRA).²⁰⁷ Aan de hand van een fictieve casus wordt in de beschrijving hieronder vooral de aandacht gericht op de rol van de diverse meerdere vergaderingen en de termijnen die in acht genomen worden. Als casus dient een appelschrift van appellanten Vijgenboom tegen een besluit van de kerkenraad van de gemeente Dijkerveld. Afsluitend worden enkele knelpunten genoemd die met name door appellanten ervaren kunnen worden.

3.1.3.1 Casus appellanten Vijgenboom tegen de kerkenraad van Dijkerveld

08-03-2019 De kerkenraad van Dijkerveld neemt in haar vergadering van 08-03-2019 het besluit dat tijdens de erediensten mannen en vrouwen voortaan gescheiden in de kerk moeten zitten, net zoals in synagogen gebruikelijk was en is. Dit besluit wordt via de kerkbode van 01-04-2019 aan de gemeente bekend gemaakt onder het kopje ‘Besluiten van de kerkenraad’, en zal ingaan vanaf de eerste zondag in juni, dus 02-06-2019. Vanuit de gemeentegids is duidelijk dat appel tegen dit besluit tot één maand na publicatie in de kerkbode mogelijk is. In dit geval moet het appelschrift uiterlijk 30-04-2019 bij de classis ingediend zijn. (*IRA artikel 3.4*)

15-04-2019 Het echtpaar Vijgenboom is het niet eens met dit besluit. Ze hebben drie zonen van 7, 11 en 13 jaar, die ze altijd meenemen naar de kerk. Door het kerkenraadsbesluit zit moeder

houden. Toen bleek dat ds. Berkhoff zich niet aan dat GS-besluit hield, en op de GS van 1933 opnieuw langdurig met hem werd gesproken, besloot hij uiteindelijk zelf het verband van de CGK te verlaten. (Van 't Spijker e.a., *Eeuw*, 98-111.)

²⁰⁶ De Gier, *Dordse Kerkorde*, 180.

²⁰⁷ De complete tekst van de IRA, inclusief de aanvullingen en wijzigingen door de GS van 2016/2017, is opgenomen in bijlage 3.

voortaan alleen en vader op een andere plaats met de drie zoons. Echtpaar Vijgenboom vraagt in de week na publicatie een gesprek aan bij hun kerkenraad. Dat gesprek vindt plaats op 15-04-2020. Daarin dragen zij onder andere als argument aan dat door de gedragsproblemen van twee van hun drie zonen zij beiden naast hun kinderen moeten zitten, al was het maar voor de rust en de orde in de kerk. Daarnaast noemen ze dat nergens in de Bijbel een gebod te vinden is, dat in de erediensten mannen en vrouwen gescheiden van elkaar in de kerk moeten zitten. Diverse passages uit de brieven van Paulus voert het echtpaar Vijgenboom aan, waaruit moet blijken dat bij Paulus mannen en vrouwen op gelijke hoogte staan en daarom niet gescheiden in de kerk hoeven te zitten.

29-04-2019 De kerkenraad van gemeente Dijkerveld werpt tegen dat ze graag in verbondenheid met het volk van Gods verbond de eredienst willen inrichten en daarom willen aansluiten bij dit gebruik dat in de synagoge heel normaal werd gevonden. Bovendien zegt de kerkenraad dat Paulus helemaal niets zegt over wie op welke plek in de eredienst zit en dat dit juist dáárom een argument is om te denken dat Paulus aansloot bij de gebruikelijke synagogetraditie. Bovendien wordt als historisch argument genoemd dat het voorheen in de gereformeerde kerken in ons land ook gebruikelijk was, zelfs in afgescheiden gemeenten. Het is duidelijk dat de kerkenraad niet van plan is om het besluit te heroverwegen. Echtpaar Vijgenboom geeft daarop aan dat ze in appel zullen gaan bij de classis. De dag na het gesprek met de kerkenraad, 16-04-2019, sturen appellanten Vijgenboom naar de scribe van classis Poldervaart een vooraankondiging van een appelschrift en ze laten dit ook nogmaals weten aan hun kerkenraad. Twee weken later – dagtekening 29-04-2019 – dienen appellanten Vijgenboom hun met redenen omklede appelschrift in bij classis Poldervaart, en sturen een afschrift naar de kerkenraad van Dijkerveld. (*IRA artikel 4.1, 4.3, 4.4*)

08-05-2019 De scribe van de classis laat op 08-05-2019 aan appellanten Vijgenboom weten dat hij het appelschrift in goede orde heeft ontvangen en zal agenderen op de eerstvolgende classisvergadering van classis Poldervaart, dat betreft de najaarsclassis die gepland staat op 16-10-2019. Aan de kerkenraad van Dijkerveld laat de scribe van de classis weten dat er door belanghebbende een appel tegen een kerkenraadsbesluit is ingediend bij de classis. Het betreft een appel tegen een primair besluit²⁰⁸; dat betekent dat de uitvoering van het besluit moet worden opgeschort tot de classis heeft beslist op het appel. (*IRA artikel 1.2, 1.4 en 4.5*)

02-06-2019 De kerkenraad van Dijkerveld laat via het juninummer van de kerkbode weten dat appel is ingediend tegen het besluit om mannen en vrouwen gescheiden in de kerk te laten zitten, en dat daarom dit voorgenomen besluit voorlopig zal worden opgeschort tot de classis hierover

²⁰⁸ Een primair besluit is het oorspronkelijke besluit van een kerkelijke vergadering, dat voorwerp van de appelprocedure is. Zie IRA, artikel 1.2 (bijlage 3).

heeft beslist. In de gemeente geeft dit veel onrust, omdat vele leden zich goed konden vinden in het besluit van de kerkenraad. Vanaf de morgendienst op 02-06-2019 gaan daarom veel gezinnen vrijwillig gescheiden in de kerk zitten. Een minderheid doet dat niet, waaronder het echtpaar Vijgenboom en hun zoons.

16-10-2019 De classis Poldervaart komt op 16-10-2019 bijeen. Ter vergadering wordt vastgesteld dat het appelschrift van appellanten Vijgenboom ontvankelijk is en derhalve door de classis zal worden behandeld. Uit de beraadslagingen tijdens de vergadering blijkt dat de classisafgevaardigden verdeeld zijn over het besluit van de Dijkervelder kerkenraad, die als verweerder optreedt. Aan de kerkenraad van Dijkerveld wordt gevraagd om een verweerschrift op te stellen. Omdat inmiddels duidelijk is dat de onrust in de gemeente Dijkerveld toeneemt, besluit de classis een commissie in te stellen om de beslissing op het appel voor te bereiden. Deze commissie krijgt het mandaat om niet alleen met de appellanten en de kerkenraad van Dijkerveld te spreken, maar indien nodig ook met andere gemeenteleden. Het is de bedoeling dat de commissie rapporteert aan de voorjaarsclassis, die gepland staat voor 18-02-2020. (*IRA artikel 6.1, 6.2 en 6.3*)

10-2019 – 01-2020 De commissie bestaat uit twee predikanten en twee ouderlingen uit de classis. De commissie gaat voortvarend aan de slag en spreekt met de kerkenraad en de appellanten, zelfs meerdere keren. Daarvan worden verslagen gemaakt, die ter inzage worden voorgelegd aan de kerkenraad en de appellanten. Eén ouderling-commissielid bezoekt enkele keren een kerkdienst in Dijkerveld en constateert dat de onrust voor, tijdens en na de kerkdienst te merken is. Uit de gesprekken met de kerkenraad blijkt dat de ambtsdragers zich gesteund weten door een meerderheid van de gemeente. Ze zijn van opvatting dat het om een middelmatige zaak gaat, waarin de appellanten zich maar gewoon moeten schikken. De commissie raadpleegt kerkrechtdeskundigen met de vraag of de kerkenraad van Dijkerveld bevoegd is om een dergelijk ingrijpend besluit te nemen en of dit besluit niet strijdig is met enig artikel in de kerkorde. De adviezen zijn niet eenduidig. (*IRA artikel 7.1, 7.2 en 7.4*)

05-02-2020 De commissie stelt haar eindrapport op, voegt daar de reactie van de appellanten en de verweerder bij, evenals de gespreksverslagen die gemaakt zijn tijdens het onderzoek. Het definitieve verslag wordt geagendeerd voor de classisvergadering. In het definitieve rapport noemt de commissie de feiten, ze adviseren op het appel gegrond te verklaren en formuleren een conceptbeslissing in die lijn. Echtpaar Vijgenboom en de kerkenraad van Dijkerveld ontvangen als appellanten en verweerder een afschrift van het feitelijke deel van het definitieve verslag. Ook ontvangen appellanten en verweerder de noodzakelijke stukken, waarop het advies op de gegrondheid van het appel en de concept beslissing zijn gegrond. (*IRA artikel 7.5, 7.6, 7.7 en 7.8*)

19-02-2020 Classis Poldervaart behandelt in afwezigheid van appellanten Vijgenboom en de kerkenraad van Dijkerveld op 19-02-2020 het ingediende appel en het definitieve verslag van de commissie. Er is grote eenstemmigheid ten aanzien van de ontvankelijkheid van het appelschrift. Die eenstemmigheid is er niet met betrekking tot het voorstel van de commissie om het appel toe te wijzen. Een deel van de classisafgevaardigden wijst erop dat het hier gaat om een kwestie die schade doet aan de eenheid in de gemeente, terwijl die eenheid er voordien wel was. Bovendien wijzen zij erop dat er nergens een Bijbels gebod bestaat waaruit zou blijken dat mannen en vrouwen gescheiden zittend van elkaar de eredienst moeten bijwonen. Bovendien wijzen deze afgevaardigden erop dat de kerk en zeker de eredienst een veilige plek moet zijn voor iedereen, en dat dit besluit betekent dat deze appellanten in hun gezinssituatie niet meer als gezin naar de kerk kunnen gaan.

Een ander deel van de afgevaardigden brengt naar voren dat in het besluit van de kerkenraad een verlangen wordt opgemerkt om de erediensten helemaal in overeenstemming te brengen met de synagogedienst; ze merken ook op dat de prediking in de gemeente Dijkerveld op geen enkele manier verandert. Daarom meent men dat het besluit van de kerkenraad van Dijkerveld op geen enkele wijze strijdig is met de Heilige Schrift. Ook in de gereformeerde belijdenis ziet men geen aanwijzingen waarom dit besluit heroverwogen zou moeten worden. Andere afgevaardigden wijzen erop dat alle kerkordelijke bepalingen ten aanzien van de liturgie gericht zijn op de Bijbelvertaling die gebruikt wordt, de liederen die gezongen mogen worden en het aantal keren dat er op zondag een eredienst moet worden belegd, maar dat er geen woord gerept wordt over de wijze waarop de kerkzaal is ingedeeld en de toewijzing van zitplaatsen. Daarom meent men dat het besluit van de kerkenraad ook niet strijdig is met de kerkorde. Bovendien onderstreept men dat de plaatselijke kerk het primaat heeft in het gereformeerde kerkrecht.

Bij stemming blijkt dat het commissievoorstel toch op een nipte meerderheid kan rekenen en dat het appel daarom wordt toegewezen. (*IRA artikel 8.1, 8.3 en 8.6*)

21-02-2020 Het besluit van de classis wordt op schrift gesteld (dagtekening 21-02-2020) en naar appellanten Vijgenboom en de kerkenraad van Dijkerveld gestuurd. In deze brief wordt vastgesteld dat de classis ontvankelijk was om het appelschrift te behandelen en dat het wettig ter tafel is gekomen. Het appel wordt gegrond verklaard; daarbij worden de argumenten gegeven die tijdens de vergadering van de classis door de meerderheid van de afgevaardigden naar voren zijn gebracht. Ook de argumenten van de andere afgevaardigden worden summier benoemd. Expliciet wordt in de brief aan de kerkenraad vermeld dat tegen dit classisbesluit beroep mogelijk is bij de PS van het Midden. Dit beroepschrift zal dan uiterlijk een maand na de eerstvolgende kerkenraadsvergadering naar de scriba van de roepende kerk Veenkerk gestuurd moeten worden. Aan echtpaar Vijgenboom

wordt gemeld dat hun appel gegrond is verklaard, maar dat de kerkenraad daartegen in beroep kan gaan bij de PS van het Midden, waartoe classis Poldervaart behoort. Bovendien wordt gemeld dat de kerkenraad ook de ruimte moet krijgen om de zienswijze van de classis over te nemen en te implementeren. (*IRA artikel 3.4, 4.5, 8.7, 8.8 en 8.9*)

02-03-2020 De kerkenraad van Dijkerveld neemt op de kerkenraadsvergadering van 02-03-2020 officieel kennis van het classisbesluit op het appelschrift van de familie Vijgenboom. De kerkenraad betreurt het classisbesluit. In de kerkbode van april 2020 wordt door de kerkenraad van Dijkerveld duidelijk gemaakt dat het appel tegen het voorgenomen kerkenraadsbesluit gegrond verklaard is en dat het besluit om mannen en vrouwen gescheiden te laten zitten tijdens de eredienst daarom nog niet geëffectueerd kan worden. Tegelijk meldt de kerkenraad dat zij tegen dit besluit in appel zal gaan bij de PS van het Midden. De kerkenraad vraagt aan de gemeente nadrukkelijk om de onderlinge eenheid en rust te bewaren. Deze mededeling maakt weer veel emoties los. Omdat na de eerste aankondiging van het besluit inmiddels zo'n 80% van de gemeente al vrijwillig het besluit van de kerkenraad uitvoert, wordt het voor de overige gemeenteleden lastiger om tijdens de erediensten te zitten, zoals men altijd zat: bij elkaar als gezinnen. In een extra nieuwsbrief op zondag 19-04-2020 meldt de kerkenraad dat op 17-04-2020 een appel is ingediend bij de PS van het Midden, en worden de argumenten voor het kerkenraadsbesluit nog eens onder elkaar gezet. De kerkenraad onderstreept dat de classis aan de kerkenraad de ruimte en tijd heeft gegeven om de zienswijze van de classis in het beleid van de plaatselijke kerk te implementeren. Daarbij zegt de kerkenraad dat het ieder vrij is om te gaan zitten in de kerk waar men wil, maar dat het natuurlijk mogelijk is om dat op vrijwillige basis zó te doen, zoals de kerkenraad graag ziet.

Het echtpaar Vijgenboom is blij met het classisbesluit, maar betreurt het besluit van de kerkenraad om in appel te gaan bij de PS. Gezien het draagvlak binnen de gemeente voor het besluit van de kerkenraad, gaat het echtpaar ook in appel tegen het classisbesluit, omdat zij beiden het niet eens zijn met de tijd en de ruimte die de kerkenraad krijgt om het classisbesluit te implementeren. Ze dringen er in hun appelschrift op aan dat het nodig is dat er snel uitvoering gegeven wordt aan het besluit van de classis. Echtpaar Vijgenboom draagt daarvoor als argumenten aan dat de orde en de vrede in de kerk ver te zoeken zijn. Bovendien zijn zij beiden ontstemd over het feit dat de kerkenraad in feite de gemeente oproept om vrijwillig het kerkenraadsbesluit uit te voeren. Daarmee laadt de kerkenraad de verdenking op zich op om via deze route alsnog te bereiken wat men graag ziet. Appellanten schrijven ook dat zij door vele gemeenteleden met de nek worden aangekeken, omdat ze tot de kleine minderheid behoren die niet vrijwillig uitvoering geeft aan het kerkenraadsbesluit om gescheiden te gaan zitten. Appellanten Vijgenboom sturen hun appelschrift op 25-04-2020 naar de scriba van de roepende kerk van de PS; dat is de gemeente Veenkerk,

behorend tot de classis Streekweide. Deze stuurt een afschrift van het appel naar de scriba van de classis Poldervaart, en aan de kerkenraad van Dijkerveld. De kerkenraad wordt gevraagd om een verweerschrift op te stellen. (*IRA artikel 9.1, 9.2, 9.3 en 9.4*)

14-05-2020 De PS van het Midden vergadert op 14-05-2020. De bespreking van de beide appelschriften leidt tot het instellen van een commissie van onderzoek, die een ruim mandaat krijgt. Hun wordt gevraagd om zowel het definitieve commissierapport als het nieuwe verweerschrift van de kerkenraad van Dijkerveld mee te nemen in haar beoordeling van het appelschrift van echtpaar Vijgenboom. De najaarsclassis Poldervaart zal op 14-10-2020 bijeen komen. (*IRA artikel 6.1, 6.2 en 6.3*)

13-04-2021 De commissie van de PS spreekt allereerst met de leden van de inmiddels opgeheven classiscommissie en gaat vervolgens in gesprek met de appellanten en de kerkenraad. De PS-commissie oordeelt dat de tijd nog niet rijp is voor een gezamenlijk gesprek met echtpaar Vijgenboom, de kerkenraad van Dijkerveld en de PS-commissie. De PS-commissie rondt haar definitieve rapportage af op 13-04-2021 en zendt haar rapport aan de roepende kerk van de PS van het Midden. (*IRA artikel 7.1, 7.2, 8.1 en 8.2*)

19-05-2021 Tijdens de vergadering van de PS van het Midden op 19-05-2021 wordt het appel van de kerkenraad van Dijkerveld tegen het besluit van classis Poldervaart behandeld, samen met het appel van appellanten Vijgenboom en het verweerschrift daartegen van de kerkenraad van Dijkerveld. Dit gebeurt op basis van het definitieve verslag van de PS-commissie, in afwezigheid van de afgevaardigden van de classis Poldervaart. De PS besluit zowel het appelschrift van de kerkenraad van Dijkerveld als dat van echtpaar Vijgenboom ongegrond te verklaren. Richting classis Poldervaart zal daarvan schriftelijk mededeling gedaan worden, alsook aan de kerkenraad van Dijkerveld en appellanten Vijgenboom.

Richting de kerkenraad van Dijkerveld verwijst de PS van het Midden naar de argumenten die al door de classis zijn genoemd. Expliciet vermeldt de PS daarbij dat de handelwijze van de kerkenraad van Dijkerveld in strijd is met de bedoeling van het kerkrecht en het primaat van de plaatselijke kerk daarbinnen: besluiten mogen naar 1 Korinthe 14 niet leiden tot wanorde, maar moeten de vrede dienen. Sinds de besluitvorming zijn die ver te zoeken. De PS wijst er daarnaast op dat nergens in het Nieuwe Testament de kerk uit de heidenen wordt opgeroepen om terug te vallen op Joodse gebruiken en gewoonten. In de erediensten staan mannen en vrouwen na Pinksteren gelijkwaardig tegenover God. Het verschil tussen synagoge en nieuwtestamentische gemeente mag uitkomen in de wijze waarop mannen en vrouwen de eredienst bijwonen. Verder

wordt de classis Poldervaart in overweging gegeven om een buitengewone kerkvisitatie bij de gemeente Dijkerveld af te leggen.

De PS wijst ook het appel van appellanten Vijgenboom af, omdat de PS erop vertrouwt dat de kerkenraad van Dijkerveld het kerkenraadsbesluit van 08-03-2019 nu definitief en spoedig zal intrekken en dat ook met de gemeente zal delen. Om daarin vaart te maken en de rust en eenheid in de gemeente Dijkerveld te bevorderen benoemt de PS van het Midden een begeleidingscommissie voor de gemeente Dijkerveld, die de uitvoering van het besluit op het appel zal begeleiden. (*IRA artikel 8.1, 8.6, 8.7 en 8.8*)

06-09-2021 De kerkenraad van Dijkerveld legt zich neer bij de beslissing van de PS van het Midden. Echtpaar Vijgenboom doet dat echter niet, want al snel blijkt dat de kerkenraad van Dijkerveld de PS-begeleidingscommissie niet veel ruimte geeft om haar werk goed te kunnen doen. In de kerkbode wordt door de kerkenraad aangegeven dat de PS van het Midden weliswaar het appel van de kerkenraad ongegrond heeft verklaard, maar ook dat van appellanten uit de gemeente. Daarom vindt de kerkenraad dat er ruim de tijd genomen mag worden om in de gemeente het gesprek met elkaar aan te gaan om op vrijwillige basis de erediensten toch steeds meer in te richten naar analogie van de synagogediensten. Het is echtpaar Vijgenboom duidelijk dat er weinig zal veranderen en daarom dienen zij appel in bij de GS, teneinde de kerkenraad erop te wijzen dat het kerkenraadsbesluit over het gescheiden zitten van mannen en vrouw heroverwogen en daarmee feitelijk teruggedraaid dient te worden, en ook om dat spoedig te doen. De argumenten die zij noemen, zijn niet anders dan in hun appelschrift aan de PS van het Midden. Appellanten Vijgenboom sturen hun appelschrift tegen het appelbesluit van de PS van het Midden op 06-09-2021 naar de scriba van de roepende kerk. Voor de GS 2022/2023 is dat de gemeente Torenkrans. Deze stuurt een afschrift van het appelschrift naar de scriba van de roepende kerk van de PS van het Midden, en aan de kerkenraad van Dijkerveld, met het verzoek om opnieuw een verweerschrift in te dienen.²⁰⁹ (*IRA artikel 9.1., 9.2, 9.3 en 9.4*)

08-09-2021 De scriba van de gemeente Torenkrans laat op 08-09-2021 aan appellanten Vijgenboom weten dat hij het appelschrift in goede orde heeft ontvangen en zal toevoegen aan de stukken voor de GS. Hij wijst erop dat de opening van de GS gepland staat op 16-06-2022 en dat appellanten dus wel geduld zullen moeten hebben.

16-06-2022 De GS benoemt op de eerste vergaderdag onder andere de commissie die de binnengekomen appelschriften zal onderzoeken. De commissie spreekt met de kerkenraad van

²⁰⁹ Dit is nieuw ten opzichte van de appelprocedure die tot 2014 gold. De kerkenraad is in deze procedure de verweerder en blijft dat ook de gehele procedure. Zie: De Hek, 'Appelprocedure (2)', AC 01-11-2015.

Dijkerveld, neemt kennis van de definitieve verslag van de classiscommissie en de PS-commissie. Daarnaast spreken ze met de appellanten. Het rapport van de commissie ten aanzien van het appelschrift van appellanten Vijgenboom wordt besproken op 17-11-2022. Ter synode wordt geconstateerd dat er nog aanvullende vragen zijn. De commissie wordt opgedragen om op deze vragen een antwoord te formuleren, zodat er in een volgende vergaderweek een besluit kan vallen op het ingediende appel.

21-03-2023 Dat gebeurt uiteindelijk in de derde vergaderweek op 21-03-2023. De GS verklaart het appel van appellanten Vijgenboom gegrond en draagt aan de classis Poldervaart op om erop toe te zien dat het kerkenraadsbesluit wordt teruggedraaid. Tevens wordt aan de classis gevraagd om middels een begeleidingscommissie te bevorderen dat de rust en de eenheid in de gemeente Dijkerveld wordt hersteld.

3.1.3.2 Knelpunten in de appelprocedure

In de casus Vijgenboom-Dijkerveld verloopt ruim vier jaar vanaf het kerkenraadsbesluit tot de definitieve beslissing door de GS. Daarbij geldt dat de procedure helemaal is verlopen zoals die is bedoeld. Het betreft een fictief kerkenraadsbesluit, waarbij geen sprake is van een arbeidsconflict of een afzetting op grond van artikel 79 en 80 van de CKO. Het raakt op het eerste oog ook niet de uitleg van de Schrift, de confessie of de vigerende kerkorde. Toch duurt de procedure dermate lang dat er al snel knelpunten worden ervaren bij deze procedure, zowel bij de appellanten, als bij de kerkenraad en de rest van de gemeente. Die knelpunten hebben gevolgen voor het luisteren naar de prediking en het gemeente-zijn.²¹⁰ Er ontstaat dan niet alleen een pastoraal, maar ook een geestelijk probleem.

In het burgerlijk recht is de laatste decennia steeds meer aandacht voor de psychologische mechanismen die een rol spelen bij een geschil. Men name op het gebied van letselschade is er meer oog gekomen voor erkenning van het slachtoffer; daarnaast is transparantie over de procedure ook meer van belang geworden. Het proces moet gekenmerkt worden door procedurele rechtvaardigheid en voldoende motivering van (deel)beslissingen. Een goede procesorde binnen de kerkelijke appelprocedure is niet alleen in het belang van de appellant en de verweerder, en daarmee in het belang van de kerken, maar moet ook voorkomen dat de burgerlijke rechter zich snel ontvankelijk verklaart om in te grijpen in het kerkrecht. Om deze reden is de IRA opgesteld

²¹⁰ Zie de voorbeelden die genoemd zijn in de voetnoten 16, 20 en 23.

en in 2014 door de GS van de CGK aanvaard. H. de Hek noemt de volgende uitgangspunten van de huidige IRA:

- (1) Appelrecht als ambtelijke verantwoordelijkheid, waardoor appelzaken door kerkelijke vergaderingen moeten worden behandeld, en niet door geschillencommissies die los van de kerkelijke vergaderingen kunnen opereren, zoals binnen de PKN.
- (2) Hoor en wederhoor worden gewaarborgd in alle fases van de procedure.
- (3) Onnodige formalismen worden vermeden, omdat het de bedoeling is dat de kerkelijke vergadering beslist over de vraag waar het echt om gaat.²¹¹

Hoewel de IRA een verbetering is ten opzichte van de situatie tot 2014, bevat de kerkelijke rechtsgang ook mét de IRA nog knelpunten. Die zijn inherent aan het presbyteriale-synodale stelsel. Omdat de plaatselijke kerk het primaat heeft en een meerdere vergadering geen hogere vergadering is, heeft de kerkelijke rechtsgang binnen dit stelsel nooit een bovenplaatselijke of landelijke commissie voor geschiloplossing gekend.²¹² Daarmee is na de kerkenraad de classis de naastvolgende kerkelijke vergadering die kan beslissen in appelzaken. Omdat de classis in de CGK slechts tweemaal per jaar bijeenkomt, en er vrijwel altijd een onderzoekscommissie wordt ingesteld, duurt de behandeling van een appelschrift in eerste aanleg al snel negen maanden tot een jaar. De psychologische mechanismen die De Hek noemt²¹³, kunnen ook de wekelijkse kerkgang gaan raken en het onbevangen luisteren naar de prediking. In hoofdstuk 1 zijn enkele casussen besproken waarin het dienstig zou zijn geweest als er snel een voorlopige voorziening getroffen kon worden. De IRA voorziet hier niet in; uit de toelichting van De Hek blijkt dit een bewuste keuze te zijn geweest.

Een tweede knelpunt is ook inherent aan het presbyteriale-synodale stelsel. De Gier wijst er in navolging van Bos op dat in de kerkelijke rechtsgang geen enkele beroepsinstantie mag worden overgeslagen.²¹⁴ Dit betekent dat appel tegen een kerkenraadsbesluit openstaat bij de classis, de PS en de GS. Nauta spreekt in dat verband van ‘onbeperkt appelrecht’.²¹⁵ Binnen de CGK is de IRA zó ingericht dat er in elke kerkelijke vergadering een inhoudelijke weging van het appelschrift plaatsvindt. De PS vergadert een keer per jaar, de GS één keer per drie jaar. Hoewel alle kerkelijke vergaderingen kunnen samengeroepen kunnen worden, gebeurt dat in de praktijk alleen als het

²¹¹ De Hek, ‘Appelprocedure (1)’, AC 01-09-2015.

²¹² Het betreft geschillencommissies met de bevoegdheid om bindende beslissingen te nemen. Het gaat niet om de geschillencommissies die per PS binnen de CGK bestaan en alleen adviezen kunnen geven.

²¹³ De Hek, ‘Appelprocedure (1)’, AC 01-09-2015.

²¹⁴ De Gier, *Dordtse Kerkorde*, 174; en: Bos, *Orde*, 119-120.

²¹⁵ Nauta, *Verklaring*, 140.

redelijkerwijs niet anders kan. De keren dat een GS eerder bijeengeroepen wordt, zijn zeldzaam.²¹⁶ Kortom: het langdurige karakter van de complete kerkelijke rechtsgang is inherent aan de huidige kerkelijke structuur met vier kerkelijke vergaderingen, zoals in figuur 1 in schema is gezet.²¹⁷

Kerkelijke vergadering	Vergaderfrequentie	Behandeling bezwaren
Kerkenraad	12 keer per jaar	inhoudelijke heroverweging
Classis	2 keer per jaar	inhoudelijke toetsing
Particuliere Synode	1 keer per jaar	inhoudelijke toetsing
Generale Synode	1 keer per drie jaar	inhoudelijke toetsing

Figuur 1

In het vervolg van dit hoofdstuk is de vraag aan de orde of beide knelpunten opgelost kunnen worden door een kerkelijk kort geding aan de appelprocedure toe te voegen, of een beroepslaag uit de procedure weg te halen. Vragen die daarmee samenhangen, zijn: Is het inderdaad nodig dat de behandeling van appelzaken volledig een ambtelijke verantwoordelijkheid is? Is met behoud van die verantwoordelijkheid een geschillencommissie toch denkbaar omwille van een snellere en effectievere procedure? Waarom wordt er nergens in de kerkelijke rechtsgang marginaal getoetst? Deze vragen komen aan de orde in de volgende paragrafen. In paragraaf 3.2 wordt eerst een vergelijking gemaakt met het burgerlijk recht. Daarbij komt aan de orde of het mogelijk is binnen de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht minder beroepsmogelijkheden te creëren. Ook wordt de mogelijkheid van marginale toetsing besproken. In paragraaf 3.3 wordt getoetst of een kerkelijk kort geding kan worden toegevoegd aan de appelprocedure. De grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht, zoals opgesomd in hoofdstuk 2, vormen steeds het toetsingskader voor de beantwoording van de bovengenoemde vragen.

3.2 Minder beroepsmogelijkheden

3.2.1 Beroepsmogelijkheden in het burgerlijk recht

Het is een groot goed dat Nederland een rechtsstaat is. Een rechtsstelsel is bedoeld om het samenleven mogelijk te maken, omdat daar waar mensen met elkaar te maken hebben ook altijd sprake is van botsende belangen. Naast het strafrecht, waarin de overheid optreedt tegen de overtreding van verboden, stelt het civiele recht regels voor de verhoudingen tussen burgers

²¹⁶ De keren dat dit binnen de CGK gebeurde, was om een nieuwe hoogleraar te benoemen. Om deze reden is bijvoorbeeld op 21 juni 1988 een buitengewone GS gehouden in Apeldoorn. Zie: Acta 1988, *Artikel 9-10*, 11.

²¹⁷ Nauta, *Verklaring*, 142-143.

onderling en tussen burgers en goederen. In dit onderzoek wordt de civiele procedure bij de burgerlijke rechter vergeleken met de vigerende appelprocedure binnen de CGK. Op de website www.rechtspraak.nl wordt uitgelegd hoe de dagvaardingsprocedure bij de civiele rechter in hoofdlijnen verloopt.²¹⁸ Hieronder volgt daarvan een samenvatting.

Stap 1 De eiser start de procedure door de andere partij via een dagvaarding op te roepen voor de rechtbank te verschijnen. De dagvaarding wordt geschreven door een advocaat. In de dagvaarding staan onder andere de eisen en de gronden voor de dagvaarding. Tevens zijn bewijsstukken en getuigenverklaringen bijgevoegd.

Stap 2 De gedaagde krijgt de gelegenheid om via een advocaat te reageren op de dagvaarding. Indien de gedaagde het niet eens is met de dagvaarding, kan hij schriftelijk reageren of niet reageren. Bij een schriftelijke reactie (een ‘conclusie van antwoord’) moeten bewijsstukken en getuigenverklaringen worden gevoegd. Bij niet reageren wordt er een verstekvonnis gewezen, dat meestal in het voordeel van de eiser uitvalt.

Stap 3 Tijdens een zogeheten rolzitting worden procedurele beslissingen genomen, waarbij bekeken wordt of de noodzakelijke bescheiden op de juiste manier ter tafel zijn gekomen.

Stap 4 Er volgt een schriftelijke ronde, waarin de eiser als eerste mag reageren op de ‘conclusie van antwoord’ van de gedaagde. Deze reactie heet ‘conclusie van repliek’, en moet uiterlijk zes weken na de rolzitting bij de rechter binnen zijn. Extra tijd is op verzoek wel mogelijk. De gedaagde krijgt vervolgens de kans om te reageren op de ‘conclusie van repliek’ van de eiser. Deze reactie heet ‘conclusie van dupliek’, waarvoor ook de gedaagde zes weken de tijd krijgt. Na beoordeling van de conclusie van repliek en dupliek kan de rechter om extra bewijsmateriaal vragen; hij kan ook eiser en gedaagde oproepen of reeds een definitieve uitspraak doen.

Stap 5 Wanneer beide partijen worden opgeroepen om ter zitting te verschijnen, heeft de rechter de gelegenheid om nadere vragen te stellen. Tijdens de zitting zoekt de rechter naar de meest passende oplossing: mediation, schikking of een rechterlijke uitspraak.

Stap 6 De rechter doet geen uitspraak wanneer de eiser de procedure intrekt, of wanneer gekozen wordt voor een schikking of mediation. Wanneer de rechter wel een uitspraak

²¹⁸ <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Rechtsgebieden/Civil-recht/Civiele-rechter/procedures/Paginas/Civil-recht-Dagvaardingsprocedure.aspx#539d519f-f5ae-45c3-8367-060db37d836bf4c35da0-db5e-4baf-8754-8058da8fdcf7> [20-12-2018]

doet, wordt deze uiterlijk zes weken na de zitting gedaan en verzonden aan de advocaat. In het vonnis worden ook de gronden aangegeven voor de definitieve uitspraak.

Stap 7 Indien eiser of gedaagde het niet eens is met het vonnis van de rechter, kan deze hoger beroep instellen bij het gerechtshof. De zaak wordt dan voor een nieuwe behandeling voorgelegd aan het gerechtshof, uiterlijk drie maanden na de definitieve uitspraak van de rechter. Een advocaat moet dit hoger beroep instellen.

Stap 8 Het gerechtshof doet uitspraak (een arrest) en kan het beroep (deels) gegrond verklaren. Daarmee wordt de uitspraak van de rechter (deels) vernietigd. Ongegrondverklaring van het beroep, is een bekrachtiging van de uitspraak van de rechter.

Stap 9 Wanneer één van de partijen het oneens is met het arrest van het gerechtshof, kan er binnen drie maanden na de uitspraak van het gerechtshof cassatie worden ingesteld bij de Hoge Raad der Nederlanden om de uitspraak van het gerechtshof te vernietigen. Dat geldt ook als beide partijen zich niet kunnen vinden in het arrest. Bij cassatie wordt de zaak niet meer inhoudelijk beoordeeld. Daarom volgt er ook geen nieuw feitenonderzoek. Door de Hoge Raad wordt getoetst of het gerechtshof de procesregels goed heeft toegepast en of de uitspraak voldoende is onderbouwd. Dit wordt marginale toetsing genoemd. Een uitspraak van de Hoge Raad overstijgt altijd de specifieke zaak, omdat het een richtlijn wordt voor lagere rechters die over vergelijkbare zaken moeten oordelen.

3.2.2 Een vergelijking tussen de burgerlijke en de kerkelijke rechtsprocedure

De civiele procedure die in het burgerlijk recht gebruikelijk is (paragraaf 3.2.1) wijkt op enkele punten af van de IRA (paragraaf 3.1.3). De vraag is, of er elementen uit de civiele procedure van het burgerlijk recht bruikbaar zijn om de kerkelijke rechtsgang effectiever en sneller te maken, zonder concessie te doen aan de eis van zorgvuldigheid. Daarbij valt te denken aan drie dingen, die daarna kort besproken worden:

- (1) het aantal inhoudelijke beroepsmogelijkheden;
- (2) de mogelijkheid van een marginale toetsing;
- (3) de hantering van kortere termijnen.

(1) In het burgerlijk recht vindt de inhoudelijke beoordeling plaats bij de rechtbank. Er is vervolgens één beroepsmogelijkheid bij het gerechtshof. Daarna is alleen nog een marginale toetsing mogelijk bij de Hoge Raad. Kortom: twee inhoudelijke behandelingen en een marginale

toetsing. In de kerkelijke appelprocedure kan een gemeentelid bezwaar maken tegen een besluit van de kerkenraad door zijn bezwaren te delen met de kerkenraad. De kerkenraad zal dan in gesprek gaan met het bezwaarde lid en zich nogmaals buigen over het genomen besluit. Als het gemeentelid zich bezwaard voelt over de uitkomst van die heroverweging, kan hij appel indienen bij de classis, die ook een inhoudelijke behandeling zal initiëren. Bij het vervolgen van de kerkelijke rechtsgang zullen PS en GS dat ook doen. Kortom: vier inhoudelijke behandelingen en geen marginale toetsing. De burgerlijke rechter zal de kerkelijke rechtsgang altijd vergelijken met de mogelijkheid naar burgerlijk recht. Iedere wijziging in de appelprocedure die minder beroepsmogelijkheden oplevert dan in het burgerlijke recht, zal leiden tot verzwakking van de interne rechtsgang, omdat het de rechter een argument in handen geeft om zich ontvankelijk te verklaren, alvorens de hele kerkelijke rechtsgang is doorlopen. Wijzigingen in de appelprocedure teneinde die sneller en effectiever te maken, mogen er niet toe leiden dat het aantal beroepsmogelijkheden minder wordt dan in de civiele procedure, omdat een zogenoemde ‘dubbele aanleg’ tot de fundamentele beginselen van ordentelijk procesrecht behoort.²¹⁹

(2) In het burgerlijk recht is de marginale toetsing de uitkomst van de procedure. Bij de Hoge Raad wordt niet meer aan feitenonderzoek gedaan. Er wordt alleen gekeken of het gerechtshof de procesprocedures op de juiste wijze heeft gehanteerd. In het kerkelijke appelrecht kennen we geen marginale toetsing, ook niet door de GS. Elke kerkelijke vergadering zal een appelschrift inhoudelijk behandelen. Het is gebruikelijk dat een beslissing wordt voorbereid door een daarvoor ingestelde commissie. Deze commissie zal altijd weer opnieuw onderzoek doen naar de feiten. Toch is een marginale toetsing het overwegen waard; een derde inhoudelijke behandeling van een appelzaak kan, wanneer de classis en de PS hun werk goed hebben gedaan, nauwelijks tot nieuwe inzichten en feiten leiden.

(3) In het burgerlijke recht zijn de termijnen zodanig dat een eiser binnen anderhalf jaar in cassatie kan zijn bij de Hoge Raad. Meestal zal het langer duren, maar het is ten aanzien van de genoemde termijnen niet onmogelijk. Dat is in de kerkelijke rechtsgang binnen de CGK alleen mogelijk wanneer alle kerkelijke vergaderingen extra zittingen inlassen; dat gebeurt alleen in zeer uitzonderlijke gevallen. In de besproken casus Vijgenboom-Dijkerveld duurt de hele procedure zo’n vier jaar, en dat is een casus, waarin alles volgens de regels verloopt.

²¹⁹ Broeckx, *Hoger beroep*, 43-44.

3.2.3 Maximaal één hoger beroep in combinatie met marginale toetsing

De vraag is of de kerkelijke rechtsgang effectiever en korter kan door elementen van de civiele dagvaardingsprocedure over te nemen in het appelrecht binnen de kerk. De vraag is ook of dat niet strijdt met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Daarbij valt te denken aan het schrappen van één appelmogelijkheid in combinatie met de invoering van een marginale toetsing in laatste instantie.

Zoals gezegd is er in de burgerlijke civiele procedure één inhoudelijke behandeling en één beroepsmogelijkheid. Het is niet eenvoudig om deze gang van zaken in de huidige kerkelijke rechtsgang binnen het presbyteriale-synodale stelsel te implementeren, maar het is niet onmogelijk.

De vraag is of het verzoek van een gemeentelid aan zijn kerkenraad om een bepaald besluit te heroverwegen reeds als de eerste inhoudelijke behandeling moet worden gezien. Daar valt wat voor te zeggen, omdat de kerkenraad opnieuw, maar dan met medeneming van de argumenten van het gemeentelid, een eigen besluit tegen het licht dient te houden. Voor het gemeentelid zou er dan één beroepsmogelijkheid openstaan, namelijk bij de classis. Toevoeging van marginale toetsing zou in dat geval betekenen dat de PS alleen marginaal toetst of de classis zich in de beoordeling van het appelschrift heeft gehouden aan de afgesproken procesregels. De GS komt er in dat geval niet aan te pas. In figuur 2 is te zien hoe de procedure dan afwijkt van de IRA.

Kerkelijke vergadering	Vergaderfrequentie	Behandeling bezwaren
Kerkenraad	12 keer per jaar	inhoudelijke heroverweging
Classis	2 keer per jaar	inhoudelijke toetsing
Particuliere Synode	1 keer per jaar	marginale toetsing
Generale Synode	1 keer per drie jaar	n.v.t.

Figuur 2

Als de PS geen rol meer zou spelen in de appelprocedure, zou in dit geval in laatste instantie de marginale toetsing bij de GS gebeuren. In figuur 3 is te zien hoe de procedure dan afwijkt van de IRA.

Kerkelijke vergadering	Vergaderfrequentie	Behandeling bezwaren
Kerkenraad	12 keer per jaar	inhoudelijk heroverweging
Classis	2 keer per jaar	inhoudelijke toetsing
Particuliere Synode	n.v.t.	n.v.t.
Generale Synode	1 keer per drie jaar	marginale toetsing

Figuur 3

Toch zal een verzoek aan de kerkenraad om een besluit nogmaals tegen het licht te houden, in de meeste gevallen gezien worden als een revisieverzoek. Een revisieverzoek wordt ingediend bij de kerkelijke vergadering die het primaire besluit nam. Als op een revisieverzoek een beslissing is genomen, zijn de rechtsmiddelen echter uitgeput en is een appel bij een meerdere vergadering vervolgens uitgesloten.²²⁰ Daarom ligt het meer in lijn met de huidige inrichting van het presbyteriale-synodale stelsel, dat de classis de eerste beroepsinstantie is en de PS de laatste, waarna bij de GS alleen nog marginale toetsing mogelijk is. In figuur 4 is deze variant in schema gezet, waarbij aangetekend moet worden dat in deze variant de PS een onmisbare schakel in de appelprocedure is.

Kerkelijke vergadering	Vergaderfrequentie	Behandeling bezwaren
Kerkenraad	12 keer per jaar	n.v.t.
Classis	2 keer per jaar	inhoudelijke toetsing
Particuliere Synode	1 keer per jaar	inhoudelijke toetsing
Generale Synode	1 keer per drie jaar	marginale toetsing

Figuur 4

In de figuren 1, 2, 3 en 4 is steeds uitgegaan van een primair besluit dat genomen is door een kerkenraad. Tegen een primair besluit van een classis staat beroep open bij de PS en een tweede beroep bij de GS. Maar ook in dat geval is het niet uitgesloten dat een eerste heroverweging van het besluit door dezelfde kerkelijke vergadering plaatsvindt, zonder dat dit een officieel revisiebesluit is.²²¹ Op overeenkomstige manier kan ook een kerkenraad een besluit waartegen bezwaren rijzen vanuit de gemeente, eerst zelf heroverwegen, voordat leden officieel appel aantekenen bij een meerdere kerkelijke vergadering.²²² Voor dit onderzoek is echter allereerst de vraag aan de orde of het bestaan van een PS tot de grondbeginselen van het gereformeerde

²²⁰ IRA, artikel 11.6 en 11.7.

²²¹ Als voorbeeld kan dienen de heroverweging van het besluit dat de CGK-classis Apeldoorn op 03-10-2018 nam, om 'te accepteren dat de kerkenraad van de samenwerkingsgemeente CGK/NGK Arnhem op het punt van de mogelijkheid om vrouwen in het ambt te bevestigen zich houdt aan de kerkelijke afspraken van de NGK (2004) en niet aan de kerkelijke afspraken van de CGK (1998), conform de ruimte die de GS CGK 2013 aan samenwerkingsgemeenten heeft gegeven in het model van de samenwerkingsovereenkomst, artikel 4.c.' Tegen dit classisbesluit kwamen diversen bezwaren binnen bij de PS van het Oosten. Tegelijk is door ds. P.D.J. Buijs, preses van de GS van de CGK 2016-2017, en door prof. dr. H.J. Selderhuis, hoogleraar kerkrecht, aangedrongen op een heroverweging binnen de classis zelf. Dat leidde tot intrekking van het besluit op 06-12-2018, zonder dat daaraan een ingediend appel ten grondslag lag. (Zie: [rd.nl/1.1520510](#), [rd.nl/1.1522806](#) en [rd.nl/1.1532892](#); [20-12-2018]) Er is geen enkel kerkordelijk bezwaar tegen deze heroverweging door de classis. De bewering van J.R. Bügel kan dan ook geen standhouden. Hij stelde in een blog, waarin hij reageerde op het feit dat classis Apeldoorn op het eerder genomen besluit terugkwam, dat dit kerkordelijk niet mogelijk is. Die visie lijkt meer gebaseerd te zijn op de wens van de heer Bügel om binnen de CGK de ambten ook open te stellen voor vrouwen, dan op kerkordelijk denken. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de wijze waarop hij de binding aan een besluit van de GS typeert: 'Dat de Generale Synode deze handreiking heeft aanvaard, betekent uiteraard niet dat de handreiking daarmee een bindend kerkelijk besluit is.' (Zie: <https://hansbugel.nl/uitzondering-op-de-regel> [20-12-2018])

²²² Zie figuur 2.

kerkrecht behoort. Datzelfde geldt voor de vraag, of de PS als beroepsinstantie uit de kerkelijke appelprocedure kan worden gehaald, zonder de PS als zodanig op te heffen. In figuur 5 worden deze vragen getoetst. In de kolom onder het kopje ‘Grondbeginsel’ zijn de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht uit paragraaf 2.6 genoemd. In de kolom onder het kopje ‘Toetsing’ wordt getoetst of het verdwijnen van de PS het betreffende grondbeginsel aantast.²²³

Grondbeginsel		Toetsing
1	Gereformeerd kerkrecht is dienstbaar aan de vrede van God, komt tot stand op een gepaste wijze die hoort bij Gods gemeente en is er ten behoeve van de orde in Gods gemeente.	Dit algemene en fundamentele grondbeginsel zegt niets over de hoeveelheid meerdere vergaderingen en wordt bij het verdwijnen van een PS daarom niet aangetast.
2	Het gezag van en het beroep op de Schrift is doorslaggevend.	Dit grondbeginsel geldt zowel voor een kerkelijke structuur met drie, als met vier verschillende kerkelijke vergaderingen.
3	De plaatselijke kerk is volledig kerk en heeft het primaat binnen het kerkverband.	Het primaat van de plaatselijke kerk blijft bij het opheffen van de PS intact.
4	De kerk wordt geregeerd door Christus via de ambtsdragers; de ouderling heeft daarin de centrale plaats.	De ambtelijke regering van de kerk geldt ook wanneer een kerkverband alleen classes en een GS als meerdere vergaderingen kent.
5	Het gezag van de meerdere vergaderingen is een verbreding van het gezag van de kerkenraad; kerkenraden brengen hun bevoegdheid gezamenlijk op de meerdere vergadering.	Dit grondbeginsel blijft gelden voor de classes en de GS en wordt niet aangetast door het opheffen van de PS.
6	Er kan geen sprake zijn van een hiërarchische structuur.	Omdat de plaatselijke kerk het primaat houdt, wordt ook dit grondbeginsel niet aangetast door het opheffen van de PS.
7	Independentisme moet worden afgewezen; wat in een meerdere vergadering is besloten, geldt als het besluit van alle plaatselijke kerken gezamenlijk.	Dit blijft gelden voor besluiten van classes en van de GS.
8	Een besluit tot wijziging van de kerkorde kan alleen in de breedste kerkelijke vergadering worden genomen.	Dit grondbeginsel blijft in stand; de GS blijft de breedste kerkelijke vergadering als de PS verdwijnt.
9	Op kerkelijke vergaderingen mogen geen andere dan kerkelijke zaken aan de orde worden gesteld.	Dat blijft gelden voor de drie kerkelijke vergaderingen die blijven bestaan als er geen PS meer is.
10	De kerk is vrij ten opzichte van de staat.	Het bestaan van een PS raakt het contact met de overheid niet, temeer omdat de PS niet meer samenvalt met de provincie.

Figuur 5

²²³ De kolom ‘Toetsing’ is van overeenkomstige toepassing op het weglaten van de PS als beroepsinstantie in de appelprocedure.

Uit het bovenstaande overzicht wordt duidelijk dat het wegnemen van de PS uit de kerkelijke structuur op geen enkele manier enig grondbeginsel van het gereformeerde kerkrecht aantast. Het presbyteriale-synodale stelsel blijft volledig intact. De conclusie is daarom dat een kerkelijke structuur waarin slechts drie kerkelijke vergaderingen bestaan, te weten kerkenraad, classis en GS, een kerkverband kan zijn dat is georganiseerd volgens het gereformeerde kerkrecht en het daarbij behorende presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering.²²⁴ Wel worden de besluiten van kerkenraad en classes relatief zwaarder van gewicht in een presbyteriaal-synodaal stelsel zonder PS, omdat daarin naast de kerkenraad geen drie maar twee meerdere vergaderingen bestaan. Dat vraagt extra aandacht voor de zorgvuldigheid en de onderbouwing van kerkelijke besluiten. Classes zullen daarnaast ook groter moeten worden, zodat ze meer slagkracht hebben en meer kerkordelijke expertise in huis kunnen hebben.

Naast het verdwijnen van de (beroepsmogelijkheid bij de) PS kan voor het sneller en effectiever inrichten van de appelprocedure de toetsing in laatste aanleg omgezet worden van een inhoudelijke in een marginale toetsing. De GS toetst dan alleen nog of classes appelschriften tegen primaire besluiten van een kerkenraad procedureel op de juiste wijze hebben behandeld. Ook bij invoering van marginale toetsing moet eerst de vraag beantwoord worden of deze vorm van toetsing niet strijdt met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. In figuur 6 hieronder wordt deze vraag getoetst. In de kolom onder het kopje ‘Grondbeginsel’ zijn de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht genoemd, zoals die zijn geformuleerd in paragraaf 2.6. In de kolom onder het kopje ‘Toetsing’ wordt getoetst of het betreffende grondbeginsel wordt aangetast door marginale toetsing van appelbeslissingen door de GS.²²⁵

Grondbeginsel		Toetsing
1	Gereformeerd kerkrecht is dienstbaar aan de vrede van God, komt tot stand op een gepaste wijze die hoort bij Gods gemeente en is er ten behoeve van de orde in Gods gemeente.	Dit algemene en fundamentele grondbeginsel zegt niets over de inrichting van de appelprocedure. In het algemeen moet een appelprocedure de vrede dienen, ingericht zijn op een wijze die past bij Gods gemeente en de orde in die gemeente. Als er aan het einde van de beroepsmogelijkheden een marginale toetsing plaatsvindt, in plaats een hernieuwde

²²⁴ Op deze wijze functioneert het presbyteriale-synodale stelsel in de GGiN en de OGGN. Zie de bijlagen 8 en 9. Hoewel Koffeman mijns inziens ten onrechte stelt dat ook de PKN, de voormalige NHK en de huidige HHK een presbyteriaal-synodaal stelsel van kerkregering kennen (zie voor argumenten de excurs in paragraaf 2.5.3), blijkt uit zijn overzicht wel dat hij het bestaan van een PS binnen de kerkelijke structuur niet noodzakelijk acht om te spreken van een presbyteriaal-synodaal stelsel. (Zie Koffeman, *Goed recht*, 71-72.) Bouwman toont aan dat het ontstaan van een PS meer een historische aanleiding heeft dan principieel voortvloeit uit het presbyteriale-synodale stelsel. (Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht* 2, 191-196).

²²⁵ Deze vraag is gewogen, zowel voor de situatie waarin tevens de PS (uit de beroepsprocedure) verdwijnt, als voor de situatie waarin er vier kerkelijke vergaderingen blijven bestaan.

		inhoudelijke beoordeling, wordt dit grondbeginsel daarmee niet aangetast.
2	Het gezag van en het beroep op de Schrift is doorslaggevend.	Dit grondbeginsel geldt zowel voor een appelprocedure met als zonder marginale toetsing aan het einde van die procedure.
3	De plaatselijke kerk is volledig kerk en heeft het primaat binnen het kerkverband.	Het primaat van de plaatselijke kerk blijft bij het invoeren van marginale toetsing overeind.
4	De kerk wordt geregeerd door Christus via de ambtsdragers; de ouderling heeft daarin de centrale plaats.	De ambtelijke regering van de kerk geldt ook wanneer een kerkverband besluit om in laatste aanleg binnen de kerkelijke rechtsgang de inhoudelijke behandeling te vervangen door een marginale toetsing.
5	Het gezag van de meerdere vergaderingen is een verbreding van het gezag van de kerkenraad; kerkenraden brengen hun bevoegdheid gezamenlijk op de meerdere vergadering.	Dit grondbeginsel blijft overeind, ook als de breedste kerkelijke vergadering alleen marginaal toetst in appelzaken.
6	Er kan geen sprake zijn van een hiërarchische structuur.	Omdat de plaatselijke kerk het primaat houdt, wordt ook dit grondbeginsel niet aangetast door het invoeren van marginale toetsing.
7	Independentisme moet worden afgewezen; wat in een meerdere vergadering is besloten, geldt als het besluit van alle plaatselijke kerken gezamenlijk.	Dit grondbeginsel blijft gelden. Ook een beslissing na marginale toetsing is voluit een besluit van een meerdere vergadering en geldt als besluit van de gezamenlijke, plaatselijke kerken.
8	Een besluit tot wijziging van de kerkorde kan alleen in de breedste kerkelijke vergadering worden genomen.	Ook dit grondbeginsel blijft intact. Marginale toetsing in laatste aanleg moet wel ingevoerd worden door de breedste kerkelijke vergadering, zoals dat voor elke wijziging van de appelprocedure geldt.
9	Op kerkelijke vergaderingen mogen geen andere dan kerkelijke zaken aan de orde worden gesteld.	Dat blijft gelden voor appelzaken die in laatste aanleg bij de GS worden ingesteld; alleen de wijze van toetsing verandert. Daarmee blijven dergelijke appelzaken wel kerkelijke zaken.
10	De kerk is vrij ten opzichte van de staat.	Een marginale toetsing aan het einde van de appelprocedure kan er in combinatie met andere wijzigingen in de appelprocedure toe leiden dat de totale procedure sneller en effectiever verloopt. De kans dat de burgerlijke rechter ingrijpt in het kerkrecht is daarmee verkleind.

Figuur 6

Uit het bovenstaande overzicht wordt duidelijk dat het invoeren van marginale toetsing, in het geval dat er beroep wordt aangetekend op een appelbeslissing van een classis betreffende een primair besluit van een kerkenraad, niet strijdig is tegen één of meerdere grondbeginselen van het

gereformeerde kerkrecht. Ook doet een dergelijke wijze van toetsen geen afbreuk aan de structuur van het presbyteriale-synodale stelsel. De conclusie is daarom dat een kerkelijke appelprocedure, waarin een appelbesluit in laatste aanleg niet inhoudelijk maar alleen marginaal getoetst wordt, een procedure kan zijn die congruent is met het gereformeerde kerkrecht en het daarbij behorende presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering.

De enkele invoering van marginale toetsing in laatste aanleg zal echter geen invloed hebben op de lengte van de appelprocedure, en kan daarom alleen dienstig zijn in combinatie met andere wijzigingen binnen de kerkelijke rechtsgang, zoals het doen verdwijnen van de PS. Toch is een generiek besluit om de PS geheel weg te halen uit de appelprocedure (en eventueel uit de hele kerkelijke structuur) om verschillende redenen ingewikkeld. In praktische zin, omdat er dan op heel veel punten aanpassingen doorgevoerd moeten worden in de vigerende kerkorde en de nadere bepalingen. In meer fundamentele zin ontstaat er een knelpunt in het geval dat er appel wordt aangetekend tegen een primair besluit van een classis. Een dergelijk appelschrift zal ingediend worden bij de PS, maar wanneer de PS niet meer bestaat, is de GS de eerste maar tegelijk ook de laatste instantie om appel aan te tekenen. Dit knelpunt ontstaat omdat in artikel 11 van de huidige IRA de combinatie van een revisieverzoek en latere appelschriften is uitgesloten. Daarom moet breder gekeken worden dan alleen naar het laten wegvallen van de PS uit de appelprocedure en eventueel uit de hele kerkelijke structuur en de invoering van marginale toetsing in laatste aanleg bij de GS. De appelprocedure kan wellicht ook sneller en effectiever worden als de mogelijkheid van een kerkelijk kort geding wordt toegevoegd aan de appelprocedure.

3.3 Een kort geding

3.3.1 Kort geding naar burgerlijk recht

Een kort geding is een procedure binnen het civiele recht waarin de rechter binnen korte tijd een voorlopige beslissing neemt. Een kort geding mag alleen aangevraagd worden als de eiser een spoedeisend belang heeft, waardoor de uitspraak in de uitgebreide bodemprocedure niet kan worden afgewacht. Dat is tegelijk ook een belangrijk vereiste. Als dat spoedeisende belang niet kan worden aangetoond, zal een rechter de vordering in kort geding zondermeer afwijzen. Het kan echter voorkomen dat belangen dusdanig geschaad worden dat een onmiddellijke maatregel nodig is. Een gewone procedure kan maanden en soms meer dan een jaar in beslag nemen, zeker wanneer er hoger beroep en cassatie wordt ingesteld. Een kort geding is dan een mogelijkheid om toch snel een volwaardig vonnis te krijgen. Wel is een vonnis in kort geding in principe slechts voorlopig van karakter. Elke partij kan na de uitspraak in kort geding alsnog een normale bodemprocedure

voeren. Daarbij moet dan wel weer gerekend worden met een langdurige procedure; anderzijds kan het geschil dan ook uitgebreider behandeld worden.

Wie een kort geding wil beginnen, moet altijd de hulp van een advocaat inschakelen. Een kort geding start officieel met het uitbrengen van een dagvaarding aan de gedaagde partij. De procedure begint door het vragen van een datum voor de behandeling van het geschil. De eiser verzoekt via een advocaat een datum en geeft daarbij aan welk geschil hij aanhangig wil maken. Als een datum is vastgesteld, meestal op een termijn van enkele dagen tot enkele weken, zal de eiser de gedaagde partij dagvaarden om voor de rechter te verschijnen.

Een voordeel van een kort geding in het civiele recht is dat in deze procedure de termijn voor het uitbrengen van een dagvaarding slechts enkele dagen is. Er is geen gelegenheid tot een uitgebreide bewijsvoering; een kort geding kan bovendien buiten kantooruren plaatsvinden en de rechter kan meteen uitspraak doen, of uiterlijk binnen twee weken. Een behoorlijk deel van de formele regels in een bodemprocedure gelden niet bij een kort geding; daardoor is snelle afhandeling mogelijk. Kortom: vanaf het eerste contact met een advocaat tot het verkrijgen van een volwaardig vonnis zitten hooguit enkele weken.

Er zijn ook nadelen aan een kort geding. Het spoedeisende karakter zorgt ervoor dat er weinig tijd is om de vordering voor te bereiden en toe te lichten. Bij een kort geding gelden de gewone bewijsregels niet en kan een gedaagde daarom gemakkelijk tegenbewijs leveren. Bovendien is de uitspraak voorlopig en kan deze zelfs jaren later nog worden vervangen door een andere uitspraak in de bodemprocedure.²²⁶

3.3.2 Een kerkelijk kort geding

In paragraaf 1.1.2 is aangegeven dat in de ‘zaak-Kruiningen’ het ontbreken van een spoedprocedure in de kerkelijke rechtsgang voor de rechter een belangrijk argument was om ontvankelijk te zijn voor de eiser H. Janssen. Santing-Wubs heeft in haar dissertatie de kerken al in 2002 gewezen op het belang van een spoedprocedure.²²⁷ Daar is het in de kerken met een presbyteriaal-synodaal stelsel tot op heden nog niet van gekomen. De vraag is of de kerkelijke appelprocedure aangevuld kan worden met een kort geding als concretisering van de bedoelde spoedprocedure. Zou een dergelijke toevoeging de totale appelprocedure sneller en effectiever maken?

²²⁶ <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Rechtsgebieden/Civil-recht/Paginas/Kort-geding.aspx> en <http://www.advocaten.nl/het-kort-geding/> [20-12-2018]

²²⁷ Santing-Wubs, *Geding*, 101.

De kerk is geen rechterlijke macht; daarom zal een kerkelijk kort geding een ander karakter moeten dragen dan het kort geding naar burgerlijk recht. In vergelijking met de civiele rechtsgang kent het gereformeerde kerkrecht alleen een ‘bodempprocedure’, en dat klemmt niet alleen wat de lengte van de kerkelijke rechtsgang betreft, maar doet ook geen recht aan het spoedeisende karakter van bepaalde appelschriften.²²⁸ Tegelijk zijn er nogal wat vragen te beantwoorden, voordat een kerkelijk kort geding aan de appelprocedure kan worden toegevoegd. Op welk kerkelijk niveau bevindt zich de instantie²²⁹ bij wie de appellant zich moet melden? En hoe verdraagt een kerkelijke kort-geding-instantie zich met de inrichting van het presbyteriale-synodale stelsel, waarin appelbeslissingen in de kerkelijke vergadering worden genomen? Het toevoegen van een kerkelijk kort geding aan de kerkelijke rechtsgang betekent in de praktijk dat een gemeentelid met een spoedeisend belang bij een regionale of landelijke kort-geding-instantie van het kerkverband een kort geding kan instellen tegen een kerkenraadsbesluit, met voorbijgaan van de reguliere appelprocedure en de mogelijkheid tot revisie. De uitspraak van deze kerkelijke kort-geding-instantie is bij ontvankelijkheid een voorlopige voorziening met een bindend karakter voor de plaatselijke kerkenraad.

De vraag dringt zich op, of zo’n kerkelijke kort-geding-instantie met de bevoegdheid om voorlopige, bindende voorzieningen te treffen strijdt met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. In figuur 7 hieronder worden deze vraag getoetst. In de kolom onder het kopje ‘Grondbeginsel’ zijn de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht genoemd, zoals die zijn geformuleerd in paragraaf 2.6. In de kolom onder het kopje ‘Toetsing’ wordt getoetst of het betreffende grondbeginsel wordt aangetast door een kerkelijk kort geding aan de appelprocedure toe te voegen.

Grondbeginsel		Toetsing
1	Gereformeerd kerkrecht is dienstbaar aan de vrede van God, komt tot stand op een gepaste wijze die hoort bij Gods gemeente en is er ten behoeve van de orde in Gods gemeente.	Dit algemene en fundamentele grondbeginsel zegt niets over de inrichting van de appelprocedure. Dat geldt ook voor de toevoeging van een kort geding. Wel moet gewaakt worden voor het al te gemakkelijk inzetten daarvan. Net als in het civiele recht zal er sprake moeten zijn van een spoedeisend belang. Daarbij moet nadrukkelijk meegewogen worden of de zaak raakt aan de vrede van God en de orde in de gemeenten.

²²⁸ Zie paragraaf 3.1.3.2 en de casussen in hoofdstuk 1.

²²⁹ Ik kies voor het neutrale woord ‘instantie’, om aan te geven dat het gaat over een nog nader te bepalen gremium op een nog nader te bepalen plaats binnen de kerkelijke structuur. Mocht een kerkelijk kort geding ingevoerd worden, dan ligt een andere benaming voor de hand.

2	Het gezag van en het beroep op de Schrift is doorslaggevend.	Dit grondbeginsel geldt zowel voor een appelprocedure zonder als met een mogelijkheid tot kort geding.
3	De plaatselijke kerk is volledig kerk en heeft het primaat binnen het kerkverband.	Het invoeren van een kerkelijk kort geding zal per definitie bovenplaatselijk zijn, en t.a.v. de kerkverbanden met het presbyteriale-synodale stelsel wellicht alleen landelijk. Daarmee raakt dit het primaat van de plaatselijke kerk.
4	De kerk wordt geregeerd door Christus via de ambtsdragers; de ouderling heeft daarin de centrale plaats.	Het is de vraag of een bovenplaatselijke kerkelijke kort-geding-instantie alleen bezet kan worden door ambtsdragers. Dat zal betekenen dat deze instantie afgeleid gezag krijgt en achteraf aan de kerkelijke vergaderingen verantwoording moet afleggen. Deputaatschappen werken als semi-permanent orgaan ook op die wijze.
5	Het gezag van de meerdere vergaderingen is een verbreding van het gezag van de kerkenraad; kerkenraden brengen hun bevoegdheid gezamenlijk op de meerdere vergadering.	Dit grondbeginsel blijft weliswaar overeind als het gaat om het geheel van de appelprocedure. Een landelijke kort-geding-instantie botst wel met het principiële bredere en niet hogere karakter van een meerdere kerkelijke vergadering.
6	Er kan geen sprake zijn van een hiërarchische structuur.	De invoering van een kerkelijk kort geding op landelijk of regionaal niveau met doorzettingsmacht om voorlopig bindende voorzieningen te treffen, is deels hiërarchisch van karakter, omdat het tijdelijk de kerkelijke structuur terzijde zet.
7	Independentisme moet worden afgewezen; wat in een meerdere vergadering is besloten, geldt als het besluit van alle plaatselijke kerken gezamenlijk.	Een beslissing in kort geding schuurt met dit grondbeginsel. De kerkelijke vergaderingen worden buiten dit onderdeel van de appelprocedure gehouden. Hooguit vindt achteraf toetsing plaats door een kerkelijke vergadering. Vanwege het spoedeisende karakter van een voorlopige, bindende voorziening is die toets achteraf niet erg relevant.
8	Een besluit tot wijziging van de kerkorde kan alleen in de breedste kerkelijke vergadering worden genomen.	Dit grondbeginsel blijft intact. De mogelijkheid tot het voeren van een kort geding moet wel ingevoerd worden door de breedste kerkelijke vergadering, zoals dat voor elke wijziging van de appelprocedure geldt.

9	Op kerkelijke vergaderingen mogen geen andere dan kerkelijke zaken aan de orde worden gesteld.	Dat blijft gelden ook gelden voor spoedeisende zaken die aan een kerkelijke kort-geding-instantie worden voorgelegd.
10	De kerk is vrij ten opzichte van de staat.	De invoering van een kerkelijk kort geding zal de burgerlijke rechter minder aanleiding geven tot ingrijpen in de kerkelijke rechtsgang. Omdat de appelprocedure aan het begin sneller verloopt, is de kans dat de burgerlijke rechter ingrijpt in het kerkrecht daarmee verkleind.

Figuur 7

Uit het bovenstaande overzicht wordt duidelijk dat het invoeren van een kerkelijke kort-geding-instantie die regionaal of landelijk functioneert, op verschillende punten strijdt met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht en daarmee niet congruent lijkt te zijn met het presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering. Het meest knellende punt is de ondermijning van het primaat van de plaatselijke kerk, doordat bindende besluiten kunnen worden opgelegd die niet via de meerdere kerkelijke vergaderingen ter tafel zijn gekomen. Dit hiërarchische karakter van een kort-geding-instantie met de hierboven genoemde bevoegdheden strijdt met het anti-hiërarchische principe van het gereformeerde kerkrecht.

Binnen de PKN is dezelfde discussie gevoerd rond de invoering van de zogenoemde classispredikant, die de bevoegdheid heeft om als een soort ‘gereformeerde bisschop’ in te grijpen, wanneer hij dat in een plaatselijke gemeente nodig acht, hoewel een dergelijke beslissing altijd genomen wordt in samenspraak met het breed moderamen van de classicale vergadering.²³⁰ Toch is de ‘classispredikant’ binnen de PKN minder problematisch dan de invoering van een kort-geding-instantie in de CGK, omdat in de PKN geen sprake is van een presbyteriaal-synodaal stelsel van kerkbestuur. Omdat de plaatselijke gemeente een onderdeel is van de landelijke kerk is de bevoegdheid van een classispredikant met doorzettingsmacht niet strijdig met het hervormde kerkrecht.²³¹ Vanwege strijdigheid met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht is de invoering van een kort-geding-instantie binnen het presbyteriale-synodale stelsel wél problematisch.

Daarom rest de vraag of er binnen de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht toch een bepaalde spoedprocedure kan worden toegevoegd aan de vigerende appelprocedure.

²³⁰ Van Harten-Tip, *Dordse Kerkorde*, 223-224.

²³¹ Zie daarvoor mijn argumentatie in de excurs onder paragraaf 2.5.3.

3.3.3 Een spoedprocedure binnen het presbyteriale-synodale stelsel

De CGK hebben per PS een commissie geschiloplossing, die kan adviseren in geschillen.²³² Bij zaken met een spoedeisend karakter zal het vrijwel altijd gaan om zaken die raken aan de tucht. In de RCGPS is echter nadrukkelijk opgenomen dat deze commissies alleen geschillen behandelt waarvan geldt dat het geen tuchtzaken zijn, omdat die op het terrein van de landelijke ‘vertrouwenscommissie predikanten’ liggen.²³³ Datzelfde geldt voor zaken waarin sprake is van seksueel misbruik door ambtsdragers.²³⁴

Eerder valt te denken aan de uitbreiding van het mandaat en het aantal leden van het deputaatschap Kerkorde en Kerkrecht, in die zin dat een kerkenraad of een meerdere kerkelijke vergadering spoedig een grondig advies krijgt over de wijze van handelen in zaken met een spoedeisend belang. Ook is mogelijk om hiertoe een nieuw deputaatschap Appelzaken in te stellen.

Daarnaast zou er een spoedprocedure kunnen worden opgesteld voor de behandeling van zaken met een spoedeisend karakter. In deze spoedprocedure moeten kortere termijnen worden opgenomen dan de termijnen die op dit moment gelden voor het bijeenroepen van een kerkelijke vergadering en het indienen van stukken. Daarbij kunnen bijvoorbeeld de termijnen worden overgenomen die voor een civiele kort-geding-procedure gelden.

In de IRA kan de eerste aanleg van een zaak al snel een jaar duren. In de onderstaande proeve van spoedprocedure kan een maand na een kerkenraadsbesluit waartegen spoedappel is ingesteld, een voorlopige voorziening getroffen zijn. Net als bij het instellen van een kort geding bij de burgerlijke rechter is er bij een spoedappel geen gelegenheid voor uitgebreide bewijsvoering. Ook de normale termijnen gelden niet; daardoor kan binnen enkele weken wél een volwaardige beslissing liggen. Uiteraard draagt deze beslissing een voorlopig karakter, omdat de reguliere appelprocedure nog steeds mogelijk is na een spoedappel.

In figuur 8 staat in de kolom ‘Termijnen IRA’ een overzicht van de reguliere termijnen voor een appel in eerste aanleg, zoals opgenomen in de huidige IRA. In de kolom ‘Termijnen spoedprocedure’ is een voorstel opgenomen voor de termijnen die voor een spoedprocedure zouden kunnen gelden.

²³² De werkwijze van deze commissies is vastgelegd in de Regeling voor een commissie geschiloplossing per particuliere synode (RCGPS). (Zie bijlage 3)

²³³ Deze commissie heeft vooral een adviserende rol. Zie: <https://cgk.nl/project/vertrouwenscommissie-predikanten/> [20-12-2018]

²³⁴ Voor deze zaken hebben CGK, GKV, HHK, NGK en VGKN het Meldpunt Misbruik in Kerkelijke Relaties opgericht. Zie: www.meldpuntmisbruik.nl [20-12-2018]

Stap in appelprocedure	Termijnen IRA	Termijnen spoedprocedure
Instelling van het appel	Eén maand na dagtekening van een besluit, of na publicatie in het kerkblad, bij de scriba van de classis.	Binnen twee weken na dagtekening van het kerkenraadsbesluit bij de scriba van de classis.
Behandeling van het appel	Op de eerstvolgende classisvergadering. Uiterlijk een halfjaar later.	De scriba van de classis neemt contact op met het deputaatschap Kerkorde en Kerkrecht (of een eventueel speciaal voor dit doel op te richten deputaatschap). Op basis van dit advies beslissen voorzitter en scriba van de roepende kerk samen met de voorzitters en scriba's van twee andere classisgemeenten of er een spoedzitting van de classis wordt uitgeschreven binnen twee weken.
Reactie op het appel	De kerkenraad krijgt de gelegenheid om te reageren op het appelschrift.	De classis hoort de kerkenraad in comité tijdens de spoedzitting van de classis.
Besluit op het appel	Op de classisvergadering die opnieuw een halfjaar later plaatsvindt.	De classis treft een voorlopige voorziening of wijst het spoedappel af en verwijst naar de reguliere appelprocedure.

Figuur 8

Het bovengenoemde voorstel vraagt uiteraard nog nadere uitwerking en onderzoek.²³⁵ Van belang is bijvoorbeeld dat duidelijk wordt gedefinieerd wanneer er sprake is van een spoedeisend belang. Ook zal de mogelijkheid tot een spoedappel moeten worden opgenomen in de IRA. De bovengenoemde spoedprocedure strijdt echter niet met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht, omdat het primaat van de plaatselijke gemeente blijft bestaan, de beslissing een voorlopig karakter heeft en de kerkelijke rechtsgang via de meerdere kerkelijke vergadering niet wordt doorbroken. Tegen een beslissing op een spoedappel blijft immers altijd de reguliere appelprocedure open staan. Santing-Wubs veronderstelt dat wanneer een kerkelijke rechtsgang voorziet in een spoedprocedure, de burgerlijke rechter minder geneigd zal zijn om zich ontvankelijk te verklaren in zaken met een spoedeisend karakter, omdat de interne rechtsgang dan met voldoende waarborgen is ingericht.²³⁶

²³⁵ Dat geldt ook voor het pleidooi van P.J. den Boef, die het voorstel deed om het instrument van wraking en een 'voorziening bij voorraad' aan de appelprocedure toe te voegen. (Zie: Den Boef, 'Cultuuromslag', RD 27-12-2018.)

²³⁶ Santing-Wubs, *Geding*, 104.

3.4 Deelconclusie

In dit hoofdstuk is deelvraag 2 onderzocht:

Is het mogelijk om de inrichting van de appelprocedure binnen de CGK zodanig te wijzigen, dat deze enerzijds sneller en effectiever wordt, terwijl anderzijds de vereiste zorgvuldigheid gewaarborgd blijft?

Deze deelvraag spitst zich toe op de mogelijkheden om de kerkelijke rechtsgang sneller en effectiever in te richten op basis van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht die in hoofdstuk 2 als conclusie op de eerste deelvraag zijn genoemd. Omdat de kerkelijke rechtsgang gebaseerd is op artikel 31 uit de DKO is vanuit dit artikel eerst het appelrecht binnen het presbyteriale-synodale stelsel besproken. Daaruit blijkt dat artikel 31 helemaal opkomt uit de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Enerzijds zegt artikel 31 dat de kerk feilbaar is en feilbare beslissingen kan nemen; anderzijds wordt het primaat van de plaatselijke kerk in dit artikel onderstreept. Wijzigingen in de appelprocedure moeten daarom altijd eerst getoetst worden aan de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht.

De vigerende appelprocedure in de CGK is besproken aan de hand van de fictieve casus Vijgenboom-gemeente Dijkerveld. Ook als de termijnen vlot worden doorlopen en er geen procesfouten worden gemaakt, duurt een complete kerkelijke rechtsgang veel te lang en verloopt deze trager dan nodig. Ook op basis van de casussen die in hoofdstuk 1 zijn genoemd, is er daarom toch alle reden om te onderzoeken of de appelprocedure sneller en effectiever kan worden ingericht met inachtneming van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Dat onderzoek richtte zich in dit hoofdstuk op twee subvragen onder deelvraag 2:

- a. Kan in het licht van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht de structuur van meerdere kerkelijke vergaderingen zodanig worden aangepast, dat de appelprocedure met één beroepslaag verminderd wordt in combinatie met de invoering van marginale toetsing?*
- b. Kan in het licht van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht aan de appelprocedure een kort-geding-instantie worden toegevoegd die ook doorzettingsmacht heeft om bindende, voorlopige voorzieningen te treffen, alvorens de gehele appelprocedure is gevolgd?*

Uit de toetsing aan de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht blijkt dat de structuur van de meerdere kerkelijke vergaderingen binnen het presbyteriale-synodale stelsel zodanig aangepast kan worden, dat de PS uit het stelsel gehaald kan worden zonder de grondbeginselen aan te tasten.

Dat geldt ook voor de mildere variant waarin de PS geen beroepsinstantie meer is in het geheel van de appelprocedure. In dat laatste geval is vervolgens wel de vraag wat dan nog de overblijvende meerwaarde van de PS is. Het weghalen van de PS uit de kerkelijke structuur betekent weliswaar dat de totale kerkelijke rechtsgang sneller en effectiever verloopt, maar tegen een primair besluit van de classis staat in dat geval alleen nog appel open bij de GS, die dan direct ook de eindbeslissing neemt. Dat is ongewenst en leidt tot de vraag, of de kerkelijke rechtsgang dan wel aan dezelfde zorgvuldigheidseisen voldoet als onder de huidige IRA.

Het toevoegen van marginale toetsing in laatste aanleg aan de appelprocedure strijdt evenmin met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht en zou daarom zonder problemen aan de kerkelijke rechtsgang worden toegevoegd. Als dit echter de enige wijziging in de appelprocedure zou zijn, zou het geheel van die procedure niet veel sneller verlopen. Invoering van marginale toetsing heeft alleen zin als er tegelijk ook andere wijzigingen in de appelprocedure worden doorgevoerd, zoals het opheffen van de PS.

De tweede subvraag onder deelvraag 2 behelst een onderzoek naar de mogelijkheid om een kerkelijk kort geding aan de appelprocedure toe te voegen. Uit de toetsing aan de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht blijkt dat de invoering van een regionale of landelijke kort-geding-instantie met de bevoegdheid om bindende, voorlopige voorzieningen te treffen, strijdt of minstens schuurt met enkele van deze grondbeginselen. De invoering van een kerkelijke kort-geding-instantie doorkruist het primaat en de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk en is daarom niet in te passen in het presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering. Het karakter van een kerkelijke kort-geding-instantie zal onmiskenbaar hiërarchische trekken hebben.

Omdat de rechter in bepaalde gevallen geneigd zal zijn om in te grijpen in de kerkelijke rechtsgang vanwege het ontbreken van een spoedprocedure²³⁷, is in paragraaf 3.3.3 een voorstel gedaan voor de inrichting van een dergelijke spoedprocedure. Dit voorstel zal nog nader uitgewerkt moeten worden, maar is in ieder geval niet strijdig met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Voordat tot invoering van een dergelijke spoedprocedure wordt overgegaan, zal expliciet gemaakt moeten worden in welke gevallen er een zodanig spoedeisend belang is dat niets anders rest dan een spoedappel.

De conclusie op deelvraag 2 is dat aanpassing van de appelprocedure mogelijk is door de PS uit de kerkelijke structuur weg te halen, een marginale toetsing in laatste aanleg in te voeren en een spoedappel als mogelijkheid aan de rechtsgang toe te voegen, zolang die spoedprocedure niet

²³⁷ Te denken valt aan de ‘zaak Kruiningen’; zie paragraaf 1.1.2 en de voetnoten 14 en 23.

strijdig is met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Door deze aanpassingen is het mogelijk om de appelprocedure sneller en effectiever te maken. Of dezelfde mate van zorgvuldigheid gewaarborgd blijft, hangt echter af van de volgende factoren:

(1) Zijn de classes groot genoeg om de nodige spankracht en expertise te leveren voor de relatief grotere rol die ze krijgen binnen het geheel van de kerkelijke rechtsgang, waaruit de PS is verdwenen en de GS alleen nog een marginale toetsing doet?

(2) Is de spoedprocedure, zoals die is voorgesteld in paragraaf 3.3.3 in praktische zin uitvoerbaar binnen het kerkverband, of moet verder nagedacht worden over het inrichten van een deputaatschap voor Appelen die spoedprocedures namens de classis grondig voorbereidt, waarna de vervroegde classis op basis van dat voorwerk een spoedige beslissing kan nemen?

(3) Op welke wijze kan het tekort worden opgelost dat ontstaat wanneer een belanghebbende in appel wil gaan tegen een primair besluit van de classis? Wanneer de PS niet meer bestaat, kan immers alleen nog een beroep worden gedaan op de GS. In paragraaf 3.2.2 is de kerkelijke appelprocedure op drie punten vergeleken met de IRA. Daarbij is vastgesteld dat wijzigingen in de appelprocedure om die sneller en effectiever te maken, er niet toe mogen leiden dat het aantal beroepsmogelijkheden minder wordt dan in de civiele procedure. Dat zou bij het verdwijnen van de PS wel het geval kunnen zijn bij een appel tegen een primaire beslissing van de classis.

Mogelijk kan een deel van de antwoorden gevonden worden door te kijken naar de appelprocedures in andere kerkverbanden, om te zien hoe de onderzochte elementen in die procedures zijn vormgegeven.

4. Leren van andere kerken

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal, of de appelprocedure in andere kerken elementen aanreikt die kunnen leiden tot een snellere en effectievere appelprocedure binnen de CGK. Om op die vraag een antwoord te kunnen geven, worden enkele relevante onderdelen van de kerkelijke rechtsgang in de PKN, de HHK, de GKV en de voormalige GKN besproken. Voor de PKN is gekozen, omdat bij het ontstaan daarvan in 2004 een geheel nieuwe kerkorde van kracht werd. In 2004 ontstond tevens de HHK, die de kerkorde van de voormalige NHK bleef gebruiken, maar sindsdien deze kerkorde van 1951 voortdurend heeft aangepast en nog aan het aanpassen is. In de GKV is in 2014 een geheel nieuwe kerkorde van kracht geworden. Ten slotte is voor de voormalige GKN gekozen, omdat deze bij de herziening van 2001 het procesrecht ingrijpend heeft gewijzigd. Kortom: vier kerkverbanden en -genootschappen die in de 21^e eeuw hun kerkrecht grondig hebben gereviseerd, of vernieuwd. Het gaat in dit hoofdstuk nadrukkelijk niet om een complete beschrijving van de appelprocedures in bovengenoemde kerken, maar alleen om een bespreking van elementen die mogelijk dienstbaar kunnen zijn aan een snellere en effectievere appelprocedure binnen de CGK.

4.1 Elementen uit de appelprocedure binnen de PKN

De PKN kent verschillende vormen van interne rechtspraak. Deze vormen hangen samen met de verschillende soorten geschillen die moeten worden beslecht. Het betreft: (1) 'opzicht', waarbij het gaat om de belijdenis en wandel van personen; (2) 'bezwaren en geschillen', waarbij het gaat om het bestuurlijk functioneren van kerkelijke lichamen; (3) 'verstoorde verhoudingen', het gaat dan om spanningen tussen een predikant en de kerkenraad of de gemeente; en (4) 'vermogensrechtelijke aangelegenheden'. In de kerkorde zijn specifieke rechtsregels opgenomen voor de bovengenoemde vormen van geschil. Daarnaast zijn basisregels opgesteld voor de kerkelijke rechtspraak.²³⁸ Over het algemeen draagt de kerkelijke rechtsgang binnen de PKN een sterk civielrechtelijk karakter.²³⁹

Wie het niet eens is met een besluit van kerkenraad of classis kan een bezwaar indienen bij het Regionaal College voor de Behandeling van Bezwaren en Geschillen (RCB). Wie wil protesteren tegen een besluit van de landelijke kerk of van een landelijk college of commissie, kan een bezwaar indienen bij het Generaal College voor de Behandeling van Bezwaren en Geschillen (GCB). Het

²³⁸ Van den Heuvel e.a., *Toelichting*, 235.

²³⁹ De Vos, *Hervormd en gereformeerd*, 514.

RCB doet uitspraak wanneer bezwaren worden ingediend tegen besluiten van kerkelijke lichamen binnen het rechtsgebied, dat is de regio. Een bezwaar moet binnen dertig dagen na het besluit, of de bekendmaking daarvan, worden ingediend. Tevens doet het RCB uitspraak indien geschillen tussen kerkelijke lichamen en/of ambtsdragers, of zij die in een bediening zijn gesteld of een functie vervullen, ter beoordeling worden voorgelegd. Bezwaren tegen uitspraken van het RCB kunnen aan het GCB worden voorgelegd. Bezwaren tegen besluiten van landelijke kerkelijke lichamen, bijvoorbeeld landelijke commissies, of de GS, moeten rechtstreeks worden ingediend het GCB.²⁴⁰

De genoemde colleges RCB en GCB zijn organen van de landelijke kerk. Er kan door leden van de PKN of kerkelijke vergaderingen zelfstandig een beroep ingesteld worden bij deze organen. Bezwaren en geschillen worden behandeld buiten de kerkelijke vergaderingen om. De RCB's en het GCB behandelen geen zaken die aan de tucht raken en zijn daarom minder ambtelijk van karakter. De algemene classicale vergadering benoemt de leden van de RCB's, en hebben daarnaast altijd iemand een adviseur die afgestudeerd jurist is. De RCB's en het GCB doen bindende uitspraken.²⁴¹

4.2 Elementen uit de appelprocedure binnen de HHK

De appelprocedure in de HHK is gebaseerd op artikel XXIV van de zogenoemde 'Romeinse artikelen' in de kerkorde. Dit artikel luidt: 'Bezwaren en geschillen, voor de behandeling van welke in de orde der Kerk niet een afzonderlijk orgaan of een bijzondere wijze van behandeling is aangegeven, worden voorgelegd aan commissies voor de behandeling van bezwaren en geschillen.' In de Romeinse artikelen staan de hoofdzaken van de kerkorde genoemd. Nadere uitwerkingen staan in de 'ordinanties'.²⁴² De uitwerking van het bovengenoemde artikel XXIV staat in Ordinantie 19, de ordinantie voor de behandeling van bezwaren en geschillen. Uit deze ordinantie zullen de relevante elementen hieronder worden samengevat.²⁴³ De kerkorde van de HHK is op dit moment nog in revisie. Het betreft de aangepaste kerkorde die in 1951 van kracht werd binnen de NHK.

Een gemeentelid, ambtsdrager of kerkelijke vergadering die zich bezwaard voelt door een beslissing van een lokale, classicale of provinciale vergadering of ander orgaan binnen de grenzen van de kerkprovincie, kan zich rechtstreeks wenden tot de Provinciale Commissie voor de Behandeling van Bezwaren en Geschillen (PCBS). Deze PCBS heeft de bevoegdheid om bindende voorlopige

²⁴⁰ <https://www.protestantsekerk.nl/actief-in-de-kerk/besturen/classicale-en-generale-colleges/bezwaren> [20-12-2018]

²⁴¹ Van den Heuvel e.a., *Toelichting*, 244-254.

²⁴² https://www.hersteldhervormdekerk.nl/uploads/Kerkorde/romeinse_artikelen.pdf [20-12-2018]

²⁴³ https://www.hersteldhervormdekerk.nl/uploads/Kerkorde/Nieuwe_website/ord_19.pdf [20-12-2018]

voorzieningen te treffen. Als het om een bezwaar of geschil gaat dat buiten de kerkprovincie valt, moet het verzoek om een voorziening ingediend worden bij de Generale Commissie voor de Behandeling van Bezwaren en Geschillen (GCBs). De benoemingen voor deze commissies is niet veel anders dan binnen de PKN voor de RCB's en het GCB, zij het dat binnen de HHK alleen ambtsdragers benoemd kunnen worden. Niet-ambtsdragers met bijzondere expertise kunnen alleen bij uitzondering benoemd worden met instemming van het breed moderamen van de GS.

De behandeling van een bezwaar kent dezelfde termijnen als in de IRA worden gehanteerd voor een bezwaar dat door een classis wordt behandeld. Beslissingen op bezwaarschriften worden genomen buiten de reguliere kerkelijke vergaderingen om. Tegen een beslissing van een PCBS staat appel open bij de GCBs; tegen een beslissing van de GCBs staat geen verder appel open. Wel kan de GCBs bij nieuwe feiten besluiten om een eigen beslissing te herzien. Ter wille van het belang van de eenheid binnen de landelijke kerk in de behandeling van bezwaren en geschillen, heeft de GCBs de bevoegdheid om te verklaren dat een eindbeslissing van een PCBS onjuist is. De rechtsgevolgen van een dergelijke gewraakte beslissing van een PCBS worden daardoor overigens niet aangetast. Een PCBS en de GCBs werken onafhankelijk van de kerkelijke vergaderingen, maar zenden wel steeds afschriften van een bezwaarschrift en de beslissing aan de kerkelijke vergaderingen die daarvan in kennis gesteld moeten worden, of beslissingen moeten opvolgen. Wanneer een uitspraak van een PCBS of de GCBs niet wordt opgevolgd, worden maatregelen getroffen om de opvolging van de beslissingen toch te realiseren.

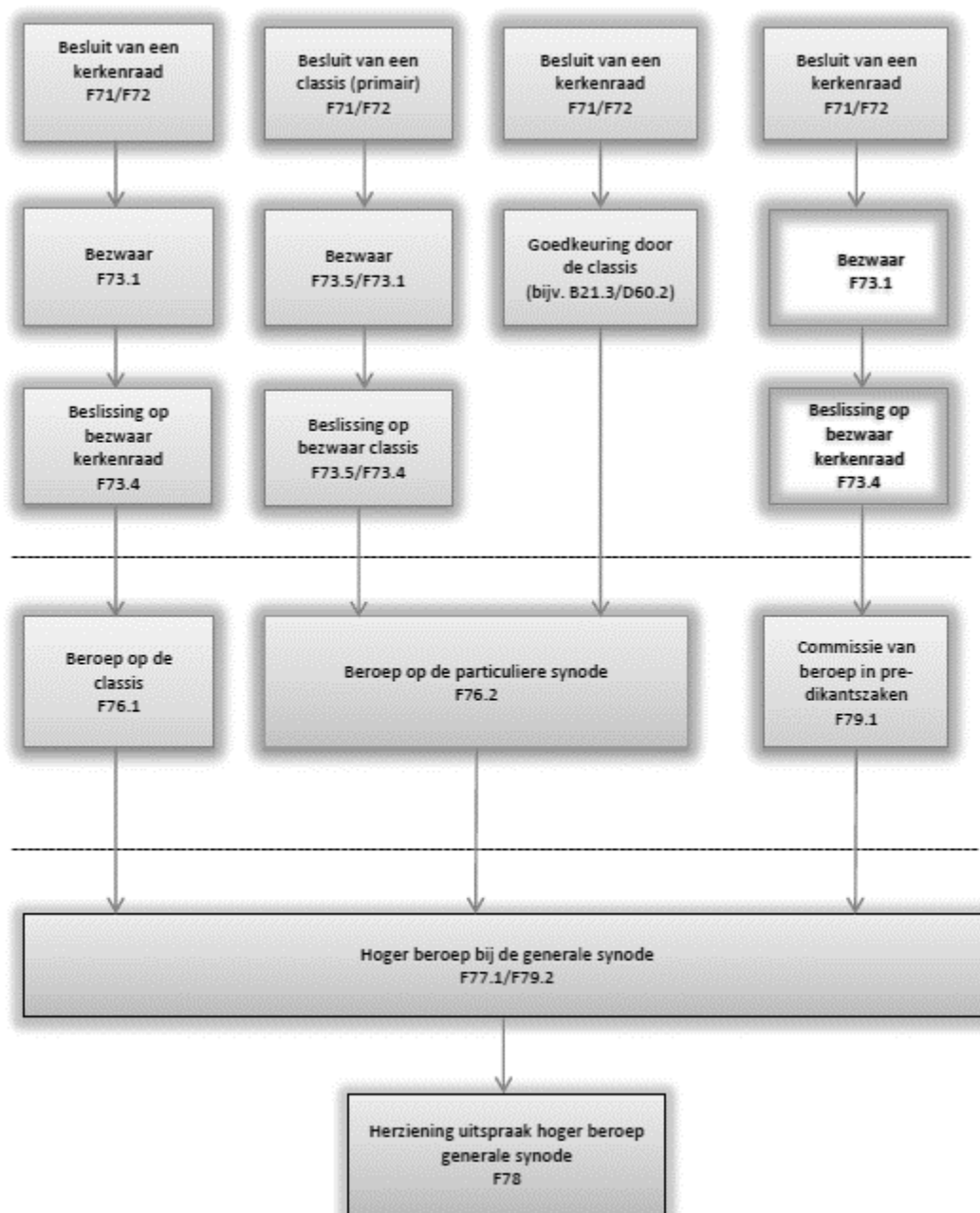
4.3 Elementen uit de appelprocedure binnen de GKV

Door de GS van de GKV is in 2014 een geheel nieuwe kerkorde vastgesteld, die van kracht werd vanaf 1 juli 2015.²⁴⁴ Ook de appelprocedure is opnieuw doordacht en is opgenomen in hoofdstuk F van de kerkorde, bestaande uit de artikelen 71-81. Daarnaast zijn er twee specifieke regelingen vastgesteld waarin de appelprocedure nader is uitgewerkt. Het betreft de Generale Regeling voor de Kerkelijke rechtspraak (GRKR)²⁴⁵ en de Generale Regeling voor de Rechtspraak in Predikantszaken (GRRP).²⁴⁶ In deze regelingen is vastgelegd hoe gemeenteleden en kerkelijke organen in (hoger) beroep kunnen gaan en hoe de behandeling van de bezwaarschriften verloopt. De algemene gang van zaken is vastgelegd in de kerkorde zoals die is weergegeven in figuur 9.

²⁴⁴ Zie voor de tekst van deze kerkorde: Deputaatschap, *Kerkorde GKV*; digitaal: <https://www.gkv.nl/wp-content/uploads/2018/05/Kerkorde-van-de-Gereformeerde-Kerken-in-Nederland-na-wijziging-GS-2017.pdf> [20-12-2018]

²⁴⁵ <https://www.gkv.nl/download/5287> [20-12-2018]

²⁴⁶ <https://www.gkv.nl/download/17129> [20-12-2018]

Figuur 9

Ten opzichte van de IRA die binnen de CGK geldt, zijn er enkele verschillen. In de eerste plaats geldt volgens artikel 73.1 dat een belanghebbende tegen een besluit van een kerkenraad bezwaar kan maken bij de kerkenraad, waarna de kerkenraad gehouden is om het besluit te heroverwegen. In feite is de gang van zaken gelijk aan die in figuur 1²⁴⁷ is opgenomen. Van overeenkomstige toepassing is dit, wanneer de classis een primair besluit neemt. Als een kerkenraad een primair besluit neemt dat tot stand gekomen is na toestemming door de classis, is daartegen een direct

²⁴⁷ Zie paragraaf 3.1.3.2.

beroep bij de PS mogelijk. Op alle niveaus kan men terugvallen op een deputaatschap dat beslissingen in appelzaken voorbereidt.

Wanneer een kerkenraad een besluit waartegen bezwaar is gemaakt, heeft heroverwogen, is tegen dat heroverwegingsbesluit beroep mogelijk bij de classis. Het beroep heeft geen opschortende werking en de uitspraak van de classis of de PS is bindend voor de partijen. Hoger beroep is mogelijk bij de GS; ook de GS-uitspraak is bindend voor partijen. Herziening van de GS-uitspraak is alleen mogelijk, als er sprake is van nieuwe feiten en omstandigheden die dateren van vóór de uitspraak en tot een andere beslissing geleid zouden kunnen hebben.

Binnen de GKV is er separate kerkelijke rechtspraak in predikantszaken. Een predikant kan in een geschil direct beroep doen op de Commissie van Beroep in Predikantszaken. (CBP) Als er sprake is van schorsing of afzetting, kan beroep ingesteld worden bij de PS. Tegen een uitspraak van de CBP of van de PS staat zowel voor de predikant als voor de kerkenraad beroep open bij de GS. Net als in de CGK en de HHK is er ten aanzien van seksueel misbruik door werkers in de kerk een aparte procedure.

4.4 Elementen uit de appelprocedure binnen de voormalige GKN

De GKN zijn in 2004 opgegaan in de PKN. Enkele jaren daarvoor – in 1997 – besloot de GS van de GKN tot een ingrijpende wijziging van het kerkelijk procesrecht. Dit besluit werd opgenomen in de kerkorde van de GKN (GKO) en verkreeg uiteindelijk in 2001 rechtskracht. Tot dat moment stond in de GKO dat een bezwaarde de mogelijkheid van revisie of appel tegen een besluit van een kerkelijke vergadering had.²⁴⁸

De wijziging die in 2001 binnen de GKO van kracht werd, betrof de combinatie van revisie en appel. Onder de oudere kerkordes kon een appellant ook beide mogelijkheden benutten, maar wel met de restrictie dat er óf revisie kon worden aangevraagd óf in appel kon worden gegaan. Appel kon altijd bij minimaal twee kerkelijke vergaderingen worden aangetekend. Revisie en appel konden echter niet gelijktijdig of na elkaar in dezelfde zaak worden ingezet, zoals dat onder de vigerende IRA binnen de CGK ook niet mogelijk is.²⁴⁹ In de GKN-kerkorde van 2001 werd dat element echter gewijzigd. Een appellant moest voortaan eerst revisie op een besluit aanvragen bij de vergadering die het primaire besluit had genomen. Daarna stond desgewenst de mogelijkheid van appel nog open. Appel zonder eerst een verzoek tot revisie te doen, was ook mogelijk tegen

²⁴⁸ Nauta, *Verklaring*, 135-146.

²⁴⁹ IRA, artikel 11.6 (bijlage 3).

een beslissing op een revisie of appel. Bovendien bepaalde de nieuwe GKO dat in elke PS een deputaatschap voor Appelzaken zou moeten worden ingesteld. Deze deputaatschappen adviseerden de PS in appelzaken, die vervolgens het daadwerkelijke besluit nam. Een appel tegen een primair besluit van een kerkenraad of een classis, moest direct op het niveau van de PS worden ingebracht, waarbij het PS-deputaatschap niet alleen adviserend en voorbereidend optrad, maar ook de bevoegdheid had om voorlopige voorzieningen te treffen.²⁵⁰

4.5 Deelconclusie

De vraag is nu, welke elementen uit de appelprocedures van bovenstaande kerken bruikbaar zijn voor een snellere en effectievere appelprocedure binnen de CGK.

Omdat het hervormde kerkrecht niet uitgaat van het primaat van de plaatselijke kerk, kunnen de genoemde RCB's en het GCB binnen de PKN niet op overeenkomstige wijze in de appelprocedure van de CGK worden opgenomen. Deze kerkelijke rechtbanken hebben een zelfstandige bevoegdheid om bindende uitspraken te doen naast de kerkelijke vergaderingen. Dat botst op dezelfde wijze met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht als de vorming van een kort-geding-instantie.²⁵¹ Wel zou het in paragraaf 3.4 voorgestelde deputaatschap Appelzaken op dezelfde wijze kunnen worden samengesteld als de RCB's: enkele ambtsdragers, enkele niet-ambtsdragers met specifieke kennis en minstens een universitair geschoolde jurist.

De regeling voor bezwaren en geschillen binnen de HHK verschilt niet veel van de hierboven genoemde regeling binnen de PKN. Hoewel De Vos betoogt dat de HHK met de (inmiddels aangepaste) NHK-kerkorde van 1951 een kerkverband is met een presbyteriale-synodale structuur²⁵², strijdt de vigerende appelprocedure in de HHK met enkele grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht en het presbyteriale-synodale stelsel. Een PCBS en de GCBS hebben de bevoegdheid om buiten kerkelijke vergaderingen bindende voorzieningen te treffen. Daarmee botst de appelprocedure binnen de HHK evenals die van de PKN met het primaat van de plaatselijke kerk en het anti-hiërarchische grondbeginsel.²⁵³ In de appelprocedure van de CGK kan daarom geen PCBS of GCBS worden opgenomen. Daartegen gelden dezelfde bezwaren als de invoering van een kort-geding-instantie binnen het gereformeerde kerkrecht.²⁵⁴

²⁵⁰ Van Drimmelen e.a., *Kerk en recht*, 320-323.

²⁵¹ Zie paragraaf 3.3.2.

²⁵² De Vos, *Hervormd en gereformeerd*, o.a. 503-505. Zie de excurs in paragraaf 2.5.3.

²⁵³ Zie paragraaf 2.6, de grondbeginselen 3, 5 en 6.

²⁵⁴ Zie paragraaf 3.2.2.

De nieuwe appelprocedure binnen de GKV bevat wél elementen die aan een snellere en effectievere appelprocedure binnen de CGK dienstbaar zouden kunnen zijn. Het betreft allereerst de mogelijkheid om aan het begin van een appelprocedure revisie van een kerkenraadsbesluit aan te vragen, zonder dat daarna de rechtsmiddelen zijn uitgeput. In de tweede plaats is er per classis een deputaatschap dat appelzaken begeleidt en voorbereidt. In de CGK zou dat mogelijk één landelijk deputaatschap kunnen zijn met onafhankelijke deskundigen. Binnen de GKV heeft een dergelijk deputaatschap de bevoegdheid om voorlopige voorzieningen te treffen die gelden totdat de kerkelijke vergadering een beslissing heeft genomen op het appel. In de derde plaats is er in de GKV voor geschillen die de predikant raken, een aparte CBP. De uitspraken van deze commissie gaan echter niet buiten de kerkelijke vergaderingen om; er is appel mogelijk bij PS of GS.

De appelprocedure binnen de voormalige GKN bevat minstens twee elementen die binnen de CGK zouden kunnen zorgen voor een snellere en effectievere rechtsgang. Allereerst het instellen van een deputaatschap voor Appelzaken, dat classes zou kunnen adviseren in het nemen van appelbeslissingen. De bevoegdheid om bindende voorlopige voorzieningen te treffen, is voor een dergelijk deputaatschap alleen nodig wanneer er niet op een andere wijze een spoedappel wordt ingericht, waartoe in figuur 8 een voorstel is gedaan.²⁵⁵ In de tweede plaats werd de vast route: eerst revisie aanvragen bij de kerkelijke vergadering die het primaire besluit nam, daarna in appel. Opmerkelijk is dat de classes binnen de GKN vanaf 2001 geen rechtsprekende taak meer hadden. Appelschriften tegen kerkenraadsbesluiten werden daarom direct op het niveau van de PS behandeld. In de CGK zou in het licht van de knelpunten in de huidige IRA²⁵⁶ naast de instelling van een deputaatschap Appelzaken, ook gekozen kunnen worden voor de verplichte route om eerst in revisie te gaan en daarna in appel. Dat zou een oplossing zijn voor het tekort in de appelprocedure, wanneer de PS uit de kerkelijke structuur of de kerkelijke rechtsgang wordt weggehaald.²⁵⁷ Het aantal beroepsmogelijkheden blijft in dat geval gelijk aan de civiele procedure in het burgerlijk recht.

²⁵⁵ Zie paragraaf 3.3.3.

²⁵⁶ Zie paragraaf 3.1.3.2.

²⁵⁷ Zie paragraaf 3.4, het onder (3) genoemde knelpunt.

5. Conclusies en aanbevelingen

In dit afrondende hoofdstuk wordt een antwoord gegeven op de hoofdvraag van dit onderzoek. Eerst volgt in paragraaf 5.1 een samenvatting van de antwoorden op de deelvragen; waarna in paragraaf 5.2 het antwoord volgt op de onderzoeksvraag en een toelichting op dat antwoord. In de slotparagraaf volgen aanzetten voor verder onderzoek en enkele aanbevelingen.

5.1 Samenvatting deelconclusies

In de hoofdvraag wordt gesproken over de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Deze grondbeginselen vormen het kader, waaraan elke wijziging van het kerkrecht en de daarin vigerende appelprocedure moet worden getoetst. Daarom luidt de eerste deelvraag:

- 1. Wat zijn de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht; hoe is daarin de kerkelijke structuur georganiseerd, en welke rol hebben de meerdere vergaderingen in de kerkelijke appelprocedure?*

In hoofdstuk 2 is ter inleiding eerst het verband tussen kerkrecht en ecclesiologie nagegaan. De kerk is ingesteld door Christus, de Koning van de kerk. In de zoektocht naar de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht moet daarom allereerst gezocht worden in het Woord van de Koning van de kerk. Omdat het gaat om kerkrecht dat ‘gereformeerd’ is, is daarnaast onderzocht hoe vanuit de Reformatie over de kerk is gesproken en wat de gereformeerde belijdenisgeschriften over de kerk belijden. Gereformeerd kerkrecht moet immers uit de gereformeerde confessie opkomen. De reformatoren hebben niet alleen hun ecclesiologie ontvouwd, maar daaruit ook lijnen over kerkrecht en kerkorde getrokken. Daarom is een schets gegeven van de gedachten over kerkrecht van de reformatoren Luther, Zwingli, Bullinger, Oecolampadius, Bucer en Calvijn. Het gereformeerde kerkrecht zoals dat in de 21^e eeuw functioneert binnen verschillende kerkverbanden, is vooral vormgegeven door Calvijn. Daarom is aan zijn gedachten over kerkrecht uitgebreider aandacht gegeven, inclusief een excurs over de uitleg van enkele kernverzen uit 1 Korinthe 14. Zijn gedachten hierover concretiseerde Calvijn in het presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering. Met andere woorden: het presbyteriale-synodale stelsel is een kerkordelijke vertaling van de gereformeerde ecclesiologie. Kenmerken van dit stelsel van kerkregering zijn daarmee ook kenmerken van gereformeerd kerkrecht. Op de Nationale Synode van Dordrecht 1618-1619 is de

DKO aanvaard. Deze kerkorde is geworteld in de gereformeerde confessie, waarin de ecclesiologie van de Reformatie is gevat. In de DKO is de inrichting en structuur van het kerkelijk leven vormgegeven volgens het presbyteriale-synodale stelsel.

Langs de bovenstaande lijnen van onderzoek is het mogelijk om een antwoord te geven op de deelvraag. De grondbeginselen van gereformeerd kerkrecht zijn:

1. Gereformeerd kerkrecht is dienstbaar aan de vrede van God, komt tot stand op een gepaste wijze die hoort bij Gods gemeente en is er ten behoeve van de orde in Gods gemeente.
2. Het gezag van en het beroep op de Schrift is doorslaggevend.
3. De plaatselijke kerk is volledig kerk en heeft het primaat binnen het kerkverband.
4. De kerk wordt geregeerd door Christus via de ambtsdragers; de ouderling heeft daarin de centrale plaats.
5. Het gezag van de meerdere vergaderingen is een verbreding van het gezag van de kerkenraad; kerkenraden brengen hun bevoegdheid gezamenlijk op de meerdere vergadering.
6. Er kan geen sprake zijn van een hiërarchische structuur.
7. Independentisme moet worden afgewezen; wat in een meerdere vergadering is besloten, geldt als het besluit van alle plaatselijke kerken gezamenlijk.
8. Een besluit tot wijziging van de kerkorde kan alleen in de breedste kerkelijke vergadering worden genomen.
9. Op kerkelijke vergaderingen mogen geen andere dan kerkelijke zaken aan de orde worden gesteld.
10. De kerk is vrij ten opzichte van de staat.

In verschillende grondbeginselen worden de kenmerken van de presbyteriale-synodale structuur van kerkregering genoemd. Het gaat onder andere om het primaat van de plaatselijke gemeente, maar ook om de organisatie via meerdere vergaderingen. Uit grondbeginsel 8 mag afgeleid worden dat er minstens twee meerdere vergaderingen naast een kerkenraad bestaan. De rol van de meerdere vergadering wordt weergegeven in grondbeginsel 5, 6 en 7. Daaruit vloeit voort de

binding aan kerkelijke besluiten; een besluit van een meerdere vergadering wordt geacht het besluit te zijn van elke plaatselijke kerk.

De bovenstaande tien grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht vormen gezamenlijk het toetsingskader voor de tweede deelvraag:

2. *Is het mogelijk om de inrichting van de appelprocedure binnen de CGK zodanig te wijzigen, dat deze enerzijds sneller en effectiever wordt, terwijl anderzijds de vereiste zorgvuldigheid gewaarborgd blijft?*
 - a. *Kan in het licht van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht de structuur van meerdere kerkelijke vergaderingen zodanig worden aangepast, dat de appelprocedure met één beroepslaag verminderd wordt in combinatie met de invoering van marginale toetsing?*
 - b. *Kan in het licht van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht aan de appelprocedure een kort-geding-instantie worden toegevoegd die ook doorzettingsmacht heeft om bindende, voorlopige voorzieningen te treffen, alvorens de gehele appelprocedure is gevolgd?*

Na een algemene bespreking van het appelrecht in het gereformeerde kerkrecht aan de hand van artikel 31 van de DKO is eerst aan de hand van een fictieve casus de vigerende appelprocedure binnen de CGK besproken, die is vervat in de Integrale Regeling voor de Appelprocedure (IRA). Elke voorgestelde wijziging van de appelprocedure moet niet alleen leiden tot een totale procedure die sneller en effectiever is dan de huidige IRA, maar moet minstens even zorgvuldig zijn als de IRA. Bovendien moet elke wijziging passen binnen de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht.

In deelvraag 2a wordt gevraagd naar de mogelijkheid om de appelprocedure met één beroepslaag te verminderen. Daarbij is gedacht aan het weghalen van de PS als beroepsinstantie of het laten vervallen van de PS in de totale kerkelijke structuur. Toetsing aan de tien grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht wijst uit dat het weghalen van de PS uit de kerkelijke structuur of als beroepsinstantie uit de appelprocedure niet strijdt met één van de genoemde grondbeginselen. Dat geldt ook voor het invoeren van marginale toetsing door de GS. Het antwoord op deelvraag 2a is dan ook bevestigend. De totale appelprocedure zal daarmee sneller en effectiever worden.

In deelvraag 2b wordt gevraagd naar de mogelijkheid om een kort-geding-instantie aan de kerkelijke structuur toe te voegen, zodat binnen de appelprocedure een kerkelijk kort geding mogelijk is. Daarvoor is eerst gekeken naar de kenmerken van het kort geding naar civiel recht. De vergelijking met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht wijst echter uit dat invoering

van een kerkelijke kort-geding-instantie met doorzettingsmacht om bindende, voorlopige voorzieningen te treffen, strijdt met verschillende grondbeginselen. Een dergelijke instantie functioneert minstens op regionaal niveau, maar binnen de CGK waarschijnlijk op landelijk niveau. Deze kort-geding-instantie kan buiten de kerkelijke vergaderingen om onafhankelijke beslissingen nemen, die wel opgevolgd dienen te worden. Dat strijdt met het primaat van de plaatselijke gemeente. Een kerkelijke kort-geding-instantie staat in hiërarchie boven de kerkelijke vergaderingen; dat is strijdig met de inrichting van het presbyteriale-synodale stelsel. Het antwoord op deelvraag 2b is dan ook ontkennend. Dat neemt echter niet weg dat er geen enkele mogelijkheid is om binnen het gereformeerde kerkrecht een spoedprocedure in te richten. Dat kan echter niet via de invoering van een kerkelijk kort geding. Er is een voorstel voor een spoedprocedure gedaan. Op dat punt zal nog wel nader onderzoek gedaan moeten worden, met name naar de vraag wanneer er een zodanig spoedeisend belang aan de orde is, dat de spoedprocedure in gang gezet moet worden.

De toetsing aan de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht leidt tot de conclusie dat de appelprocedure binnen de CGK daadwerkelijk sneller en effectiever ingericht kan worden door de PS uit de appelprocedure of de kerkelijke structuur te halen, de GS alleen marginaal te laten toetsen en een spoedprocedure in te richten die niet strijdt met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Wel is er op één front een tekort ten aanzien van de zorgvuldigheid: als er beroep wordt aangetekend tegen een primair besluit van een classis, zou bij het verdwijnen van de PS en de invoering van marginale toetsing door de GS geen inhoudelijk beroep meer mogelijk zijn. Dat is ongewenst. In het onderzoek naar de derde deelvraag is daarom gezocht naar elementen uit de appelprocedure van andere kerken, die bij invoering een oplossing zouden zijn voor dit tekort ten aanzien van de zorgvuldigheid. De derde deelvraag luidt:

3. Welke elementen van de appelprocedure binnen het kerkrecht van andere kerken kunnen worden overgenomen ten behoeve van een snellere en effectievere kerkelijke rechtsgang binnen de CGK?

Om een antwoord te kunnen geven op deze deelvraag is de kerkelijke rechtsgang onderzocht, zoals die geldt in de PKN, de HHK, de GKV en zoals die gold binnen de voormalige GKN. De beide kerken in de hervormde traditie (PKN en HHK) hebben een appelprocedure, waarin regionale en landelijke colleges een belangrijke rol spelen. Appellanten kunnen rechtstreeks bezwaar maken bij deze colleges, die een zelfstandige bevoegdheid hebben om bindende uitspraken te doen en opgevolgd moeten worden door kerkelijke vergaderingen. Daarmee strijdt de appelprocedure van de PKN en de HHK met enkele grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. De instelling van rechtscolleges met zulke verregaande bevoegdheden buiten de kerkelijke vergaderingen om is

vooral strijdig met het primaat van de plaatselijke kerk en het anti-hiërarchische beginsel binnen het gereformeerde kerkrecht.

De vigerende appelprocedure binnen de GKV biedt wel elementen voor een snellere en effectievere procedure in de kerkelijke rechtsgang van de CGK. In de GKV is het mogelijk om eerst revisie aan te vragen en ná de revisiebeslissing alsnog in appel te gaan. Voor de CGK kan dat een mogelijkheid zijn om het geconstateerde zorgvuldigheidstekort op te lossen wanneer de PS zou verdwijnen en de GS alleen marginaal toetst. Ook kan de instelling van een deputaatschap voor Appelzaken van de GKV worden overgenomen. In dat kerkverband is er per PS een dergelijk deputaatschap; in de CGK zou dat landelijk ingesteld kunnen worden. Dit deputaatschap zou appelzaken in eerste aanleg kunnen begeleiden en voorbereiden voor classes. Een derde element uit de appelprocedure van de GKV is de separate route voor geschillen met en rond de predikant.

In de voormalige GKN functioneerde ook een deputaatschap voor Appelzaken, die classes adviseerde in het nemen van appelbeslissingen. Binnen de GKN was de verplichte route om eerst in revisie te gaan bij de kerkelijke vergadering die het besluit nam, en pas daarna in appel bij de meerdere vergadering.

Bovenstaande elementen zouden kunnen worden toegevoegd aan de IRA van de CGK, waardoor de appelprocedure sneller en effectiever wordt, terwijl de noodzakelijke zorgvuldigheid gewaarborgd blijft.

5.2 Beantwoording hoofdvraag

Na de deelconclusies en de samenvatting daarvan in de voorgaande paragraaf, is het mogelijk om op de hoofdvraag een antwoord te geven. Deze luidde:

Is het mogelijk om ten behoeve van een snellere en effectievere kerkelijke rechtsgang, via doordenking van de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht, enerzijds aanpassingen te doen in de structuur van meerdere kerkelijke vergaderingen, of anderzijds een kort-geding-instantie aan die rechtsgang toe te voegen, die ook doorzettingsmacht heeft om bindende, voorlopige voorzieningen te treffen, alvorens de gehele appelprocedure is gevolgd, terwijl tegelijk de vereiste zorgvuldigheid gewaarborgd blijft?

Het eenvoudige antwoord is 'ja'. Het is inderdaad mogelijk, maar niet via de invoering van een kerkelijk kort geding. Wel door de PS als beroepsinstantie uit de IRA te halen, of zelfs helemaal op te heffen als meerdere vergadering, in combinatie met de invoering van marginale toetsing door

de GS. Om op alle niveaus de vereiste zorgvuldigheid te waarborgen, is het nodig om appel bij de meerdere vergadering pas toe te staan na revisie bij de kerkelijke vergadering die het primaire besluit nam. Daarnaast zal een spoedprocedure ingericht moeten worden die niet strijdt met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht.²⁵⁸

Als besloten wordt om de PS uit de kerkelijke structuur te halen, krijgen de revisie- en appelbesluiten van kerkenraad en classis relatief een zwaarder gewicht. Er zal extra aandacht moeten zijn voor de zorgvuldigheid en de onderbouwing van kerkelijke besluiten. Gezien de omvang van het kerkverband is het daarom aan te bevelen om het aantal classes binnen de CGK naar beneden bij te stellen. Een grotere classis heeft meer slagkracht en kan meer kerkrechtelijke expertise in huis hebben. Op dit moment telt het verband van de CGK dertien classes en ligt er een voorstel bij de PS van het Oosten om een veertiende classis in te richten.²⁵⁹ Wanneer de PS uit de kerkelijke structuur verdwijnt, is het voorstelbaar om het kerkverband in te delen in negen classes, die elk drie keer per jaar vergaderen, terwijl de GS eens in de twee jaar bijeenkomt. In figuur 10 is aangegeven op welke wijze de appelprocedure sneller en effectiever kan worden ingericht, zonder in te leveren op de vereiste zorgvuldigheid.

Kerkelijke vergadering	Vergaderfrequentie	Behandeling bezwaren
Kerkenraad	12 keer per jaar	revisie
Classis	3 keer per jaar	inhoudelijk toetsing
Particuliere Synode	n.v.t.	n.v.t.
Generale Synode	1 keer per twee jaar	marginale toetsing

Figuur 10

In figuur 11 is aangegeven hoe de kerkelijke rechtsgang zou zijn als bezwaar wordt aangetekend tegen een primair besluit van de classis.

Kerkelijke vergadering	Vergaderfrequentie	Behandeling bezwaren
Classis	3 keer per jaar	revisie
Particuliere Synode	n.v.t.	n.v.t.
Generale Synode	1 keer per twee jaar	inhoudelijke toetsing

Figuur 11

Samen met de invoering van een spoedprocedure is het via de bovenstaande wijzigingen, die elk voor zich niet strijden met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht, een appelprocedure in te richten die sneller en effectiever is en waarbij de zorgvuldigheid gewaarborgd blijft, terwijl aan gemeenteleden, ambtsdragers en kerkelijke organen niet minder rechtsmiddelen

²⁵⁸ In figuur 8 (paragraaf 3.3.3) is hiervoor een voorstel gedaan.

²⁵⁹ Dit voorstel is behandeld op de vergadering van de classis Amersfoort op 10-10-2018.

ter beschikking staan dan in het burgerlijke recht het geval is. Een lange procedure, zoals nu onvermijdelijk is, is dan niet meer nodig, want: ‘Als kort goed is, is lang verkeerd!’

5.3 Aanbevelingen

In deze paragraaf is op een rij gezet welke concrete wijzigingen nodig zijn om te komen tot een snellere, effectievere, maar even zorgvuldige appelprocedure, zoals in de vorige paragrafen is geconcludeerd.

- Artikel 11 uit de IRA wordt op een andere manier in de appelprocedure verwerkt en wel zó dat een belanghebbende in de kerkelijke rechtsgang eerst revisie moet aanvragen bij de kerkelijke vergadering die het primaire besluit nam; daarna staat er appel open bij de meerdere kerkelijke vergadering. Wanneer de kerkenraad het primaire besluit nam, toetst de GS in laatste aanleg alleen nog marginaal.
- De GS besluit om de structuur van het kerkverband opnieuw in te richten. De plaatselijke kerken organiseren zich in negen classes van elk ongeveer twintig gemeenten. Classes vergaderen drie keer per jaar; de GS komt één keer per twee jaar bij elkaar. Voor de samenstelling van de GS vaardigt elke classis in principe drie predikanten en drie ouderlingen af. Drie van de negen classes vaardigen in plaats van drie ouderlingen, twee ouderlingen en één diaken af. De GS zal daardoor voortaan bestaan uit 27 predikanten, 24 ouderlingen en drie diakenen. Alle benoemingen die tot op heden door de PS worden gedaan, worden of door de GS gedaan of door de classes. In figuur 12 is het bovenstaande in schema weergegeven.

Kerkelijke vergadering	Vergaderfrequentie	Samenstelling
Kerkenraad	12 keer per jaar	minimaal 2 ouderlingen minimaal 1 diaken
Classis	3 keer per jaar	ongeveer 20 gemeenten elke gemeenten vaardigt af: 1 predikant (of een ouderling) 1 ouderling 1 x per 6 vergaderingen vaardigt een gemeente ook een diaken af
	n.v.t.	n.v.t.
Generale Synode	1 keer per twee jaar	27 predikanten 24 ouderlingen 3 diakenen (roulerend)

Figuur 12

- Het deputaatschap Kerkrecht en Kerkorde wordt uitgebreid en krijgt een ruimer (advies)mandaat in de in te richten spoedprocedure. Daarnaast wordt een deputaatschap Appelzaken ingesteld, die de inhoudelijke behandeling van appelzaken door classes voorbereidt en de classis terzijde staat. Indien gewenst kunnen er twee van dergelijke deputaatschappen ingesteld worden, verbonden aan vier of vijf classes. Daarbij wordt meegenomen op welke wijze de GKV dit deputaatschap hebben ingericht en gemandateerd.
- Er wordt een spoedprocedure vastgelegd in de IRA. In figuur 8 is weergegeven hoe deze spoedprocedure wordt ingericht. Uiteraard zijn varianten hierop denkbaar.
- Nadere overweging vraagt de inrichting van een procedure voor appelzaken die het functioneren van de predikant raken.

Tot slot is het volgende aan te bevelen:

- De kennis van kerkrecht en kerkorde onder ambtsdragers is niet groot en neemt af. Voor de toerusting van nieuwe ambtsdragers dient de inhoud en de werking van de kerkorde meer aandacht te krijgen. Het ontbreken van elementaire kennis van het kerkrecht bij predikanten kan te maken hebben met het feit dat dit vak de afgelopen jaren op de opleiding veel uren heeft moeten inleveren. In de nieuwe predikantsmaster zou dat gerepareerd moeten worden. Daarnaast zal kerkrecht een groter onderdeel moeten vormen in de permanente educatie van predikanten.
- Het zou een goede zaak zijn de kerkorde, alle kerkordelijke bepalingen en modellen grondig door te lichten en mogelijk op te schonen. Ook is het mogelijk op basis van de structuur van de DKO een compleet nieuwe kerkorde op te stellen zoals de GKV heeft gedaan. Dat geldt ook voor de bijlagen in de kerkorde. Het geheel zal moeten leiden tot een nieuwe, beknoptere en beter hanteerbare kerkorde.²⁶⁰ De praktijk toont aan dat het dichte woud van kerkordelijke bepalingen, bijlagen en nadere regelingen kan leiden tot verkeerde beslissingen, of zaken die over het hoofd worden gezien.²⁶¹ Ook in dat opzicht geldt: ‘Als kort goed is, is lang verkeerd!’

²⁶⁰ De hervormde theoloog Oepke Noordmans (1871-1956) schreef in dat verband: *‘Een voornamelijk trek van het gereformeerde kerkrecht komt ons te hulp, namelijk het streven om zo weinig mogelijk te reglementeren. De presbyteriale kerkorde wordt door Calvijn wel uit de Schrift afgeleid, maar in wezen is het een poging om het menselijk apparaat rondom het werk des Heiligen Geestes tot een minimum te herleiden. Het is een benadering van de limiet bij de vereenvoudiging der kerkinrichting. Rome bouwt rondom het Evangelie een hiërarchisch systeem. Luther trekt zich op Woord en Sacramenten terug en laat de bescherming van de geestelijke dienst aan de overheid over. Calvijn wil een orde, waarbij de kerk op zeer bescheiden wijze zelf enige regelingen treft.’* (Noordmans, VW 5, 172-173)

²⁶¹ Zie daarvoor voetnoot 26 en 221.

Bijlage 1 Samenvatting

In deze masterscriptie is gezocht naar mogelijkheden om de kerkelijke appelprocedure binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland (CGK) sneller en effectiever in te richten. Het kerkrecht van de CGK kan getypeerd worden als gereformeerd kerkrecht. Wijzigingen in de appelprocedure kunnen daarom alleen slagen als ze niet strijdig zijn met de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Dit onderzoek valt daarom in twee delen uiteen.

In het eerste hoofddeel van dit onderzoek zijn de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht onder elkaar gezet. Deze grondbeginselen wortelen in de gereformeerde confessie. In de NGB worden de gedachten van Calvijn over de kerk verwoord. Calvijns commentaar op 1 Korinthe 14: 33 en 40 (en de woordstudies op die verzen) reiken het eerste grondbeginsel aan. Omdat de ecclesiologie in het gereformeerd kerkrecht concreet wordt gemaakt via het presbyteriale-synodale stelsel van kerkregering, zijn de grondbeginselen van dit stelsel daarmee ook grondbeginselen van het gereformeerd kerkrecht. Daarnaast werden grondbeginselen gevonden in de aanloop naar, de voorgangers van en de inhoud van de Dordtse Kerkorde 1619.

In het tweede hoofddeel van dit onderzoek is het appelrecht besproken. Mogelijke wijzigingen van de appelprocedure zijn getoetst aan de bovengenoemde grondbeginselen. Die toetsing leidt tot de conclusie dat de appelprocedure inderdaad sneller en effectiever ingericht kan worden door de particuliere synode op te heffen in combinatie met de invoering van marginale toetsing door de generale synode. De toetsing aan de grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht leidt tevens tot de conclusie dat de invoering van een kerkelijk kort geding niet mogelijk is. Wel kan een spoedprocedure worden ingevoerd binnen de grenzen van de genoemde grondbeginselen. In een kort afsluitend deel is onderzocht welke elementen uit de appelprocedures van de PKN, de HHK, de GKV en de voormalige GKN dienstbaar kunnen zijn voor een snellere en effectievere appelprocedure binnen de CGK. De instelling van kerkelijke rechtbanken die onafhankelijk van kerkelijke vergaderingen kunnen opereren zoals binnen de PKN en de HHK, is strijdig met enkele grondbeginselen van het gereformeerde kerkrecht. Van de GKV en de voormalige GKN is de instelling voor een deputaatschap voor Appelzaken over te nemen, die een classis kan adviseren bij appelzaken, en daarin ook voorbereidend werk kan doen. Verder was in de voormalige GKN de gebruikelijke route om eerst revisie aan te vragen bij de kerkelijke vergadering die het primaire besluit had genomen; daarna stond de weg van appel open. Bij het verdwijnen van de PS is dat binnen de CGK een manier om het zorgvuldigheidstekort dat anders ontstaat, op te lossen.

Bijlage 2 De vigerende appelprocedure in de GG

Artikel 31 van de DKO²⁶² luidt in de herziening van de GG 2008 als volgt:

“Zo iemand zich beklagt door de uitspraak der mindere vergadering verongelijkt te zijn, zal deze zich op een meerdere kerkelijke vergadering beroepen mogen; en hetgeen door de meeste stemmen goedgevonden is, zal voor vast en bondig gehouden worden, tenzij dat het bewezen wordt te strijden tegen het Woord Gods of tegen de artikelen in deze generale synode besloten, zo lang als ze door geen andere generale synode veranderd zijn.”

Aan dit algemene artikel is een uitgebreide handleiding toegevoegd, waarin de kerkelijke rechtsgang binnen de GG wordt toegelicht.²⁶³

²⁶² De oorspronkelijke verwoording is te vinden op pag. 6 van deze scriptie.

²⁶³ Zie: Deputaatschap, *In Goede Orde*, 50-117.

Bijlage 3 De vigerende appelprocedure in de CGK

De hoofdtekst van artikel 31 is in de kerkorde van de CGK 2010 (CKO) aanzienlijk uitgebreider dan in de DKO; bovendien zijn er zes bepalingen aan toegevoegd en wordt er verwezen naar een vastgestelde geschillenregeling. Deze bepalingen zijn door de GS van de CGK Huizen/Nunspeet 2013 opgenomen in de nieuwe Integrale Regeling voor de Appelprocedure (IRA). Op de GS van de CGK Nunspeet 2016/2017 is besloten om de tekst van artikel 31 CKO licht te wijzigen en de IRA hier en daar aan te passen. De hoofdtekst van artikel 31 CKO luidt nu als volgt²⁶⁴:

De besluiten van de vergaderingen worden genomen na gemeenschappelijk overleg en zo mogelijk met eenparige stemmen. Wat bij meerderheid van stemmen uitgesproken is, zal voor vast en bondig worden gehouden, tenzij bewezen wordt, dat dit in strijd is met het Woord van God, de belijdenis of de kerkorde.

Wanneer iemand van mening is, dat hij door het besluit van een mindere vergadering bezwaard is, kan hij zich op een meerdere vergadering beroepen. Hij dient dan te bewijzen dat het bedoelde besluit in strijd is met de Heilige Schrift, de belijdenis van de kerk en/of de aanvaarde kerkorde, of dat de kerkelijke vergadering in redelijkheid niet tot het besluit heeft kunnen komen.

Onverminderd het recht van appel zoals hierboven omschreven, heeft ieder het recht om, wanneer hij door het besluit van een kerkelijke vergadering bezwaard is, zijn bezwaren in te dienen bij de eerstvolgende gelijksoortige vergadering. Voor de indiening van een dergelijk bezwaar, verzoek tot revisie genaamd, dienen de volgende regels:

- 1. bij indiening bij de generale synode dient het op dezelfde wijze met redenen omkleed te zijn als een appel of dient het anderszins een element te bevatten dat bij het doen van de uitspraak buiten beschouwing was gebleven of onvoldoende was overwogen;*
- 2. bij indiening bij een andere kerkelijke vergadering dient het een element te bevatten dat bij het doen van de uitspraak buiten beschouwing was gebleven of onvoldoende was overwogen.*

²⁶⁴ Deputaten, *Kerkorde*, 34. Wijzigingen en aanvullingen: AC, *Besluiten 2017*, 3.

Bijlage 27A van de CKO bevat de tekst van de IRA, zoals vastgesteld in 2013 en licht gewijzigd in 2016. De tekst van de IRA volgt hieronder²⁶⁵:

Integrale Regeling voor de Appelprocedure (IRA)

Artikel 1 – Definities

- 1.1 Besluit: een beslissing van een (meerdere) kerkelijke vergadering, die is vastgelegd in de notulen van die vergadering of in een besluitenlijst en/of schriftelijk is meegedeeld.
- 1.2 Primair besluit: het oorspronkelijke besluit van een kerkelijke vergadering, dat voorwerp is van de appelprocedure.
- 1.3 Appelbesluit: het besluit van een meerdere vergadering op het appel tegen het primaire besluit van kerkenraad of classis en tegen het besluit van de classis of de particuliere synode op een ingesteld appel.
- 1.4 Belanghebbende:
 - ieder (doop of belijdend) lid dat en de kerkelijke vergadering die door een besluit in zijn belang wordt getroffen;
 - ieder ander, die door een besluit rechtstreeks wordt getroffen, voor zover hij daarin in redelijkheid, zulks naar het oordeel van de kerkelijke vergadering, niet kan berusten.
- 1.5 Kerkelijke vergadering: de kerkenraad en de meerdere vergaderingen, te weten classis, particuliere synode (PS) en generale synode (GS).
- 1.6 Verweerder: de kerkenraad of kerkelijke vergadering die het primaire besluit heeft genomen waartegen het appel zich richt.
- 1.7 Commissie: een door een kerkelijke vergadering benoemde commissie, die tot taak heeft de behandeling van een appel door de kerkelijke vergadering voor te bereiden door het appel te onderzoeken, desgewenst de betrokkenen te horen en door de vergadering te dienen met een advies. Een commissie bestaat uit minimaal drie leden, waarvan het merendeel is afgevaardigd naar de kerkelijke vergadering.
- 1.8 Commissie geschiloplossing: de door de PS op grond van de 'regeling voor een commissie geschiloplossing per particuliere synode' ingestelde commissie geschiloplossing.

Artikel 2 – Reikwijdte

- 2.1 Deze regeling is van toepassing op appels bij de classis, de PS en de GS; tegen primaire besluiten van respectievelijk de kerkenraad, de classis of de PS en op appel tegen appelbesluiten van de classis en de PS.
- 2.2 De regeling is ook van toepassing op besluiten betreffende de uitoefening van de kerkelijke tucht en betreffende de positie van ambtsdragers.
- 2.3 De regeling is ook van toepassing op verzoeken om revisie.

²⁶⁵ AC, *Besluitenboekje 2014*, 368-372. Wijzigingen en aanvullingen: AC, *Besluiten 2017*, 6-7.

Artikel 3 – Algemene bepalingen ten aanzien van besluiten

- 3.1 De kerkelijke vergaderingen nemen hun besluiten na goede voorbereiding en met verwerking van vroegere besluitvorming.
- 3.2 Besluiten over de positie van een ambtsdrager, die nadelig zijn voor de desbetreffende ambtsdrager en over de kerkelijke tucht worden niet genomen dan nadat de betrokken ambtsdrager respectievelijk het betrokken lid in de gelegenheid is gesteld zich over het voornemen tot het besluit uit te laten.
- 3.3 Een tot een bepaalde persoon gericht besluit en de kennisgeving van een ander besluit maken melding van de uiterste termijn waarop tegen dit besluit appel kan worden aangetekend, dan wel revisie kan worden aangevraagd en van de (roepende kerk van) de kerkelijke vergaderingen waarbij dit moet gebeuren.
- 3.4 De appeltermijn bedraagt één maand na dagtekening van het besluit voor personen en voor kerkenraden. Voor andere kerkelijke vergaderingen bedraagt de appeltermijn één maand na de datum van de eerstvolgende vergadering van de desbetreffende kerkelijke vergadering. Wanneer het besluit zich niet richt tot een persoon, maar is bekend gemaakt in een kerkblad, begint de appeltermijn op de dag van de publicatie van het kerkblad.

Artikel 4 – Het instellen van appel

- 4.1 Iedere belanghebbende kan appel instellen tegen een besluit.
- 4.2 Tegen een besluit van een kerkenraad, dat niet schriftelijk aan hem is meegedeeld, kan een belanghebbende pas appel instellen, nadat het besluit schriftelijk aan hem is meegedeeld, dan wel nadat de belanghebbende om schriftelijke mededeling van het besluit heeft verzocht en vier weken zijn verstreken sinds dit verzoek.
- 4.3 Een appel wordt schriftelijk ingesteld bij de (roepende kerk van de) kerkelijke vergadering die bevoegd is over het appel te oordelen. Appellant dient een afschrift van het appelschrift te doen toekomen aan verweerder.
- 4.4 Het appelschrift bevat:
 - a. een aanduiding van het besluit waartegen het appel zich richt en van de korte inhoud van dat besluit;
 - b. de gronden waarop het appel berust, in die zin dat duidelijk is dat en waarom het besluit volgens appellant in strijd is met de Heilige Schrift, de belijdenis van de kerk en/of de aanvaarde kerkorde en synodale besluiten, dan wel waarom de kerkelijke vergadering die het besluit heeft genomen in redelijkheid niet tot dit besluit heeft kunnen komen.
- 4.5 Het appel tegen een primair besluit heeft opschortende werking totdat op het appel is beslist. Wanneer het appel gegrond wordt verklaard, duurt de opschortende werking tot verweerder een nieuw besluit heeft genomen. Wanneer tegen dat nieuwe besluit opnieuw appel wordt ingesteld heeft ook dat appel opschortende werking.

Artikel 5 – Ontvankelijkheid van het appel

- 5.1 Een appel dat niet tijdig is ingediend, dat niet voldoet aan de in artikel 4 vermelde vereisten of dat niet is ingesteld door een belanghebbende wordt niet-ontvankelijk verklaard.
- 5.2 In afwijking van het in artikel 5.1 bepaalde blijft niet-ontvankelijkheid vanwege een termijnoverschrijding achterwege wanneer én (1) het appel niet is ingesteld door een kerkelijke vergadering, én (2) in het besluit waartegen het appel is gericht de in artikel 3.3 bedoelde kennisgeving ontbreekt én (3) aannemelijk is dat het appellant vanwege het achterwege blijven van deze mededeling niet duidelijk was wanneer de appeltermijn tegen het besluit verstreken was.
- 5.3 Indien een appelschrift niet voldoet aan de in artikel 4.4 vermelde vereisten, wordt aan appellant een termijn van vier weken gesteld om het appelschrift zo aan te vullen dat alsnog aan deze vereisten wordt voldaan. Deze termijn kan om klemmende redenen worden verlengd met vier weken. In afwijking van het bepaalde in artikel 5.1 blijft niet-ontvankelijkheid achterwege wanneer binnen de gestelde (verlengde) termijn alsnog aan de vereisten wordt voldaan.
- 5.4 Indien appellant het toezenden van een afschrift van het appelschrift als bedoeld in artikel 4.3 achterwege heeft gelaten, wordt aan hem een termijn van twee weken gesteld om dat alsnog te doen. In afwijking van het bepaalde in artikel 5.1 blijft niet-ontvankelijkheid achterwege wanneer binnen deze termijn alsnog aan de vereisten wordt voldaan.

Artikel 6 – Behandeling van het appel – de voorbereiding

- 6.1 De kerkelijke vergadering beoordeelt of het appel ontvankelijk is.
- 6.2 De kerkelijke vergadering kan ter voorbereiding van de behandeling van het appel een commissie instellen.
- 6.3 De kerkelijke vergadering stelt verweerder in de gelegenheid met een verweerschrift op het appel te reageren. Het verweerschrift wordt door de verweerder in afschrift naar de appellant gestuurd.

Artikel 7 - Behandeling van het appel – de commissie

- 7.1 De commissie doet alles wat nodig is ter voorbereiding op een adequate behandeling van het appel door de kerkelijke vergadering.
- 7.2 De commissie hoort, indien nodig, appellant en verweerder, zo mogelijk in elkaars aanwezigheid, zulks ter beoordeling van de commissie. Appellant heeft de bevoegdheid zich bij het horen te laten bijstaan door een woordvoerder. Wanneer de commissie appellant niet hoort, stelt zij hem in de gelegenheid schriftelijk op het verweerschrift te reageren.
- 7.3 Indien de appellant door ziekte of andere omstandigheden, zulks ter beoordeling van de commissie, niet in staat is te worden gehoord, zal de commissie het horen van appellant voor een termijn van maximaal vier weken, te verlengen met een termijn van nogmaals vier weken, aanhouden. Indien appellant aangeeft dan nog niet te kunnen worden gehoord,

stelt de commissie hem in de gelegenheid zich te laten vertegenwoordigen door een woordvoerder, dan wel schriftelijk op het verweerschrift te reageren. Indien appellant hiervan geen gebruik maakt, heeft de vergadering het recht het appel te behandelen zonder dat appellant gehoord is.

- 7.4 De commissie kan, indien nodig, het oordeel vragen van een of meer deskundigen. Voordat de commissie daartoe overgaat, zal zij appellant en verweerder in de gelegenheid stellen zich uit te laten over de persoon van de deskundige(n) en de aan deze(n) te stellen vragen. Indien een of meer deskundigen worden benoemd, kan de commissie besluiten de deskundige(n) te horen. Appellant en verweerder kunnen desgewenst bij dit horen aanwezig zijn.
- 7.5 Van het horen van appellant en betrokkene en van het horen van eventuele getuigen en deskundigen wordt een verslag opgesteld. Het conceptverslag wordt aan appellant en betrokkene verstrekt. Aan appellant en verweerder wordt een redelijke termijn gesteld schriftelijk op het conceptverslag te reageren. De door de commissie overgenomen opmerkingen worden in het definitieve verslag verwerkt. Het definitieve verslag en de schriftelijke reacties van appellant en verweerder op het conceptverslag worden aan het definitieve rapport van de commissie gehecht.
- 7.6 De commissie maakt een rapport op van haar bevindingen. Dit rapport bevat een verslag van de door haar vastgestelde feiten (het feitelijk deel van het rapport), een advies over de gegrondheid van het appel en, zo mogelijk, een concept beslissing. De commissie zal appellant en verweerder het concept van het feitelijk deel van het rapport doen toekomen en hen in de gelegenheid stellen binnen een redelijke termijn schriftelijk op dit concept te reageren. De door de commissie overgenomen opmerkingen worden in het definitieve rapport verwerkt. De schriftelijke reacties van appellant en verweerder worden aan het definitieve rapport gehecht.
- 7.7 Appellant en verweerder ontvangen een afschrift van het feitelijk deel van het definitieve rapport en van de aan het rapport gehechte definitieve verslagen.
- 7.8 De commissie verstrekt appellant en verweerder de stukken, die zij ten grondslag legt aan haar beslissing. Voor zover het vertrouwelijke stukken betreft, worden deze slechts verstrekt wanneer en appellant en verweerder toezeggen de vertrouwelijkheid van de stukken te zullen respecteren. Wanneer de stukken notulen van kerkelijke vergaderingen betreffen, zullen slechts die gedeelten van de notulen beschikbaar worden gesteld die van belang zijn voor de beoordeling van het appel. De commissie kan, ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer van in de stukken genoemde personen, de namen van deze personen onleesbaar maken.

Artikel 8 – Behandeling van het appel – de kerkelijke vergadering

- 8.1 Indien een commissie is ingesteld, zullen appellant en verweerder en degenen die hen hebben geadviseerd niet aanwezig zijn bij de behandeling van het appel door de kerkelijke vergadering.

- 8.2 Indien geen commissie is ingesteld, worden zo nodig zowel appellant als verweerder uitgenodigd om hun standpunt toe te lichten en om vragen te beantwoorden. Het bepaalde in artikel 7.2 en 7.3 is van overeenkomstige toepassing.
- 8.3 De afgevaardigden van verweerder naar de kerkelijke vergadering die het appel behandelt, zijn niet aanwezig bij de beraadslagingen door de kerkelijke vergadering over het appel.
- 8.4 De kerkelijke vergadering kan, indien nodig, getuigen horen en deskundigen raadplegen. Het bepaalde in artikel 7.4 en 7.5 is van overeenkomstige toepassing.
- 8.5 Op de behandeling van het appel door de kerkelijke vergadering is artikel 7.8 van overeenkomstige toepassing.
- 8.6 De kerkelijke vergadering beoordeelt of op basis van de vastgestelde feiten bewezen is dat het bestreden besluit in strijd is met de Heilige Schrift, de belijdenis van de kerk en/of de aanvaarde kerkorde en synodale besluiten, dan wel verweerder in redelijkheid niet tot dit besluit heeft kunnen komen. De bewijslast ten aanzien van de feiten rust op appellant.
- 8.7 Het besluit van de kerkelijke vergadering op het appel wordt op schrift gesteld en aan appellant en verweerder verstuurd.
- 8.8 Het besluit van de kerkelijke vergadering bevat een duidelijke conclusie ten aanzien van het appel – niet-ontvankelijk, gegrond of ongegrond – en is duidelijk gemotiveerd. Indien het besluit door een commissie is voorbereid, kan voor de motivering van het besluit worden volstaan met een verwijzing naar het rapport van de commissie. In dat geval dient het rapport aan besluit te worden gehecht.
- 8.9 Appellant en verweerder hebben geen recht op een verslag van de beraadslagingen ten aanzien van het appel door de kerkelijke vergadering.

Artikel 9 - Appel tegen het appelbesluit

- 9.1 Tegen het appelbesluit kan appel worden ingesteld bij de PS (als het appelbesluit door de classis is genomen) of bij de GS (als het appelbesluit door de PS is genomen). In het eerste geval staat tegen het besluit van de PS nog appel open bij de GS.
- 9.2 Het in artikel 9.1 bedoelde appel kan alleen worden ingesteld door degenen die appel hebben ingesteld tegen het primaire besluit en door de kerkelijke vergadering die dat besluit heeft genomen.
- 9.3 Op de appelprocedure ten aanzien van het appelbesluit is het bepaalde in artikel 3, 4 (met uitzondering van 4.1, 4.2 en 4.5), 5, 6, 7 en 8 van overeenkomstige toepassing.
- 9.4 De scribe van de roepende kerk stuurt een afschrift van het appel tegen het appelbesluit naar de in artikel 9.2 bedoelde partij(en) die geen appel heeft (hebben) ingesteld tegen het appelbesluit en stelt hem (hen) in de gelegenheid een verweerschrift in te dienen.
- 9.5 Indien het appel tegen het appelbesluit gegrond wordt verklaard, doet de PS (of de GS, indien sprake is van een appel tegen een appelbesluit van de PS) wat de classis (respectievelijk de PS) had behoren te doen op het appel tegen het primaire besluit.

Artikel 10 – Verhouding tot de geschillenregeling

- 10.1 Het aanhangig maken van een geschil bij de door de PS ingestelde commissie geschiloplossing verhindert niet dat de partij die het geschil aanhangig heeft gemaakt bij de commissie geschiloplossing appel instelt tegen een primair besluit of een appelbesluit, dat onderwerp is van of samenhangt met het geschil dat aanhangig wordt gemaakt. Door het aanhangig maken van een geschil wordt de appeltermijn niet verlengd.
- 10.2 Wanneer tijdens de appelprocedure ten aanzien van een primair besluit of een appelbesluit een geschil door de commissie geschiloplossing in behandeling wordt genomen, wordt de appelprocedure opgeschort. De procedure wordt vervolgd wanneer partijen meedelen dat zij hun geschil niet hebben opgelost.

Artikel 11 – Het recht op revisie

- 11.1 Iedere belanghebbende kan een verzoek tot revisie indienen.
- 11.2 Op het indienen en de behandeling van een revisieverzoek is het bepaalde in de artikelen 3 tot en met 8 van overeenkomstige toepassing, tenzij hieronder anders is bepaald.
- 11.3 In aanvulling op het bepaalde in artikel 3.4 geldt als datum van kennisneming van besluiten van de GS:
 - voor personen en kerkenraden: het einde van de maand waarin het besluitenboekje van de desbetreffende GS verschijnt;
 - voor de overige kerkelijke vergaderingen: de datum waarop deze aansluitend aan de gehouden GS vergaderen.
- 11.4 In afwijking van het bepaalde in artikel 4.5 heeft het instellen van revisie tegen een primair besluit geen opschortende werking, tenzij de kerkelijke vergadering die het besluit heeft genomen bij het nemen van dat besluit bepaalt dat het instellen van revisie opschortende werking heeft.
- 11.5 In aanvulling op het bepaalde in artikel 4.4 dient het revisieverzoek ook een element te bevatten dat bij het doen van de uitspraak waarvan revisie wordt verzocht buiten beschouwing was gebleven of onvoldoende was overwogen, tenzij het is gericht tegen een primair besluit van de generale synode.
- 11.6 Het is niet mogelijk om tegen eenzelfde besluit in appel te gaan en ten aanzien van datzelfde besluit een revisieverzoek te doen.
- 11.7 Tegen een besluit op het revisieverzoek staat geen appel open.

Naast de bovenstaande IRA werd bij artikel 31 CKO in 2010 de ‘Regeling voor een commissie geschiloplossing per particuliere synode’ (RCGPS) vastgesteld. Wanneer zich een geschil voordoet tussen kerkenraad en gemeenteleden, tussen kerkenraadsleden onderling of deputaatschappen, bestaat er de mogelijkheid om het geschil voor te leggen aan de geschillencommissie. Als onafhankelijke derde probeert de geschillencommissie dan samen met beide partijen tot een

oplossing te komen. De geschillencommissie velt geen oordeel en doet geen bindende uitspraak, maar treedt op als mediator naar de GS.

De RCGPS luidt als volgt²⁶⁶:

Regeling voor een commissie geschiloplossing per particuliere synode (RCGPS)

Artikel 1 – Definities

In dit reglement wordt verstaan onder:

- a. commissie: de commissie geschiloplossing per particuliere synode;
- b. geschil: een conflict (al dan niet met een persoonlijk karakter) tussen een kerkenraad en één of meer gemeenteleden, tussen kerkenraadsleden onderling of tussen kerkenraden of predikanten en deputaatschappen. Tuchtzaken, zaken die op het terrein van de vertrouwenscommissie liggen en zaken betreffende seksueel misbruik door ambtsdragers zijn geen geschil in de zin van dit reglement;
- c. partijen: de bij het geschil betrokken personen en kerkenraden;
- d. PS: particuliere synode.

Artikel 2 – De commissie

- 2.1 In elke PS fungeert een commissie.
- 2.2 Elke commissie bestaat uit vijf of zes leden. Tenminste drie van hen zijn ambtsdrager, dan wel ten tijde van hun benoeming ambtsdrager. Van de commissie maakt in elk geval één jurist deel uit, alsmede één psycholoog, en iemand met relevante kennis en ervaring op het gebied van mediation. Alle leden zijn belijdend lid van één van de kerken binnen het ressort van de PS waarin de commissie fungeert.
- 2.3 De leden van de commissie worden benoemd door de PS, nadat de onder de PS ressorterende classes gelegenheid hebben gehad om namen van geschikte kandidaten in te dienen. De PS benoemt twee algemene secundi voor het gezamenlijk ledental van de commissie. Daarbij streeft de PS ernaar dat ook de secundi beschikken over een van de sub 2.2. genoemde competenties.
- 2.4 De leden van de commissie worden benoemd voor een periode van drie jaren en kunnen twee maal worden herbenoemd. De commissie stelt een rooster van aftreden op dat er in voorziet dat niet alle leden in één keer aftreden.
- 2.5 De voorzitter van de commissie wordt in functie benoemd door de PS. De commissie wijst zelf een secretaris aan.
- 2.6 Een lid dat als ambtsdrager werd benoemd, maar gedurende zijn zittingstermijn geen ambtsdrager meer is, kan - tenzij hij het ambt verloor vanwege toepassing van de kerkelijke tucht - zijn zittingstermijn als lid van de commissie vol maken.

²⁶⁶ Deputaten, *Kerkorde*, 147-150. Wijzigingen en aanvullingen: AC, *Besluitenboekje 2014*, 387; en: AC, *Besluiten 2017*, 6.

Artikel 3 – Bevoegdheid en taak commissie

- 3.1 De commissie behandelt de geschillen die bij haar aanhangig gemaakt worden door kerkenraden of personen.
- 3.2 Het doel van de behandeling van een geschil door de commissie is het oplossen van het geschil, ofwel doordat een regeling wordt bereikt waarmee de betrokken partijen kunnen instemmen, ofwel doordat partijen verklaren dat het geschil is beëindigd.
- 3.3 De commissie probeert het in artikel 3.2 vermelde doel te bereiken door met partijen te spreken, door het gesprek tussen partijen onderling te bevorderen en door partijen te adviseren over een mogelijke oplossing. Partijen zijn niet aan de adviezen van de commissie gebonden.

Artikel 4 – Het aanhangig maken van een geschil

- 4.1 Een partij die een geschil bij de commissie aanhangig wil maken, dient daartoe een verzoekschrift in bij de secretaris van de commissie.
- 4.2 Bevoegd is de commissie van de PS van de gemeente waarin het geschil speelt. Indien sprake is van een geschil met een deputaatschap, is de commissie van de PS van de gemeente, de kerkenraad of het gemeentelid waarmee het deputaatschap een geschil heeft bevoegd.
- 4.3 Het verzoekschrift bevat een omschrijving van het geschil, een opgave van de bij het geschil betrokken partijen en informatie over een eventueel gevoerde procedure ingevolge artikel 31 K.O.
- 4.4 De secretaris van de commissie stuurt een afschrift van het verzoekschrift naar de andere betrokken partij(en) en verzoekt hem (hen) om binnen twee weken te laten weten of hij (zij) kan (kunnen) instemmen met de behandeling van het geschil door de commissie.
- 4.5 Indien de andere betrokken partij(en) niet kan (kunnen) instemmen met de behandeling van het geschil door de commissie, wordt het geschil niet door de commissie in behandeling genomen. De secretaris stelt de partij die het geschil aanhangig heeft gemaakt schriftelijk in kennis.

Artikel 5 – De behandeling van een geschil

- 5.1 Nadat een geschil aanhangig is gemaakt, en de andere betrokken partij(en) heeft (hebben) meegedeeld met de behandeling van het geschil door de commissie in te stemmen, stelt de secretaris de andere partij(en) in de gelegenheid om binnen twee weken schriftelijk te reageren op het verzoekschrift.
- 5.2 Op basis van het verzoekschrift en de onder 5.1 genoemde schriftelijke reactie beoordeelt de commissie of sprake is van een geschil in de zin van artikel 1 onder b. en of het bepaalde in artikel 6 niet in de weg staat aan het in behandeling nemen van het geschil.
- 5.3 Indien de commissie tot het oordeel komt dat zij het geschil niet in behandeling kan nemen, deelt zij dat schriftelijk, onder opgave van redenen, mee aan partijen.

- 5.4 Indien de commissie tot het oordeel komt dat zij het geschil wel in behandeling kan nemen, bepaalt zij dat of de gehele commissie, of enkele leden van de commissie het geschil zullen behandelen. De commissie draagt er zorg voor dat de leden die het geschil behandelen vrij staan ten opzichte van partijen, in die zin dat zij zich een onafhankelijk en onpartijdig oordeel kunnen vormen.
- 5.5 De leden van de commissie die het geschil verder behandelen, bepalen - in overleg met partijen - een datum voor een hoorzitting. Op de hoorzitting krijgen partijen (en de eventueel door hen aangestelde vertegenwoordigers) de gelegenheid hun visie op het geschil mondeling toe te lichten en onderzoekt de commissie met partijen de mogelijkheden van een oplossing voor het geschil en de daartoe te ondernemen acties. De commissie kan in dat kader, in overleg met partijen, vervolgbesprekingen (al dan niet met partijen afzonderlijk) vaststellen.
- 5.6 De commissie kan partijen adviseren over de wijze waarop een geschil opgelost kan worden en over de inhoud van een oplossing. Partijen zijn niet gebonden aan de adviezen van de commissie. Het niet opvolgen van een advies van de commissie kan partijen niet in een eventuele procedure ex artikel 31 K.O. worden tegengeworpen.
- 5.7 Indien partijen een oplossing hebben bereikt over hun geschil, overleggen zij met de commissie over de wijze waarop deze oplossing wordt vastgelegd – in een schriftelijk stuk of anderszins – en over de vraag of, en zo ja op welke wijze, van de oplossing van het geschil kennis wordt gegeven aan derden.

Artikel 6 – De verhouding tot artikel 31 K.O.

- 6.1 Indien een geschil onderwerp is geweest van een procedure ingevolge artikel 31 K.O. en deze procedure heeft geleid tot een beslissing van de generale synode, dan wel tot een beslissing van een classis of een PS en tegen die beslissing geen beroep meer openstaat omdat de beroepstermijn verstreken is, kan het geschil niet meer door de commissie behandeld worden.
- 6.2 Indien het geschil betrekking heeft op het besluit van een kerkenraad of een meerdere kerkelijke vergadering en tegen deze beslissing een procedure ingevolge artikel 31 K.O. aanhangig is, kan het geschil door de commissie in behandeling worden genomen zolang de in artikel 6.1 bedoelde situatie nog niet is -ingetreden. Wanneer het geschil door de commissie in behandeling wordt genomen, wordt de procedure ingevolge artikel 31 K.O. opgeschort. De procedure wordt vervolgd wanneer partijen meedelen dat zij hun geschil niet hebben opgelost.
- 6.3 Het aanhangig maken van een geschil bij de commissie staat er niet aan in de weg dat de partij die het geschil aanhangig maakt gebruik maakt van de hem in artikel 31 K.O. geboden mogelijkheid om, binnen de geldende appeltermijn, appel in te stellen tegen een beslissing van een kerkenraad of een meerdere vergadering. Door het aanhangig maken van een geschil wordt de appeltermijn niet verlengd.

Artikel 7 – Geheimhouding

- 7.1 De leden van de commissie zijn verplicht tot strikte geheimhouding van hetgeen hun uit hoofde van hun lidmaatschap van de commissie bij de behandeling van geschillen ter kennis is gekomen.
- 7.2 De leden van de commissie onthouden zich van deelname aan de beraadslagingen in een appelzaak ingevolge artikel 31 K.O. indien deze appelzaak betrekking heeft op of samenhangt met een door hen behandeld geschil.
- 7.3 Partijen dienen geheimhouding te betrachten jegens derden over de inhoud van door de commissie gedane adviezen en over de inhoud van mededelingen en informatie die door de andere partij(en) zijn gedaan c.q. is verstrekt in het kader van de bespreking van een mogelijke oplossing voor het geschil.

Artikel 8 – Verantwoording

- 8.1 De commissie is slechts gehouden om de PS jaarlijks te informeren over het aantal door hen behandelde geschillen, de aard van de geschillen en het aantal bereikte oplossingen.
- 8.2 De commissie is de PS geen verantwoording verschuldigd over de wijze waarop zij individuele geschillen behandeld heeft. Zij verstrekt de PS ook geen inhoudelijke informatie over door haar behandelde geschillen.
- 8.3 De kosten die de commissieleden maken in het kader van hun werkzaamheden voor de commissie, declareren zij bij de quaestor van de PS.
- 8.4 De secretaris van de commissie draagt zorg voor de archivering van de stukken van de commissie.

Bijlage 4

Mogelijke nieuwe kerkelijk structuur CGK

Hieronder is in een tabel weergegeven hoe nieuwe kerkelijke structuur van de CGK er mogelijk uit zou kunnen zien, wanneer de PS uit die structuur verdwijnt, én het aantal classes teruggebracht wordt van 13 naar 9. De nummers achter de plaatsnamen verwijzen naar de posities op de kaart op de volgende bladzijde. (Uiteraard zijn ook andere indelingen denkbaar.)

GENERALE SYNODE				
Classis Groningen	Classis Leeuwarden	Classis Zwolle	Classis Amsterdam	Classis Utrecht
Assen (21) Assen Zoekt (186) Delfzijl (37) Emmen (56) Groningen (71) Hoogeveen (85) Kantens (90) Midwolda (105) Mussel (107) Nieuwe-Pekela (111) Nieuw-Balinge (113) Noordscheschut (119) Onstwedde (121) Stadskanaal (151) Thesinge (154) Ulrum (156) Wildervank-V'dam (162) Winschoten (170) Zuidlaren (179)	Broeksterwoude (An.) (30) Broeksterwoude (Pe.) (31) Damwoude (34) Dokkum (43) Drachten (47) Drogeham (49) Emmeloord (55) Franeker (61) Harlingen (76) Kornhorn (93) Leeuwarden (95) Siegerswoude-DW (144) Sneek (147) Steenwijk (152) Surhuisterveen (153) Urk (Eben-Haëzer) (157) Urk (Ichthus) (158) Urk (Maranatha) (159) Veenwouden (165) Zwaagwesteinde (181)	Almelo (6) Dedemsvaart (35) Deventer (40) Doornspijk (44) Dronten (50) Elburg (54) Enschede-Oost (58) Enschede-West (59) Genemuiden (62) Hardenberg (74) Hasselt (77) Hattem (78) Heerde (79) Hengelo (80) Kampen (89) Lelystad (97) Meppel (102) Nunspeet (Dk/Ok) (120) Nunspeet (Ichthus) (188) Sint-Jansklooster (150) Zwolle (183)	Aalsmeer (1) Alkmaar (5) Amsterdam (Amstel) (12) Amsterdam (De Bron) (13) Amsterdam-Noord (14) Amsterdam (V. Nova) (15) Beverwijk-Westzaan (25) Broek op Langedijk (29) Den Helder (39) Enkhuizen (57) Haarlem (GH-kerk) (73) Haarlem (O. Huis) (185) Hillegom (82) Hoofddorp (84) Hoorn (86) IJmuiden (88) Lisse (98) Nieuw-Vennep (110) Opperdoes (122) Purmerend (128) Zaandam (173)	Almere (7) Amersfoort-Centrum (10) Amersfoort (Vathorst) (11) Baarn (22) Bunschoten (32) Culemborg (33) Driebergen (48) Eemdijk (52) Hilversum (83) Huizen (87) Maarssen (99) Mijdrecht (106) Naarden (108) Nieuwegein (112) Ouderkerk a/d Amstel (125) Soest (148) Utrecht-Centrum (160) Utrecht-West (161) Vianen (166) Woerden (171) Zeist (175)
Classis Ede	Classis Den Haag	Classis Zierikzee	Classis Werkendam	
Aalten (2) Apeldoorn-Centrum (17) Apeldoorn-ICF (187) Apeldoorn-Oost (18) Apeldoorn-Zuid (19) Arnhem (20) Bennekom- (24) Oosterbeek (24a) Doesburg (41) Doetinchem (42) Ede (51) Ermelo (60) Harderwijk (75) Nijkerk (116) Nijmegen (117) Putten (129) Renswoude (130) Scherpenzeel (142) Veenendaal (Bethel) (163) Veenendaal (Pniël) (164) Zeewolde (174) Zutphen (180)	Aarlanderveen (3) Alphen aan den Rijn (8) Boskoop (27) Delft (36) Den Haag (38) Gouda (66) 's-Gravenzande (70) Katwijk aan Zee (91) Leiden (96) Maassluis (100) Nieuwkoop (114) Rijnsaterwoude (132) Rijnsburg (133) Rotterdam-Alexanderpolder (134) Rotterdam-Centrum (135) Rotterdam-Kralingen (137) R'dam-Oost/Cap. ad IJssel (138) Sassenheim (141) Scheveningen (68) Vlaardingen (167) Zoetermeer (177)	Antwerpen-Deurne (B) (16) Barendrecht (23) Biezelinge (26) Gent (B) (63) Goes (64) 's-Gravendeel (67) Haamstede (72) Kerkwerpe (92) Middelburg (103) Middelharnis (104) Oud-Beijerland (123) Oud-Vossemeer (124) Ridderkerk (131) Rotterdam-Charlois (ICF) (136) Rotterdam-Zuid (139) Rozenburg (140) Spijkenisse (149) Tholen (155) Zaamslag (172) Zierikzee (176) Zuidland (178)	Alblasserdam (4) Ameide (9) Breda (28) Bunde-Meerssen (184) Dordrecht-Centrum (45) Dordrecht-Zuid (46) Eindhoven (53) Gorinchem (65) 's-Gravenmoer (69) 's-Hertogenbosch (81) Leerdam (94) Meerkerk (101) Nieuwpoort (115) Noordeloos (118) Papendrecht (126) Poederrijen (127) Sliedrecht (Bethel) (145) Sliedrecht (Eben-Haëzer) (146) Werkendam (169) Zwijndrecht (182)	

Kerkelijke kaart behorend bij bijlage 4

Bijlage 5

Overzicht huidige kerkelijke structuur CGK

GENERALE SYNODE							
Particuliere Synode van het NOORDEN		Particuliere Synode van het OOSTEN		Particuliere Synode van het WESTEN		Particuliere Synode van het ZUIDEN	
Classis Groningen	Delfzijl	Classis Amersfoort	Amersfoort	Classis Amsterdam	Almere	Classis Rotterdam	Barendrecht
	Groningen		Amersfoort (Vathorst)		Amsterdam (Amstel)		Maassluis
	Kantens		Baarn		Amsterdam (De Bron)		Middelharnis
	Kornhorn		Bennekom-Oosterbeek		Amsterdam-Noord		Nieuwpoort
	Midwolda		Bunschoten		Amsterdam (Via Nova)		Oud-Beijerland
	Mussel		Ede		Beverwijk-Westzaan		Ridderkerk
	Nieuwe Pekela		Eemdijk		Hilversum		Rotterdam-Alexanderp.
	Onstwedde		Ermelo		Huizen		Rotterdam-Centrum
	Stadskanaal		Harderwijk		Mijdrecht		Rotterdam-Charlois (ICF)
	Thesinge		Nijkerk		Naarden		Rotterdam-Kralingen
Classis Hoogeveen	Ulrum	Classis Apeldoorn	Nunspeet (Dk/Ok)	Classis Haarlem	Ouderkerk aan de Amstel	Classis Dordrecht	R'dam-Oost/Cap. ad IJssel
	Wildervank-Veendam		Nunspeet (Ichthus)		Purmerend		Rotterdam-Zuid
	Winschoten		Putten		Zaandam		Rozenburg
	Zuidlaren		Scherpenzeel				Spijkenisse
			Soest				Vlaardingenveld
	Assen		Veenendaal (Bethel)				Zuidland
	Assen Zoekt		Veenendaal (Pniël)				
	Dedemsvaart		Zeewolde				
	Emmen						
	Hardenberg						
Classis Leeuwarden	Hoogeveen	Classis Utrecht	Aalten	Classis Den Haag	Aalsmeer	Classis Middelburg	Alblasserdam
	Meppel		Almelo		Alkmaar		Breda
	Nieuw-Balinge		Apeldoorn-Centrum		Broek op Langedijk		Dordrecht-centrum
	Noordscheschut		Apeldoorn (ICF)		Den Helder		Dordrecht-Zuid
	Steenwijk		Apeldoorn-Oost		Enkhuizen		Gorinchem
			Apeldoorn-Zuid		Haarlem (GH-kerk)		's-Gravendeel
	Broeksterwoude (Andreas)		Arnhem		Haarlem (Open Huis)		's-Gravenmoer
	Broeksterwoude (Petrus)		Deventer		Hillegom		Papendrecht
	Damwoude		Doesburg		Hoofddorp		Poederroijen
	Dokkum		Doetinchem		IJmuiden		Slidrecht (Bethel)
Classis Zwolle	Drachten	Classis Middelburg	Enschede-Oost	Classis Rotterdam	Lisse	Classis Dordrecht	Slidrecht (Eben-Haëzer)
	Drogeham		Enschede-West		Nieuw-Vennep		Werkendam
	Franeker		Hengelo		Oppendoorn		Zwijndrecht
	Harlingen		Nijmegen				
	Leeuwarden		Zutphen				
	Siegerswoude-De Wilp						
	Sneek						
	Surhuisterveen						
	Veenwouden						
	Zwaagwesteinde						
Classis Zwolle	Doornspijk	Classis Utrecht	Ameide	Classis Den Haag	Aarlanderveen	Classis Middelburg	Biezelinge
	Dronten		Antwerpen-Deurne (B)		Alphen aan den Rijn		Goes
	Elburg		Bunde-Meerssen		Boskoop		Haamstede
	Emmeloord		Culemborg		Delft		Kerkwerpe
	Genemuiden		Driebergen		Den Haag		Middelburg
	Hasselt		Eindhoven		Gouda		Oud-Vossemeer
	Hattem		's-Hertogenbosch		's-Gravensande		Tholen
	Heerde		Leerdam		Katwijk aan Zee		Zaamslag
	Kampen		Maarssen		Leiden		Zierikzee
	Lelystad		Meerkerk		Nieuwkoop		

Bijlage 6

Overzicht huidige kerkelijke structuur GKV

GENERALE SYNODE							
Particuliere Synode NOORD		Particuliere Synode OOST		Particuliere Synode WEST		Particuliere Synode ZUID	
Classis Appingedam	Appingedam Delfzijl Harkstede Loppersum-Westeremden Schildwolde Ten Boer Ten Post	Classis Hoogeveen	Emmen Gees Hoogeveen Meppel Ruinerwold-Koekange Zuidwolde (Dr.)	Classis Alkmaar-Haarlem	Alkmaar Anna Paulowna Beverwijk Broek op Langedijk Den Helder Enkhuizen Haarlem Ijmuiden Zaandam	Classis Arnhem	Arnhem Doesburg Duiven-Velp Ede-Noord Ede-Zuid Nijmegen Tiel Veenendaal-Oost Veenendaal-West Wageningen-Zaltbommel
Classis Warffum	Baflo Kantens Leens Middelstum Roodeschool Uithuizen Uithuizermeeden Winsum	Classis Ommen	Balkbrug Bergentheim Bruchterveld Den Ham Daarleeven Mariëenberg Ommen-Noord/Oost Ommen-West Vroomshoop	Classis Amsterdam-Leiden	Amstelveen Amsterdam-Centrum Amsterdam-Zuid/West Hoofddorp Katwijk Leiden Lisse Oegstgeest Rijnsburg Valkenburg	Classis Dordrecht-Gorinchem	Alblasserdam Curaçao Dordrecht Gorinchem Hardinxveld-Giessendam Langerak Leerdam Nieuw Lekkerland Sliedrecht Zwijndrecht Zwijndrecht-Groote Lindt
Classis Grootegast	Aduard Enumatil Grootegast Grijpskerk-Niezijl Leek Marum Oldehove Zuidhorn	Classis Hardenberg	Gramsbergen Hardenberg-Baarder Hardenberg-Baalderveld-O Hardenberg-Baalderveld-Z Hardenberg-Centrum Heemse Heemse-Marslanden Lutten	Classis Harderwijk	Almere Barneveld-Voorthuizen Ermelo Harderwijk Lelystad Putten Zeewolde	Classis Hoogvliet	Barendrecht-Pernis De Lier-Maassluis Hoogvliet-Spijkenisse Middelharnis Ridderkerk Rotterdam-Zuid Rozenburg-Voorne Vlaardingen
Classis Groningen	Bedum Groningen-Noord Groningen-Oost Groningen-West Groningen-Zuid Haren Helpman Hoogkerk Onnen Wetsinge-Sauwerd Zuidwolde (Gr.)	Classis Kampen	Emmeloord IJsselmuiden Kampen-Noord Kampen-Zuid Marknesse Sint-Jansklooster-Kadoelen Steenwijk Urk Vollenhove Zwartsluis	Classis Utrecht	De Bilt-Bilthoven Driebergen-Rijssenburg Houten Leidsche Rijn Loenen-Abcoude Mijdrecht Nieuwegein Utrecht-Centrum Utrecht-Noord/West Zeist	Classis Rotterdam	Bergschenhoek Berkel en Rodenrijs Capelle ad IJssel-Noord Capelle ad IJssel-Z/West Krimpen aan den IJssel Nieuwerkerk aan den IJssel Rotterdam-Hillergersberg Rotterdam-Oost Rotterdam-Stad
Classis Stadskanaal	Hoogezand-Sappemeer-N. Hoogezand-Sappemeer-Z. Mussel Stadskanaal Veendam Winschoten Zuidbroek	Classis Zwolle	Dalfsen Hasselt Langeslag Lemele-Lemelerveld Nieuwleusen Rouveen Staphorst Zwolle-Berkum Zwolle-Centrum Zwolle-Noord Zwolle-West Zwolle-Zuid	Classis Amersfoort	Amersfoort-Centrum Amersfoort-Emiclaer Amersfoort-De Horsten Amersfoort-Hoogland Amersfoort-Nieuwland Amersfoort-Oost Amersfoort-Vathorst Amersfoort-West Amersfoort-Zuid Leusden	Classis Noord-Brabant-Limburg	Almkerk-Werkendam Breda Brunssum-Treebeek Eindhoven Eindhoven-Best 's-Hertogenbosch Maastricht Tilburg Venlo Waardenhuizen Zevenbergen

Vervolg bijlage 6

Particuliere Synode NOORD		Particuliere Synode OOST		Particuliere Synode WEST		Particuliere Synode ZUID	
Classis Leeuwarden	Blije-Holwerd Ferwerd-Hallum Franeker-Sexbierum Harlingen Heerenveen Leeuwarden Sneek-Koudum	Classis Enschede-Zurphen	Almelo Apeldoorn-Centrum Apeldoorn-Zuid Deventer Enschede-Noord Enschede-Oost Enschede-West Enschede-Zuid Hengelo Neede Nijverdal Zutphen	Classis Midden-Holland	Alphen aan den Rijn Bodegraven Delft Den Haag-C/Scheveningen Den Haag-Z/Rijswijk Gouda Monster Pijnacker-Nootdorp Voorburg Waddinxveen Woerden Zoetermeer	Classis Zeeland	Axel Bergen op Zoom Brouwershaven Gent (B) Goes Hoek Middelburg Terneuzen Vlissingen Vrouwenpolder
	Drachten-Nijega Drachten-Oost Drachten-Zuid/West Drogeham Frieschepalen Noordburgum Surhuisterveen Ureterp Twijzel				Classis Hilversum Bunschoten-Oost Bunschoten-West Bussum-Huizen Eemdijk Hilversum Nijkerk-Oost Nijkerk-West Spakenburg-Noord Spakenburg-Zuid Soest-Baarn		
	Classis Assen Assen-Kloosterveen Assen-Marsdijk Assen-Peelo Assen-West Assen-Zuid Beilen Haulerwijk Hooghalen Oosterwolde (Fr.) Roden Smilde Zuidlaren				Classis Hattem Dronten-Noord Dronten-Zuid 't Harde Hattem-Centrum Hattem-Noord Heerde Nunspeet Wapenveld Wezep		

GENERALE SYNODE							
Particuliere Synode OOST		Particuliere Synode NOORD-WEST		Particuliere Synode ZUID-WEST		Particuliere Synode ZUID	
Classis Kampen	Drachten	Classis Amsterdam	Alkmaar (ev)	Classis Rotterdam	Barendrecht	Classis Tholen	Dinteloord
	Emmeloord		Amsterdam-Centrum (ev)		Capelle ad IJssel-Mw.		Dirksland
	Genemuiden		Amsterdam-Noord		Capelle ad IJssel-West		Herkingen
	Groningen		Den Helder		Hoogvliet		Melissant
	Hoogeveen		Enkhuizen		Krimpen ad IJssel		Middelharnis
	Kampen		Hoofddorp		Oostvoorne		Nieuwerkerk Zld.
	Leeuwarden (ev)		Katwijk aan Zee		Poortugaal		Nieuwe Tonge
	Lelystad		Leiderdorp		Rotterdam-Alexanderp.		Ooltgensplaat
	Marknesse		Lisse		Rotterdam-Centrum		Oosterland
	Nunspeet		Oosterend (Texel)		Rotterdam-IJsselmonde		Ouddorp
	Oudemirdum		Oppendoes		Rotterdam-Zuidwijk		Oude Tonge
	Urk		Westzaan		Spijkenisse		Poortvliet
	Zwolle				Vlaardingen		Scherpenisse
							Sint Annaland
							Sint Philipsland
							Tholen
Classis Rijssen	Apeldoorn	Classis Utrecht	Amersfoort	Classis Ridderkerk	Alblasserdam	Classis Goes	Borssele
	Arnhem		Bodegraven		Goudswaard		Goes
	Beekbergen		Carterton (Nieuw Zeeland)		Hendrik-Ido-Ambacht		's-Gravenpolder
	Deventer		Hilversum		Klaaswaal		Hoedekenskerke
	Doetinchem		Houten		Nieuw-Beijerland		Kamperland
	Enschede		Mijdrecht		Oud-Beijerland		Kapelle-Biezeling
	Enter		Nieuwer ter Aa		Puttershoek		Kortgene
	Rijssen-Noord		Opheusden		Ridderkerk		Krabbendijke
	Rijssen-West		Randburg (Zuid-Afrika)		Ridderkerk-Slikkerveer		Kruiningen
	Rijssen-Zuid		Soest		Zwijndrecht		Merksem (B) (ev)
	Terwolde-De Vecht		Tricht-Geldermalsen				Nieuwdorp
	Wierden		Utrecht				Nisse
			Waardenburg				Rilland-Bath
			Woerden				Waarde
			Zeist				Wolphaartsdijk
							Yerseke
Classis Barneveld	Barneveld-Centrum	Classis Gouda	Alphen aan den Rijn	Classis Dordrecht	Aalburg	Classis Middelburg	Aagtekerke
	Barneveld-Zuid		Benthuisen		Aalst		Haamstede
	De Valk-Wekerom		Berkenwoude		Brakel		Meliskerke
	Ede		Boskoop		Dordrecht		Middelburg-Centrum
	Elspeet		Delft		Eindhoven		Middelburg-Zuid
	Ermelo		Den Haag-Scheveningen		H'veld-Giessendam		Oostburg
	Kootwijkerbroek		Gouda		Leerdam		Oostkapelle
	Nijkerk		's-Gravensande		Meeuwen		Terneuzen
	Rhenen		Moerkapelle		Poederroijen		Vlissingen
	Scherpenzeel		Naaldwijk		Sliedrecht		Westkapelle
	Uddel		Stolwijk		Sprang-Capelle		
	Veenendaal		Zoetermeer		Tilburg (ev)		
	Wageningen				Veen		
					Werkendam		

Bijlage 8

Overzicht huidige kerkelijke structuur GGiN

GENERALE SYNODE		
Classis OOST	Classis WEST	Classis ZUID
Barneveld De Beek-Uddel Ederveen Elspeet Elst (Utr.) Geldermalsen Hedel IJsselmuiden Nieuwaal Ochten Opheusden Rhenen Rijssen Scherpenzeel Urk Veenendaal Vriezenveen Waardenburg	Aalburg Aalsmeer Alblasterdam Berkenwoude Breukelen Dordrecht Gouda (Gerbrandyweg) Gouda (Stationsplein) Goudswaard 's-Gravendeel Groot Ammers Hendrik-Ido-Ambacht Katwijk Krimpen aan den IJssel Nieuwerkerk aan den IJssel Sprang-Capelle Utrecht-De Bilt Vlaardingen	Arnhem Bruinisse Goes Kruiningen Melissant Middelburg Nieuwerkerk Zld. Oud-Vossemeer Pretoria (Zuid-Afrika) Sint Annaland Sint Maartensdijk Terneuzen

Bijlage 9

Overzicht huidige kerkelijke structuur OGGN

GENERALE SYNODE	
Classis OOST	Classis WEST
Achterberg	Alphen aan den Rijn
Amersfoort	Benthuizen
Barneveld	Bergambacht
Beekbergen	Capelle aan den IJssel
Bunschoten	Dordrecht
Doorn	Geldermalsen
Echteld-Ochten	Giessendam
Ede (Noordelijke Spoorstraat)	Gouderak
Ede-Wekerom	's-Gravendeel
Ederveen	's-Gravenpolder
Elspeet	Kinderdijk
Elst (Utr.)	Klundert
Ermelo	Krimpen aan den IJssel
Grafhorst	Lisse
Grand Rapids (USA)	Monster
Kampen	Nieuw-Beijerland
Langbroek	Oostburg
Leersum	Oosterland
Lienden	Oud-Beijerland
Loenen aan de Vecht	Papendrecht
Oldebroek	Puttershoek
Overberg	Scheveningen
Rhenen	Sint Maartensdijk
Rijssen	Sint Philipsland
Rouveen	Sliedrecht
Salford (Canada)	Stavenisse
Urk	Utrecht
Veenwouden	Waddinxveen
Woudenberg	Werkendam
	Zierikzee
	Zoetermeer

Literatuuropgave

Boeken

Acta of Handelingen der Nationale Synode in de naam van onze Heere Jezus Christus gehouden door autoriteit der Hoogmogende Heren Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619, naar de oorspronkelijke Nederduitse uitgave onder toezicht van J.H. Donner en S.A. van den Hoorn, voorzien van een voorwoord door dr. W. van 't Spijker, (Houten: Den Hertog, 1987).

Acta van de buitengewone Generale Synode gehouden te Apeldoorn 21 juni 1988, (z.p., 1990)

Baars, A. & Groothedde, A., *Belijden in zevenvoud – harmonie van zeven protestantse belijdenisgeschriften*, (Apeldoorn: De Banier, 2013).

Balke, W. (e.a.), *Johannes Calvijn – zijn leven, zijn werk*, (Kampen: Kok, 2008).

Bette, J.C. (e.a.), *Studiebijbel Nieuwe Testament – De brieven van Paulus aan de Corinthiërs (SBNT deel 7b)*, (Soest: In de Ruimte, 1996)

Bette, J.C. (e.a.), *Studiebijbel Nieuwe Testament – woordstudies en concordantie 3956 sabachthani – 4932 ophelimos (SBNT deel 15)*, (Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek, 2001).

Bos, F.L., *De orde der kerk*, (Den Haag: uitgeverij Guido de Brès, 1950).

Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht (deel 1)*, (Kampen: Kok, 1928).

Bouwman, H., *Gereformeerd Kerkrecht (deel 2)*, (Kampen: Kok, 1934).

Broeckx, Karen, *Het recht op hoger beroep en het beginsel van dubbele aanleg in het civiele geding*, (Antwerpen/Apeldoorn: Maklu uitgevers, 1995).

Calvijn, J., *Verklaring van de Bijbel door Johannes Calvijn (Handelingen tweede deel, Zendbrieven eerste deel, waaronder 1 Corinthe)*, (Kampen: De Groot Goudriaan, 2004 – ongewijzigde fotografische herdruk in zestien delen).

Calvijn, J., *Institutie of onderwijzing in de christelijke godsdienst (vertaling C.A. de Niet) (deel 2)*, (Houten: Den Hertog, 2009).

Chandieu, Antione de la Roche, *De verdediging van het gereformeerde kerkmodel – vertaald en ingeleid door H.A. Speelman*, (Apeldoorn: Labarum Academic, 2017).

Courtz, H. (e.a.), *Studiebijbel Nieuwe Testament – woordstudies en concordantie 1a – 1009 gonía (SBNT deel 11)*, (Soest: In de Ruimte, 1990).

Courtz, H. (e.a.), *Studiebijbel Nieuwe Testament – woordstudies en concordantie 1010 daimonnizomai – 1995 heos (SBNT deel 12)*, (Soest: In de Ruimte, 1992).

Dankbaar, W.F., *Calvijn, zijn weg en werk*, (Nijkerk: Callenbach, 1982²).

- Danz, Christian, *Einführung in die Theologie Martin Luthers*, (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2013).
- Deputaatschap Kerkrecht van de Generale Synode 2007 van de Gereformeerde Gemeenten, *In goede orde – Handleiding en toelichting bij de kerkelijke rechtsgang (uitgave op last van de Generale Synode 2007 van de Gereformeerde Gemeenten door het deputaatschap Kerkrecht)*, (Houten: Den Hertog, 2007).
- Deputaatschap Kerkrecht van de Gereformeerde Kerken in Nederland, *Kerkorde van de Gereformeerde Kerken in Nederland, zoals vastgesteld door de Generale Synode van Ede 2014 en nadien gewijzigd door de Generale Synode van Meppel 2017, met transponeringstabel en overzicht van wijzigingen*, (Wezep: GKV, 2017).
- Deputaten voor kerkorde en kerkrecht van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, *Kerkorde van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland – het laatst gewijzigd en aangevuld door de synode van Huizen/Nunspeet (2010)*, (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2011).
- Genderen, J. van & Velema, W.H., *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, (Kampen: Uitgeverij Kok, 1992).
- Gier, K. de, *De Dordtse Kerkorde – een praktische verklaring*, (Houten: Den Hertog, 1989).
- Gier, K. de, *De geschiedenis en de kenmerken van het Gereformeerd Kerkrecht*, (Houten: Den Hertog, 1997).
- Giesen, I., *Alternatieve regelgeving en privaatrecht (serie Monografieën Privaat recht deel 8)*, (Deventer: Kluwer, 2007).
- Grieken, M. van, *Beginnels van kerkrecht – eerste deel, eerste stuk*, (Maassluis: De Waarheidsvriend, 1934).
- Heuvel, P. van den (red.), *De toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, (Zoetermeer: Boekencentrum, 2004).
- Hovius, J., *Het verband tussen onze Belijdenis en onze Kerkorde – enkele opmerkingen*, (Sneek: Weissenbach & Zoon, 1962).
- Hovius, J., *Notities betreffende de Synode te Emden 1571 en haar artikelen (Apeldoornse Studie 4)*, (Kampen: Kok, 1972).
- Howel, J.H., *Binding aan kerklike besluite – 'n gereformeerd kerkregtelike studie (diss.)*, (Potchefstroom: Noordwes-Universiteit, 2004).
- Kersten, G.H., *Kerkelijk handboekje – opnieuw uitgegeven op last van de Generale Synode der Geref. Gemeenten in Nederland*, (Rotterdam: De Banier, 1937).
- Koffeman, L.J., *Het goed recht van de kerk – een theologische inleiding op het kerkrecht*, (Kampen: Kok, 2009).
- Kooten, Teunis van, *Het kerkgenootschap in de neutrale staat – een verkenning en analyse van de positie van het kerkgenootschap binnen de Nederlandse rechtsorde (diss.)*, (Den Haag: Boom Juridisch, 2017).
- Lieburg, Fred, & Roelevink, Joke (red.), *Ramp of redding – 200 jaar Algemeen Reglement voor het Bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden 1816-2016*, (Utrecht: Boekencentrum, 2018).
- Nauta, D., *Verklaring van de kerkorde van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, (Kampen: Kok, 1971).

- Noordmans, O., *Verzamelde Werken (deel 5)*, (Kampen: Kok, 1984).
- Oosten, L.H., *Wat gelooft gij van de kerk?*, (Utrecht: uitgeverij De Banier, 1988).
- Pel, P.T., *Geestelijken in het recht – de rechtspositie van geestelijke functionarissen in het licht van het eigen recht van de kerken en religieuze gemeenschappen in de Nederlandse rechtsorde (diss.)*, (Den Haag: Boom Juridisch, 2013).
- Plomp, J., *Beginnelsen van reformatorisch kerkrecht (Kamper Cahier 4)*, (Kampen: Kok, 1967).
- Quant, D. e.a., *Jaarboek van de Christelijke Gereformeerde Kerken 2010*, (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2010).
- Quant, D. e.a., *Jaarboek van de Christelijke Gereformeerde Kerken 2015*, (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2015).
- Plomp, J., *De synode – Lang zal ze leven! (Kamper Cahier 48)*, (Kampen: Kok, 1982).
- Rasker, A.J., *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795 – haar geschiedenis en theologie in de negentiende en twintigste eeuw*, (Kampen: Kok, 1974).
- Ridderbos, Herman, *Paulus – ontwerp van zijn theologie*, (Kampen: Kok, 1966).
- Rutgers, F.L., *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw*, ('s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1889).
- Rutgers, F.L., *Kerkelijke Adviezen (deel 1)*, (Kampen: Kok, 1921).
- Santing-Wubs, A.H., *Kerken in geding – de burgerlijke rechter en kerkelijke geschillen (diss.)*, (Den Haag: Boom Juridisch, 2002).
- Selderhuis, H.J. (e.a.), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, (Utrecht: Kok, 2014).
- Selderhuis, H.J., *Luther – een mens zoekt God*, (Apeldoorn: De Banier, 2016).
- Selderhuis, H.J., *Calvijn – een mens dient God*, (Utrecht: Kok, 2017).
- Silfhout, W., *Gereformeerd kerkrecht in kort bestek – toelichting op de Dordtse Kerkorde*, (Houten: Den Hertog, 2010).
- Smit, C.J., *God se orde vir sy kerk – 'n beskouing oor kerkorde*, (Pretoria: NG Kerkboekhandel Transvaal, 1984).
- Spijker, W. van 't (e.a.), *De Synode van Dordrecht in 1618 en 1619*, (Houten: Den Hertog, 1987).
- Spijker, W. van 't (e.a.), *De kerk – wezen, weg en werk van de kerk naar reformatorische opvatting*, (Kampen: De Groot Goudriaan, 1990).
- Spijker, W. van 't & Drimmelen, L.C. van, *Inleiding tot de studie van het kerkrecht*, (Kampen: Kok, 1992).
- Spijker, W. van 't (e.a.), *Een eeuw christelijk-gereformeerd*, (Kampen: Kok, 1992).

Veelma, J.H., *Kerk tussen klem en knoop*, (Utrecht: Christelijke Gereformeerde Lectuurstichting 'Ds. H. Janssen', 1967).

Vos, D. de, *Hervormd en gereformeerd kerkrecht – een vergelijking*, (Kampen: Brevier, 2017).

Artikelen / periodieken

Ambtelijke Contact, *Besluitenboekje*, jrg. 53, februari 2014, nr. 2.

Ambtelijke Contact, *Besluiten generale synode Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland*, jrg. 56, mei/juni 2017, nr. 3.

Ons Gemeentebld, *Kerkbode van de Christelijke Gereformeerde Kerk Driebergen*, jrg. 59, nr. 9, 25 oktober 2018.

Boersma, J.P.A., 'Schaamte en recht', in: *De Reformatie* 30-04-1994.

Graaf, A. de, 'Ouderling Inbreker', in: *De Reformatie*, 69^e jaargang, nr. 30, 30 april 1994.

Hek, H. de, 'De kerkelijke appelprocedure (1)', in: *Ambtelijk Contact*, 54^e jaargang, nr. 5, 01-09-2015, blz. 10-12.

Hek, H. de, 'De kerkelijke appelprocedure (2)', in: *Ambtelijk Contact*, 54^e jaargang, nr. 6, 01-11-2015, blz. 10-12.

Hek, H. de, 'De kerkelijke appelprocedure (3)', in: *Ambtelijk Contact*, 55^e jaargang, nr. 1, 01-01-2016, blz. 20-22.

Hek, H. de, 'De kerkelijke appelprocedure (4)', in: *Ambtelijk Contact*, 55^e jaargang, nr. 2, 01-03-2016, blz. 16-18.

Hek, H. de, 'De kerkelijke appelprocedure (5)', in: *Ambtelijk Contact*, 55^e jaargang, nr. 3, 01-05-2016, blz. 17-19.

Hek, H. de, 'De kerkelijke appelprocedure (slot)', in: *Ambtelijk Contact*, 55^e jaargang, nr. 3, 01-05-2016, blz. 20-22.

Meijering, M., 'Verkort verslag van de Synode (4)', in: *De Wachter Sions*, 64^e jaargang, nr. 47, 20 juli 2017, blz. 9.

Paardekam, Rob, 'Conflict binnen kerk in Kruiningen leidt tot extra surveillances door de politie', *Provinciaalse Zeeuwse Courant* 27-07-2017.

Pel, P.T., 'De kerk in geding – samen op weg in Biddinghuizen', in: *De Reformatie* 30-04-1994.

Pel, P.T., 'Hof Arnhem maakt inbreuk op kerkelijk recht', in: *Reformatorisch Dagblad* 01-02-2018.

Pel, P.T., 'In artikel 31 klopt het hart van de Dordtse kerkorde', in: *Reformatorisch Dagblad* 17-11-2018.

Selderhuis, H.J., 'Onderweg naar de Dordtse Kerkorde 1618/19', in: Raven, P. (e.a.), *Met kennis en passie*, (Goes: Kenniscentrum Arbeidsrecht, 2017).

Wisse, Joeri, 'Kerkrel Kruiningen: dominee Bredeweg stapt op', in: *Provinciaalse Zeeuwse Courant* 14-11-2017.

Zwaag, K. van der, 'Een rechtsgang in machteloosheid', in: *Reformatorisch Dagblad* 19-12-2002.

Websites:

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBZWB:2017:2704> [20-12-2018]

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHARL:2018:38> [20-12-2018]

<https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Rechtsgebieden/Civil-recht/Civiele-rechter/procedures/Paginas/Civil-recht-Dagvaardingsprocedure.aspx> [20-12-2018]

<https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Rechtsgebieden/Civil-recht/Paginas/Kort-geding.aspx> [20-12-2018]

<http://www.advocaten.nl/het-kort-geding/> [20-12-2018]

<https://www.digibron.nl/search/detail/012dcd83625c93439b8e3a38/een-rechtsgang-in-machteloosheid/0> [20-12-2018]

<https://www.rd.nl/predikant-cgk-sliedrecht-beth-el-losgemaakt-1.258504> [20-12-2018]

<https://www.rd.nl/cgk-verlenen-zes-predikanten-emeritaat-1.462183> [20-12-2018]

<https://www.rd.nl/predikant-cgk-driebergen-geschorst-1.1426687> [20-12-2018]

<https://www.rd.nl/predikant-cgk-driebergen-uit-ambt-ontzet-1.1457310> [20-12-2018]

<https://www.rd.nl/predikant-cgk-amsterdam-geschorst-1.296409> [20-12-2018]

<https://www.rd.nl/predikant-afgezet-in-cgk-1.336993> [20-12-2018]

<https://www.rd.nl/dr-jesse-spoohnholz-convent-van-wesel-heeft-nooit-bestaan-1.1468794> [20-12-2018]

<https://www.rd.nl/de-mythe-van-het-convent-van-wesel-1.1468792> [20-12-2018]

<https://cgk.nl/download/commissierapport-revisieverzoeken-m-b-t-synodebesluit-2013-over-homoseksualiteit-en-homoseksuele-relaties/> [20-12-2018]

<https://cgk.nl/project/vertrouwenscommissie-predikanten/> [20-12-2018]

<https://www.cgk-obl.nl/nieuws/agenda-classis-rotterdam-d-v-op-29-november-aanvang-19-30-uur.html> [28-11-2018]

<https://www.protestantsekerk.nl/actief-in-de-kerk/besturen/classicale-en-generale-colleges/bezwaren> [20-12-2018]

<https://www.protestantsekerk.nl/actief-in-de-kerk/besturen/classicale-en-generale-colleges/bezwaren> [20-12-2018]

https://www.hersteldhervormdekerk.nl/uploads/Kerkorde/romeinse_artikelen.pdf [20-12-2018]

https://www.hersteldhervormdekerk.nl/uploads/Kerkorde/Nieuwe_website/ord._19.pdf [20-12-2018]

<https://www.gkv.nl/wp-content/uploads/2018/05/Kerkorde-van-de-Gereformeerde-Kerken-in-Nederland-na-wijziging-GS-2017.pdf> [20-12-2018]

<https://www.gkv.nl/download/5287> [20-12-2018]

<https://www.gkv.nl/download/17129> [20-12-2018]

<https://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/goes/kruiningen> [20-12-2018]

<https://www.gergeminfo.nl/gemeenten/nederland/ridderkerk/ridderkerk> [20-12-2018]

<https://gergeminned.nl/documents/beleidsplan/Beleidsplan2018tm2022.pdf> [20-12-2018]

<https://oudgereformeerdegemeenteninnederland.nl/system/files/57d25e24376923ec755500264cbe3f94.pdf> [20-12-2018]

<https://www.vandenhoeck-ruprecht-verlage.com/themen-entdecken/theologie-und-religion/kirchengeschichte/57/acta-et-documenta-synodi-nationalis-dordrechtanae-1618-1619-adsnd> [20-12-2018]

www.meldpuntmisbruik.nl [20-12-2018]

<https://hansbugel.nl/uitzondering-op-de-regel> [20-12-2018])